DE

ANGELI POLITIANI

VITA ET OPERIBUS

DISQUISITIONES

AUCTORE

NORBERTO ALEXANDRO BONAFOUS.

PARISIIS

EXCUDEBANT FIRMIN DIDOT FRATRES,

INSTITUTI FRANCIÆ TYPOGRAPHI,

VIA JACOB, 56.

—

1845.

ANGELUS POLITIANUS.

DE

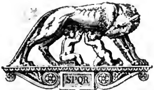
ANGELI POLITIANI

VITA ET OPERIBUS

DISQUISITIONES

AUCTORE

NORBERTO ALEXANDRO BONAFOUS.

PARISIIS,

EXCUDEBANT FIRMIN DIDOT FRATRES,

INSTITUTI FRANCIÆ TYPOGRAPHI,

VIA JACOB, 56.

1845.

ANTIQUISSIMÆ ALBIGENSIUM CIVITATI.

D. D.

Hanc lucubrationem meam, amatissima civitas, devota mente oblatam, rogo obtestorque benigne accipias, qua tibi si non ingenium quodcumque, aut doctrina mea, certe animus tamen et voluntas innotescant. Tibi profecto debentur laboris mei primitiæ. Tu mihi enim, cum admodum parvulus essem, prima doctrinæ elementa dedisti; tu mihi dulce musarum commercium conciliasti; tu denique semper votis me et amore tuo prosecuta es. Meum ergo munusculum ne dedigneris. Quod si pro tuis erga me meritis levius forte videbitur, memineris, precor, hoc esse pietatis monumentum et amoris æterni pignus quod matri filius offert et dedicat.

NORBERTUS ALEXANDER BONAFOUS, ALBIGENSIS.

ERUDITO LECTORI ET BENEVOLO.

S. P. D.

N. A. BONAFOUS.

Multi quidem, lector eruditissime, varios nobis de Angeli Politiani vita et operibus commentarios tradiderunt. Quorum nomina, si perpendere, non numerare velis, solosque majorum gentium scriptores consulere, inter tot et tantos qui Politianum nostrum in peculiaribus scriptis tractaverunt, àut de illo obiter locuti sunt, eos præcipue adire poteris quorum infra tibi recensionem offerimus. Sed omnes pari digni fide non judicandi sunt. Plerique enim ex parum probabilibus conjecturis, et mendacibus vulgi fabulis, aut etiam ex libris inscitia plenis et invidia, sylvam rerum argumentorumque materiam comparave-

runt. Ex quibus spurcissimis fontibus quis purum liquorem sperare queat? Multa itaque incerta, dubia, vel ex omni parte falsa, quæ turpi, si admitterentur, ignorantiæ impietatisque crimine, fœdissimorumque etiam labe vitiorum Politiani vitam premerent, alius alium, ut audacius Pomponii Læti verbum adhibeam, sturnatim et graculatim insequentes, inconsulte retulerunt.

Novam ergo statuimus Politiani vitam describere, in qua rerum fide traderentur quæcumque alii parum accurate scripsissent. Cum enim Politianum, cujus limatissimum ingenium amplissimasque virtutes quicumque profitemur litteras, veneremur necesse est, a malevolis obtrectatoribus, lautissimas dapes harpyiarum more inquinantibus, fœdatum contaminatumque videremus, ea hominum injuria haud parvam nobis molestiam ferebat. Diligenti itaque judicio usi, vera a falsis prudenti discrimine separavimus, ipsiusque Politiani auctoritatem in narrando primam habuimus.

Politianum primus attrectavit Paulus Jovius, episcopus Nucerinus, qui cum pulcher-

rimam domum in ipsis Plinianæ villæ vestigiis excitavisset, imaginesque clarorum virorum pertinaci multorum annorum studio sumptuosaque curiositate toto fere terrarum orbe perquisitas in musæo dedicavisset, Angelum in pinacotheca sua collocandum curavit. Sed dum meritum Politiano Jovius honorem tribueret, munere superaddito referti mendaciis elogii, quod nomen iste livori et calumniis indidit, dextra manu concessas, ut ita dicam, sinistra laudes retinuit. Jovii maledicta recantavere Melanchthon, Vossius, Balzacius, Scaligeri duo, Voetius, et multi præterea alii, qui credulam istis invidiosis commentis fidem præstiterunt. Inter quos primum in maledicendo locum Varillasius ambivit et adeptus est. Namque Procopii Cæsariensis imitandi cupidus, Florentina et ipse ἀνέκδοτα edidit, in quibus antecessit quidquid, ut ait Juvenalis, Græcia mendax audet in historia. Ibi, si volumen totum pervolveris, integras invenies paginas rebus falsis et absurdis adeo scatentes, ut raram in auctore vim excogitandi satis demirari non possis.

Quidam tamen, eo ipso tempore quo Poli-

tianus sycophantis distrahendus dilaniandusque tradebatur, nomen ejus in pristinum honorem et decus vindicare statuerunt. Maxima præsertim Joanni Pierio Valeriano debetur gratia, qui in eo singulari et aureo opusculo, cui titulus *De infelicitate Litteratorum*, veritatem calumniis et invidia pene obrutam excitare et loco suo restituere haud infeliciter aggressus est. Cujus beneficio et gratia, vera nobis patuit causa mortis Politiani, tandemque licuit illius eximii viri mores laudare, cujus humanissimum ingenium jampridem venerabamur.

Nulla autem ætas, quanquam incuriosa suorum, Politianum nostrum neglexit et aspernata est. Miræ enim facundiæ virum, et infinitæ tamen curæ, homines aut invidia prosecuti sunt, aut laudabili foverunt studio. Adeo sunt multi, lector optime, omnium ætatum litterati, qui in Politiani operibus pervolvendis desudarunt, ut ne nomina quidem eorum tibi dare nobis liceat; nam in tali recensione longus consumeretur dies. Itaque de illis tantum tibi perpauca dicemus, qui Politianum, quodam peculiari opere, specialiter amplexi sunt.

Daniel Guilielmus Mollerus, historiarum et metaphysices olim in academia Altorfiana professor haud ignobilis, et ob editas imprimis multorum tam veteris quam recentioris ævi doctorum virorum historias laude sua non defraudandus, de Angeli Politiani vita, operibus et doctrina dissertationem e cathedra defendit Altorfii, anno 1698; quam, utpote rarius jam obviam, laudabili instituto, Fredericus Rothscholtzius, Norimbergæ agens, et varii generis libellis aliquem inter eruditos jam locum occupans, cum reliquis auctoris *De claris Historicis* dissertationibus, numero quinquagenis, denuo subjicere prælo destinaverat, ejusque rei fidem dederat in specimine laboris hujus, Norimbergæ, anno 1726, vulgato. Sed aliis forte districtus curis, ut ait Menckenius, promissis nunquam satisfecit.

Petrus deinde Bælius, vir stupendæ prorsus doctrinæ, qui in immensi sudoris opere, quæ laudanda apud scriptores viderentur in cœlum extulit, et vituperanda humi depressit, singulorumque virtutes et vitia ita exposuit, ut nullum suspicandi locum aperuerit se cuiquam, aliquo partium studio, indulsisse;

Bælius, inquam, de vita et meritis Politiani bona multa commemoravit. Divinus, ut ita dicam, veritatis indagator, et in dilucidandis historiarum reconditioribus tenebris felicissimus, nobis in lucubratiuncula, cujuscumque sit pretii, ad finem perducenda, maximus fuit adjutor.

Laudibus Politiani, post Bælium, manum admovisse nos docet Menckenius Wernerum Jacobum Clausium, in schola Magdeburgensi conrectoris muneri præfectum, qui de Molleri Bæliique laboribus nihil aut parum admodum compertum habens, cum, lectis Politiani scriptis limatissimis, captum se vehementi quodam viri amore sentiret, cœpit ex tenui, quæ suppetebat ipsi, scriptorum supellectile colligere res ejus maxime memorabiles, vulgo cognitas, et quidquid dispersum passim de doctrina et scriptis Politiani invenerat, in ordinem redegit, styloque compositum non inconcinno, edidit sub titulo : *Politianus, sive de Angeli Bassi Politiani, canonici olim Florentini, atque ætatis suæ facile principis, vita, scriptis et moribus liber, Magdeburgi, anno* 1718, *in*-8.

Haud ita longo post tempore, Fredericus Otto Menckenius, in Universitate Lipsiensi professor celeberrimus, qui laudibus Hieronymi Fracastorii, anno 1731 editis, aliquod inter doctos sibi nomen fecerat, Politianum quoque nostrum eodem munere decorandum suscepit. Nimiæ autem indulgens curiositati, cum omnia quæ ad Politianum pertinere viderentur, diligenti congereret studio, tantum conflavit volumen, tantam exstruxit molem, ut in eo rerum et testimoniorum indigesto acervo atque incomposito, omnia fere invenias, præter id quod requires. Menckenium tamen laude sua defraudare nolim; maximo enim ille nobis fuit adjumento. Cujus librum rarissimum, ideoque minus obvium, quem frustra in locupletissimis Italiæ bibliothecis quæsiveramus, nobis tandem optantibus subministravit opulenta illa ac vere regia bibliotheca, quam Aquis Sextiis olim condidit Mejanus, vir de litteris et de patria optime meritus. Quanquam infiniti pene laboris opus confecerit Menckenius, Politianum tamen integrum posteritati non tradidit; paucissima enim de Politiani Etruscis carminibus nobis

tradidit, quæ ne legisse quidem eum suspicor. Itaque debitam partem gloriæ inscius abstulit Angelo, qui duobus summis, Alligherio et Petrarchæ, proximus accedit; nec longo intervallo proximus; nemo enim intercedit qui se illi anteferat.

Magnam quoque ex Serassio et Fabronio utilitatem percepimus. Uterque enim res Politianicas haud infeliciter tractavit; prior accurata diligentia et eleganti quadam simplicitate, ut decet historicum; posterior vero ornatius et elatius, utpote qui oratoris laudem prosequeretur. Multi sunt præterea alii, ex quorum scriptis optima quæque excerpsimus, ut nostras sine sapore dapes alienis condimentis gratiores efficeremus. Eorum autem a quibus operam mutuati sumus, præcipui sunt Crescimbenius et Tiraboschius, qui, omnium consensu, litteratorum de rebus Italicis bene meritorum antesignani et sunt et dicuntur.

En habes, lector optime, omnia de quibus monitum te voluimus. Ne diutius te in vestibulo nunc detineamus, industriam nostram apud te, aut nostra, quæcumque sint, in Politianum merita non venditabimus. Quod si

romanas aures tuas latini sermonis peregrinitate offenderimus, nostrumque librum fastidiosus abjeceris, Politianum arripito; in eo enim percipies ex eruditione fructum, et ex elegantia voluptatem. Vale.

—

DE

ANGELI POLITIANI

VITA ET OPERIBUS

DISQUISITIONES.

CAPUT I.

DE ANGELI PATRIA ET VERO NOMINE GENTILITIO.

Angelus de Ambroginis Politiani nomen, quo multo est notior, a Monte Politiano, vulgari lingua *Montepulciano*, sumpsit, Etruriæ oppido, ubi, an. cIɔccccLIV, pridie idus Quintiles (1), natus erat. Variæ autem sunt de vero nomine Politiani sententiæ. Quidam enim illum fuisse *De Bassis* contendunt, alii vero *De Cinis*, alii *De Ambroginis*. Primam opinionem defendunt Vossius (2), Gaspardus Scioppius (3), Cafferus (4), Menagius (5), Thomas Popeblount (6),

(1) Errat Tiraboschius, dum Politianum, die vicesimo quarto mensis Julii, natum fuisse affirmat.

(2) Vossius, *De Hist. lat.*, lib. III, cap. 8, p. 628.

(3) *Paradox. litter.*, Amstelodami, a. 1659, p. 34.

(4) *Syntagm. vetustat.*, p. 274.

(5) *Orig. ling. ital.*, voc. *Poliziano*, p. 377.

(6) *Censur. celebr. auctor.*, p. 507.

Joannes Cinellius (1), et quidam alii. Secundam tuentur Spinellius Bencius (2), Alexander Adimarius (3), Carolus Datius (4), et Ferdinandus *del Migliore*, qui ipsius affert Politiani chirographum, Joannis Pici Mirandulæ testamento subscriptum (5). Ultimam vero amplectuntur abbas Antonius Maria Salvinius (6), Canonicus Salvinius frater ejus (7), Tiraboschius (8), Crescimbenius in ultimis editionibus suorum in historiam vulgaris poeseos commentariorum (9), et Fabronius (10). Quæ ultima sine dubio pro certa et vera habenda est. In Florentino enim tabulario publico servatur authenticum privilegii doctoralis instrumentum, Politiano in legibus canonicis concessum die 23 decembris an. 1485, a Gabrielo de Petro Joanne Simone de Vaconda, reipublicæ notario seu tabellione publico, et Florentini archiepiscopatus cancellario, solemni formula conditum; in quo leguntur verba sequentia : *Cum*

(1) *Bibliot. Volante*, scanz. 10, p. 83.

(2) *Storia di Montepulciano*, p. 77.

(3) *Osservazioni a Pindaro, da lui tradotto*, p. 734.

(4) *Vite de' Pittori*, postilla alla vita d' Apelle, p. 117.

(5) *Firenze illustrata*, p. 218.

(6) *Note alla traduzione d' Oppiano*, Firenze, 1728, p. 242.

(7) Crescimbeni, *Comentari intorno all' Istoria della Volg. poes.*, vol. II, part. II, lib. VI, p. 336, ediz. Veneta.

(8) *Storia della Lett. ital.*, tom. VI, p. 1069; Firenze, 1809.

(9) *Loco citato.*

(10) *Elogi di Dante, Poliziano, Ariosto e Tasso;* Parma, 1800, p. 96

igitur vir doctissimus, insignis D. Angelus, fil. egregii doctoris D. Benedicti de Ambroginis de monte Politiano, Prior sæcularis et collegiatæ ecclesiæ sancti Pauli Florentini, quem scientia, moribus et virtutibus sublimavit Altissimus, die infrascripta 23 *decembris* 1485, *ind.* IV, *fuerit præsentatus Reverendissimo in Christo D. Raiualdo de Ursinis, archiepiscopo Florentino, etc.* (1). Nihilominus P. Lagomarsinius cujusdam Politiani operum exemplaris mentionem facit (2), quod typis impressum Lugduni, anno 1533, in ipsius manus venerat, cujusque in prima pagina legebatur notula, incertæ quidem, sed non recentis manus. Ibi ille, quiçumque scripsisset, partem cujusdam Politiani epistolæ referebat, ad finem Catulli, inter multas ipsius Angeli animadversiones inventæ, in qua hæc verba legebantur: *Tu, lector, boni consule..... meminerisque Angelum Bassum Politianum, quo tempore huic emendationi extremam imposuit manum, annos decem et octo natum fuisse. Vale, jucundissime lector. Florentiæ,* MCCCCLXXIII, *pridie Idus Sextiles. Tuus Angelus Bassus Politianus* (3).

Quod si duo suprà allata documenta non haberemus, Politiani scilicet chirographum, ipsiusque privilegii doctoralis instrumentum, nota illa, quam affert P. Lagomarsinius, ad proban-

(1) Crescimbeni, *loco citato.*

(2) In notis, ad Gratian., *De Scriptis invita Minerva*, tom. I, p. 45.

(3) Tiraboschi, *Stor. del. Lett. ital.*, tom. VI, p. 1070.

dum Politiani domum fuisse de Bassis, magna esset auctoritas. Sed si illa comparaveris argumenta, nihil prorsus momenti retinere Lagomarsinianam notam videbis, præsertim cum sit incerti auctoris et dubiæ fidei. Nec cum Tiraboschio crederem potuisse Politianum, ob suum antiquitatis studium, Bassi cognomine proprium nomen augere (1). Nullam enim invenio satis probabilem rationem, cur Bassi nomen potissime Noster elegisset (2). Ex quibus manifeste liquet Vossium

(1) *Loco citato.*

(2) Nota quidem sunt nomina antiqua Cæsii Bassi, venustissimi poetæ lyrici, cui satiram VI inscripsit Persius, cujus et laudes memorat Quintilianus in *Inst. Orat.*, lib. XI, cap. 1; quemque demum Fonteius, *de Prisca Cæsiorum Gente*, lib. I, cap. 19, putat, sed dissentientibus multis, eumdem fuisse ad quem scribit Propertius, lib. I, *Eleg.* IV, v. 1, et de quo versus exstat Ovidii, Trist., lib. IV, *Eleg.* X, v. 93: Salleii Bassi, poetæ suavissimi, cujus carmina prædicat Quintilianus, in *Inst. Orat.*, lib. I, cap. 10, et Auctor *Dialogi de Orat.*, cap. 5; quin et ipse Politianus in *Nutriciis*:

> An Taceam Bassum, gravido tua dona ferentem,
> Vespasiane, sinu?

Julii et Junii Bassorum, quos pro iisdem habet P. Burmannus, in *Not. ad Quintil. Inst. Orat.*, lib. VI, cap. 3, contra sententiam Vossii, *De Hist. lat.*, lib. I, cap. 22, p. 114: Aufidii Bassi, cujus libros *Belli Germanici* memorat Quintilianus, *Inst. Orat.*, lib. X, cap. 1, eloquentiam vero prædicat Auctor *Dial. de Orat.*, cap. 23: Gabii, seu Gavii, seu Caii Bassi, cujus *De Origine Verborum libri*, Gellio passim, et *De Diis*, opus elucubratum Macrobio, in *Saturnalibus*, cap. 9, citatur: aliorumque quos memorant Cicero, Epp., lib. VII, ep. 20; Plinius, *Epp.*, lib. IV, ep. 15; lib. VII, ep. 31; et lib. X, epp. 32 et

et Scioppium (1), qui primi Politianum esse de Bassis dixerunt, longe a vero erravisse. Cujus erroris causam interpretatur Salvinius (2), dicendo illlos, ob nominis similitudinem, pro Angelo Colotio Basso, poeta Siculo, qui eodem floruit tempore, Nostrum accepisse (3).

Qui autem secundam tuiti sunt sententiam, Politianumque *de Cinis* esse voluerunt, nominis compendium pro nomine ipso sumpserunt. Florentini enim, sine ullo discrimine, longius *de Ambroginis* vocabulum contrahendi gratia, *Gini* vel *Cini* dicere solebant. Politianus ipse, in supra

33; Horatius, lib. I, od. 36; Martialis, lib. III, epp. 47, 58, 76; lib. V, epp. 24, 54; lib. VI, ep. 69; lib. VII, ep. 95; lib. VIII, ep. 10; lib. IX, ep. 103; lib. XI, ep. 99; lib. XII, ep. 99. (Menckenius, *De Vita Angeli Politiani*, p. 7 et 8.) Cui Bassorum, in numerosa illa cohorte, similem se, assumpto nomine, Politianus prædicaverit, nemo sane affirmare auderet.

(1) Falso credit Menagius (*Anti-Baillet*, cap. 14) Scioppium primum fuisse qui Bassi nomen Politiano dederit. Prima enim Vossii *De Hist. lat.*, editio Lugduni Batavorum, a. 1627, prodiit, dum Scioppii *Paradoxa litteraria*, a. 1628, Mediolani primum typis mandata fuerunt.

(2) *Traduz. d'Oppiano*, p. 242, in notis.

(3) Bassus hic æqualis et amicus Politiani fuit, ut inferre licet ex versibus quos sibi mutuo scripserunt :

Carmina quum Basso deberem, carmina misi;
Rettulit ille meis carmina carminibus,
Qualia sub densis volucris nec Daulias umbris,
Eridani in ripis, nec canit albus olor.
Sic sua cum Lycio donasset ahenea Glauco,
Aurea Tydides rettulit arma domum.
(Polit., *Lib. Epigrammat.*)

allato Joannis Pici Mirandulæ testamento, tali contractione non se abstinuit. Nam inter alios testes nomen suum his verbis scripsit : *Ego Angelus Politianus, filius Domini Benedicti de Cinis, decretorum doctor, et canonicus Florentinus, rogatus et præsens*, etc. Hæc de vero Politiani gentilitio nomine.

CAPUT II.

POLITIANI FAMILIA. QUO TEMPORE FLORENTIAM VENERIT ACCEPTUSQUE IN LAURENTII MEDICIS DOMO FUERIT.

Patrem ergo habuit Politianus Benedictum de Ambrogiuis, vel si procope utaris, de Ginis aut Ciuis, doctorem legum, haud ignobili loco natum, jurisque et legum satis peritum. Mater ejus fuit Agnes Tarugi, de qua apud scriptores nihil fere invenias (1). Ex quibusdam Politiani scriptis, illi fuisse fratrem Philippum nomine, qui in arte picturæ versatus fuerit, concludere non dubitavit Menkenius (2). *Is enim quis sit, cujus hic frater Philippus dicitur, si Politianus non est, hariolari non possum.* At Politianus, dum *fratrem* Philippum illum pictorem appellat, turpiter errandi Menckenio ansam præbuit. Philippus enim hic Lippius pictor fuit celebris, cui marmoreum tumulum in Ecclesia Spoletana a Philippo juniore, ejus fratre, exstruendum curavit Laurentius Medices. Cur autem Politianus Philippo fratris nomen dederit, res, ut enodetur, Œdipo non indiget, sed Davo. Philippus enim sacris or-

(1) Sic Menckenius post Bottarium; illudque confirmatur Indice canonicorum Florentiæ biographico, a Can. Salvino Salvinio ordinate disposito, qui exstat Florentiæ, in ecclesiæ metropolitanæ tabulario.

(2) Menckenius, in *Vita Polit.*, p. 31.

dinibus fuerat adscriptus, unde, vulgari lingua, *Fra Filippo* dictus est (1). Multum tamen est probabile Politiano fuisse fratrem, Tommasum nomine, cui ob privatas inimicitias, occisumque Montis Politiani civem, Florentiam migrare necesse fuerit (2).

In musæo, quod Vindobonæ est, asservantur duo numi ære impressi, Politianum ostentantes, notis vultus et corporis delineamentis, quorum posticæ facies notatione dignæ sunt. In altera enim mulierem videre est, forma haud ignobili, cum his verbis : MARIA POLITIANA. *Illa cujus generis femina sit,* ait Menckenius, *sororne Politiani an pellex, an nomine saltem conjuncta ei, nondum ipse ausim definire certo. Nihil enim de ea scriptores, qui de Politiano commemorarunt, diligentissimi.* Ego vero potius Angeli sororem cre-

---

(1) Hujus Philippi pictoris laudes habemus in Ugolini Verini carminibus. *Carm. illustr. Poet. ital.*, tom. X, p. 352.
Hæc sunt Politiani carmina :

IN PHILIPPUM FRATREM, PICTOREM.

Conditus hic ego sum, picturæ fama, Philippus;
Nulli ignota meæ est gratia mira manus.
Artifices potui digitis animare colores,
Sperataque animos fallere voce diu.
Ipsa meis stupuit natura expressa figuris,
Meque suis fassa est artibus esse parem.
Marmoreo tumulo Medices Laurentius hic me
Condidit; ante humili pulvere tectus eram.
(Polit., *Lib. Epigr. lat.*)

(1) Fabroni, *Elog. del Poliziano*, p. 96. — Ciampolini, *Annotazioni alla Vita del Poliziano, da lui premessa alle Rime del poeta*; Firenze, 1814, p. xx.

derem, observata præsertim inter utramque faciem, Angeli scilicet et Mariæ Politianæ, maxime in nasi ductibus, satis magna similitudine. Constat præterea, ex narratione Roberti Ubaldini (1), Politiano fuisse sororem, quæ sepulturæ ejus, cum aliquot nepotibus, qui tunc ea de causa aderant Florentinæ urbi, mœrens interfuit.

Tenues quidem erant Benedicti opes, quemadmodum sæpius ipse candide fatetur Politianus; sed non adeo angustæ, ut in Medicæorum famulatu a pueritia Noster vivere conatus fuerit. Unus ex nostratibus historicis, qui merito splendide mendacis famam obtinuit, nescio qua fultus auctoritate, Politiani parentes ad tantam inopiam devenisse refert, ut servire ipse Laurentio et Juliano de Medicis constrictus fuerit; quotiesque ad ludum irent, si historico credendum foret, ipse, velut pedisequus, pone incedens, libros eorum, ut inde legendi occasionem haberet, portare solebat (2). In quo non parum errat iste dubiæ fidei scriptor. Benedictus enim de Ambroginis fuit, pro tempore suo, doctor legum jurisque consultor satis celeber; nec proinde adeo fuit inops, ut filium suum servorum conditioni addicere de-

(1) Vide cap. 20.

(2) Varillas, *Anecdotes de Florence*, liv. IV, 3e édition, p. 193, la Haye, 1689. — « Politien était de Florence, et ses parents vivaient dans une si grande pauvreté, qu'il fut contraint de se mettre à la suite de Julien et Laurent de Médicis lorsqu'ils allaient au collége, et de porter leurs livres, afin d'avoir la commodité de s'en servir. »

buerit (1). Constat præterea sex annis et ultra natu majorem fuisse Laurentium, qui die prima januarii, anno 1448, natus erat. Politianus autem non prius in Medicæorum domum acceptus est, quam illa de ludicro Juliani spectaculo stupenda carmina composuisset.

Multo magis vero errat Boissardus (2), quem secuti sunt Thomas Poplebount (3) et Menckenius (4), dicendo Politianum impensis Cosmi veteris, Patris patriæ, una cum Marsilio Ficino, bonis artibus et disciplinis institutum fuisse. Quomodo enim admitti posset res tam parum verisimilis, cui repugnant, tum Angeli tenerior ætas, vix annis decem, quando Cosmus e vita migravit, nati; tum etiam silentium, quo erga illud Cosmi beneficium in suis operibus ingrate usus

(1) Notæ sunt causæ quæ Angelum e Monte Politiano Florentiam migrare coegerunt. Quas sic refert Fabronius (*Elog. del Poliziano*, 96): « *Nacque Angelo de Benedetto Ambrogini, dottor di leggi, che private nimicizie con un certo Paolo Grancoso, suo concittadino, condussero infelicemente alla morte. Un suo figliuolo, per nome Tommaso, la vendicò coll' uccisione dell' uccisore, e tutte queste traversie fecero si che Angelo passò la sua prima età ne' pericoli e nelle angustie. Ne sono una prova le Lettere del padre a Piero de' Medici, e quelle di lui medesimo a Lorenzo.* » Hæ litteræ inveniuntur in vita latina Laurentii Medicis, diligentissime a Fabronio descripta, nota LXI.

(2) *Icon. viror. doct.*, p. 31.

(3) *Censura celeb. Auct.*, p. 357. — Hæc sunt ipsa Boissardi verba : *Is sumptu et promotione Cosmi, Florentinorum principis, cum Marsilio Ficino bonis litteris institutus est.*

(4) Menckenius, *Vita Polit.*, p. 31.

fuisset? Omnem enim fortunam suam soli tribuit Laurentio : *Innutritus*, inquit, *pene a puero sum castissimis illis penetralibus magni viri, et in hac sua florentissima republica Principis Laurentii Medicis* (1). Potuit quidem Politianus, quem in domo sua quindecim aut sexdecim annos natum acceperat Laurentius, dicere se *pene a puero* castissimis illis penetralibus innutritum fuisse. Si autem a Cosmo, decimum vix annum agens, in Medicæorum domum vocatus fuisset, cum nondum e pueris excessisset, certe non dixisset *pene a puero*. Magnam Florentiæ auctoritatem comparare cœpit Laurentius, anno 1469, in quo Petrus, pater ejus, mortuus est. Igitur circa illum annum tempus, quo in Medicæorum domum admissus Angelus fuerit, constituendum est.

(1) Polit. *Epp.*, lib. X, 1.

CAPUT III.

DE ANGELI MAGISTRIS.

Cum igitur in teneriore ætate Florentiam venisset Politianus, nondumque in Medicæorum magnifica domo fuisset acceptus, magistros habuit, tum in latinis, tum in græcis litteris, sapientiæque vel Platonicæ vel Aristotelicæ professores, non utique ex illis tenuioribus et gregariis, velutique postremæ notæ, sed ex proceribus, ut ita dixerim, et antesignanis, qui litterarum in illis temporibus facile principes fuerunt. De quibus perpauca dicere, non tam in ipsius Politiani, quam in ejus patris laudem, haud erit supervacaneum. Ut enim Horatium pater :

> Noluit in Flavi ludum... mittere; magni
> Quo pueri magnis e centurionibus orti,
> Lævo suspensi loculos tabulamque lacerto,
> Ibant octonis referentes idibus æra :
> Sed puerum est ausus Romam portare docendum
> Artes, quas doceat quivis eques atque senator (1).

Sic Benedictus de Ambroginis Angelum a teneris, ut Græci dicunt, unguiculis, Florentiam mittere non dubitavit, quæ tunc haud immerito sedes ac magistra studiorum dici poterat. Non enim in illorum errore versabatur, qui, ut videre est apud Quintilianum, *etiam quum idoneos rhetori pueros*

(1) Horatius, *Sermonum* lib. I, 6, vers. 72 et sqq.

putaverunt, non tamen continuo tradendos eminentissimo credunt, sed apud minores aliquandiu detinent(1). Quanto enim melius sit optimis imbui, quantaque in eluendis, quæ semel insederint, vitiis, difficultas consequatur, probe tenebat; memineratque Philippum, Macedonum regem, Alexandro filio suo vel prima litterarum elementa tradi ab Aristotele, summo ejus ætatis philosopho, voluisse (2).

Inter splendidissima illius Academiæ lumina, quæ tunc temporis redivivum Platonem Florentiæ pio cultu fovebat, haud certe minimis effulsit radiis Christophorus Landinus, quem in litteris latinis Politianus ducem secutus est ac magistrum (3). Non solum autem inter philosophos Landinus annumerandus est, sed etiam inter linguæ græcæ studiosos, latinosque poetas; omni enim genere bonarum artium claruit (4). Florentiæ, anno 1424 (5), natus erat. Cum Volaterris, ju-

---

(1) *Institut.*, lib. II, cap. 3.

(2) *Institut.*, lib. I, cap. 1.

(3) *Landinus, præceptor olim meus, nunc autem utriusque nostrum collega, magnæ vir in litteris et auctoritatis et celebritatis.* (Polit., *Epp.*, lib. V, 3, ad Barth. Scalam.) *Landinus homo et eloquens, et eruditus, et Florentiæ jam diu doctor bonarum litterarum celebratissimus, cui se præceptori adolescentiæ meæ rudimenta magnopere debent, et qui nunc in professione quasi dixerim collega.* (Polit., *Miscellan.*, cap. 77.)

(4) Landini vitam summa cum diligentia et fide scripsit Bandinius. (*Specim. Litt. Florent.*, sæc. XV; Florentiæ, 1747.)

(5) Sic in omnibus fere historiarum scriptoribus. Optime vero animadvertit Tiraboschius (*Storia della Letterat. ital.*,

venis admodum, Angelo Todino magistro usus fuisset, aliquandiu, patri ut morem gereret, juris scientiæ studuit. Deinde, Cosmi Petrique de Medicis favente munificentia, optatas ad litteras redire potuit, scholamque publicam, magno applausu assentientibus omnibus, Florentiæ aperuit. Laurentium ibi et Julianum discipulos habuit, in quibus semper dulce decus et præsidium invenit. Manuscripti exstant in Laurentiana elegorum libri tres dulcissimi, quibus dedit nomen *Xandra*, quorumque excerpta quædam in suo specimine dedit Bandinius(1). Sed ne omnia illius, quæ multa quidem sunt, opera recenseam, mihi celeberrimarum *Camaldulensium Disputationum*(2) mentionem facere satis erit, quæ forma et varietate Ciceronis dialogos referre videntur. Cum in tanti disciplinam rhetoris se tradidisset Politianus,

---

tom. VI, part. *III*, p. m. 1065) in annum 1734 ortum Landini esse differendum. In epistola enim quam Laurentio, anno 1475, scripsit, cum pablici cancellarii munus, quod tunc non obtinuit, ab illo peteret, sic loquitur : *Alterum et quadragesimum annum duco.* (Bandini, *Collect. vet. Monum.*, p. 3.)

(1) *Specimen Litterat. Florent.*, pag. *110* et sqq.

(2) *Disputationes Camaldulenses*, a. 1472 vel *1475*, primum editæ sunt; quæ editio rarissima est. Duæ aliæ exstant Florentinæ. (Brunet, *Manuel du Libraire.* — Negri, *Istoria de Fiorent. scritt.*) Quarta denique Argentorati, a. 1508, prodiit sequenti cum titulo : *Christophori Landini Florentini libri quatuor. Primus de vita activa et contemplativa; secundus de summo bono; tertius et quartus in Publ. Virgil. Maronis allegorias.*

artem dicendi penitus edidicit, Latiæque poeseos elegantissimum florem delibavit.

In græcis discipulus fuit Andronici Thessalonicensis, qui peritia ejus linguæ proximus a Gaza erat, et, judicio aliquorum, etiam præstabat, etsi Latina multum cederet (1). Ex Thessalonica oriundus erat Andronicus, licet a quibusdam Constantinopolitanus dicatur. Nullum affertur documentum, ex quo probari possit illum in Italiam ante annum 1464 advenisse. In illo ipso anno, ut ex Philelphi epistola colligitur (2), Bononiæ professor erat. Romæ quidem, apud cardinalem Bessarionem, aliquandiu vixit. Sed cum fructus pro meritis satis dignos ex schola quam aperuerat non perciperet, Florentiam se contulit, ubi multos discipulos, inter quos fuit Politianus noster, litteras græcas edocuit. In illa celebri de Platone et Aristotele contentione magnam Andronicus partem habuit, et quamvis Aristotelis fautor, Bessarionis, ob modestiam in disputando et urbanitatem, laudem publicam meruit.

Nec minus illustres fuerunt illi sapientiæ magistri, quorum discipulus fuit Politianus, Argyropulus nempe Byzantius in Peripatetica, et in Platonica Marsilius Ficinus. Imo etiam, tum fama doctrinæ, tum præstantia operum, multo majorem laudem adepti sunt.

Joannes Argyropulus, Turcarum impetu Græcia

(1) Vossius, *De Hist. lat.*, p. 628.
(2) Lib. XXIV, ep. 1.

ejectus, apud Cosmum Medicem gloriosa liberalitate litteris faventem in honore fuit, tanta nominis existimatione, ut Petro filio, nepotique Laurentio præceptor datus, loco parentis haberetur, publice vero Florentinæ juventuti Græcos auctores enarraret (1). Illum in Italiam venisse post eversam Constantinopolim crediderunt Hodius (2), Fabricius (3) et Bruckerus (4). Sed si verum loquitur eruditissimus Gymnasii Pataviensis historicus (5), aliquot annis ante se in Italiam contulerat; Universitatis enim Pataviensis, anno 1442, rector electus est. Majus de hoc affert argumentum Papadopolius (6), narrando Argyropulum præsentem fuisse, quando, anno 1444, ad gradum doctoris promotus fuit Franciscus Roverius, qui postea, sub nomine Sixti IV, summus fuit pontifex. Argyropulus Florentiam a Cosmo, Patre patriæ, accitus est, ibique summa omnium admiratione annos quindecim Peripateticam philosophiam est professus (7). Aristotelis *Naturalia*

(1) Paulus Jovius, *Elog. Doct. vir.*, p. 64.

(2) *De Linguæ græcæ Instaur.*, lib. II, cap. 1.

(3) *Bibl. græc.*, tom. X, p. 425.

(4) *Hist. crit. philos.*, tom. IV, p. 39.

(5) Facciolati, *Fasti Gymn. Patav.*, part. II, p. 62.

(6) *Hist. Gymn. Patav.*, tom. II, p. 179. In documentis quæ in Pataviensi episcopatu servantur, hæc leguntur verba : *Vir spectabilis et peritissimus artium ac Philosophiæ magister scholaris Joannes Argyropolus Constantinopolitanus.*

(7) « Cum post interitum quorumdam doctissimorum hominum, studia Florentina magna ex parte remissa viderentur, venit in hanc urbem Argyropulus Byzantius, vir ingenio

atque *Moralia* generose transtulit, ita applaudente Gaza vetere sodali, qui diversas Aristotelis partes vertendo desumpserat, ut quædam ab se pariter translata combureret, ne amicissimi hominis crescenti famæ officerent (1). Pestilentia demum Etruriam devastante, Romam, anno 1471, venit, ubi, cum quindecim annos Aristotelem græce professus esset, immodico melopeponum esu, autumnalem arcessivit febrem (2); sicque ereptus est, anno 1486, ætatis suæ septuagesimo. Erant autem ejus sermones, ut ait Jovius, cum fastidiosi, tum graves eruditorum auribus, et tum maxime quum Ciceronem græcas ignorasse litteras illoto ore prædicaret (3). Quas ineptias magna

---

præstans, summusque philosophus, ut juventutem litteris græcis ac bonis artibus crudiret; jamque plures annos doctrinam tradidit nobis tanta copia, tam multiplicibus variisque sermonibus, ut visus sit temporibus nostris veterum philosophorum memoriam renovare. » (Acciajuoli, ap. Hodium, p. 202.)

(1) Paulus Jovius, *loc. cit.*

(2) De ista Jovii narratione valde dubitat Tiraboschius, nec immerito. « *Paolo Giovio aggiugne ch' essendo egli un solenne ghiottone, il quale consumava tutto il suo ampio stipendio in vivande, morì per aver mangiata un' eccessiva quantità di poponi; il che però io non so su quai fondamenti si racconti dal suddetto scrittore.* » (*Storia della Lett. ital.*, tom. VI, p. 348.) Item credo esse de hoc dubitandum quod refert idem Jovius, Argyropulum nempe, in extremo vitæ actu jocatum, ditiores amicos æris alieni, condito testamento, hæredes reliquisse.

(3) « Et ut homo erat omnium, ut tum quidem videbatur, acerrimus in disputando, atque aurem, quod ait Persius,

vi et animi concitatione refellit Politianus noster in Miscellaneis : « Argyropulus ille Byzantius, olim præceptor in philosophia noster, cum litterarum latinarum minime incuriosus, tum sapientiæ decretorum, disciplinarumque adeo cunctarum, eruditissimus est habitus.... Cæterum, ut homo Græcus, perquam ferebat iniquo animo nobilem illam, nec, ut Theodorus Gaza putat, importunam M. Tullii Ciceronis exclamationem, qua Græciam verborum interdum inopem, quibus se putat abundare, non eloquentius fortasse quam verius pronuntiavit. Ob id igitur subiratus latinæ copiæ genitori et principi, græcus magister, etiam dubitare ausus est, quod nunc quoque vix aures patiuntur, ignarum fuisse non philosophiæ modo Ciceronem, sed etiam, si diis placet, græcarum litterarum. Vix enim dici potest quam nos aliquando, id est Latinos homines, in participatum suæ linguæ doctrinæque non libenter admittat ista natio. Nos enim quisquilias tenere litterarum, se frugem, nos præsegmina, se corpus, nos putamina, se nucleum credit (1). »

Eodem tempore quo Argyropulus Aristotelem in latinum vertebat, publice exponebat, adversus-

---

mordaci lotus aceto, præterea verborum quoque nostrorum funditator maximus, facile id vel nobis, vel cæteris, tum quidem suis sectatoribus, persuaserat : ita ut, quod pene dictu quoque nefas, pro concesso inter nos haberetur, nec philosophiam scisse M. Tullium, nec litteras græcas. » (Polit., *Miscellan.*, cap. 1.)

(1) Polit. Miscellan. cap. 1.

que Michaelem Apostolium defendebat, Marsilius Ficinus, præcipuum Academiæ Cosmianæ lumen ac præsidium, Platonem inducebat latine loquentem, omniaque ejus, nec non et Plotini, Jamblichi, Procli, Porphyrii et aliorum opera, notis et commentariis illustrabat (1). Felix, si nimio divinæ philosophiæ amore incensus, densissimis Alexandrinorum tenebris, ingenii sui non obscurasset splendorem! Sed cum Neoplatonicorum somnia et quasdam Aristotelicas opiniones confusius permiscuisset (2), eo devenit insaniæ, ut in suspicionem magices inciderit (3). Verba ejus rerum obscuritate sæpius involvuntur. Tale est sequens ænigma, quod OEdipo vindice indigeret. Scribens ad Antonium Calderinum, sic loquitur Marsilius: *Cum sub solis defectu a nobis abires, cuinam mirum sit epistolam quoque nostram tunc defectum fuisse perpessam! Nempe clausulæ in ejus calce duæ quædam solis quartæ lumine defecerunt; re-*

(1) Natus est Marsilius Florentiæ, anno 1433. Pater ejus, qui medicus erat, cupiens illum arti suæ studere, admodum juvenem Bononiam misit. Sed Cosmus, Pater patriæ, cum vidisset adolescentulum, liberalem ejus faciem, licet pusillo corpore semihominem vix æquaret (Paul. Jov., *Elog. doct. vir.*, p. 101), demiratus, ad patrem conversus, dixit: *Tu ci se' stato dal ciel conceduto per curare i corpi; ma cotesto tuo figlio è destinato per certo a curar gli animi.* (Tiraboschi, *Stor. della Lett. ital.*, tom. VI, p. 368.)

(2) Tennemann, trad. de M. V. Cousin, tom. II, p. 15.

(3) In tertio libro *De Vita cœlitus comparanda*, capitulum invenias, *De Virtute verborum atque cantus ad beneficium cœleste captandum*, et alium *De Astronomiæ diligentia in liberis procreandis.*

sumpsit Phœbus suum subito lumen : resumpsit nostra mox epistola finem (1),

Optime nihilominus de philosophia meritus est, omnesque tantam vim inusitati spiritus, et tantas in eo utriusque linguæ facultates mirati sunt. Cosmus primum, et postea Petrus filius, Laurentiusque nepos, honestis ædibus, peramœna villa, sacerdotio, annuisque stipendiis atque muneribus adauxerunt (2). Vir minime ambitiosus, quum unam studiorum laudem spectaret, vixit omnibus amicus, nec ullis unquam contentionibus misceri voluit. Quumque sodalium suorum acerba funera luxisset, Laurentii, Hermolai, Politiani, Mirandulæ, qui eodem fere tempore perierunt, Landinique item et Savonarolæ, in villa Carreggiana septuagenario provectior interiit. Ex tot elogiis quæ de illo vivente aut mortuo facta sunt, hoc Politiani epigramma referre libet, quod gratam arguit in discipulo animi memoriam :

> Mores, ingenium, Musas, sophiamque supremam,
> Vis uno dicam nomine? Marsilius (3).

---

(1) *Epistolarum*, libro VIII. Omne autem quodcumque scripsit Marsilius furore quodam animatur, ac velut ἐνθουσιασμῷ.

(2) Paulus Jovius, *Elog. vir. doct.*, p. 102.

(3) Polit. *Lib. lat. Epigr.* Non semel Politianus de suis magistris magna cum veneratione loquitur : sic in *Appendice Miscellaneorum* : « Etenim ego tenera adhuc ætate, sub duobus excellentissimis hominibus, Marsilio Ficino Florentino, et Argyropulo Byzantio, Peripateticorum sui temporis longe clarissimo, dabam quidem philosophiæ utrique operam; sed non admodum assiduam, videlicet ad Homeri poetæ blandimenta natura et ætate proclivior. »

CAPUT IV.

DE JULIANI LUDIS EQUESTRIBUS CARMEN HEROICUM.

Primam ingenii gloriam sibi comparavit Politianus, decantato Juliani Medicis in ludis equestribus triumpho, ubi tam favente Apolline cecinit, ut Lucam Pulcium, poetam haud ignobilem, omnium confessione superaverit, qui Laurentii fratris ludicrum equestris pugnæ spectaculum iisdem modis et numeris decantaverat (1). De tempore autem, quo Laurentius et Julianus in solemnibus ludis palmam obtinuerint, magna est apud scriptores controversia. Utrum enim duo fratres sibi re bene gesta in eadem pugna famam conciliaverint, apud multos ambigitur. Machiavellius narrat eo ipso anno, qui Cosmi, Patris patriæ, secutus est mortem, solemnes Florentiæ ludos editos fuisse, victricemque palmam Laurentium obtinuisse (2).

(1) *Un' egual vittoria di Lorenzo, fratello di Giuliano era stata con simil metro cantata da Luca Pulci: ma con quanta differenza di bellezze poetiche? Quantunque i due poemi sieno nati quasi ad un tempo, quello del Poliziano, in genere di gusto, sembra posteriore di un secolo.* (Fabroni, *Elog. del Poliziano*, p. 102.)

(2) *Per tor via adunque questo ozio, e dare che pensare a gli uomini qualche cosa che levassero i pensieri dello stato, sendo già passato l'anno che Cosimo era morto, presero occasione, da che fusse bene rallegrar la città, e ordinarono due*

In quo multum errat Historicus; nam certamen equestre, cujus victor fuit Laurentius, ad annum 1468, ut infra videbitur, referendum est.

Nos item de illa re suspensos tenuit Paulus Jovius. In *Elogiis* enim (1), Juliani ludum Laurentiano fuisse posteriorem dicit, proindeque Politianum in carmine celebrando Pulcii exemplum secutum fuisse, dum in Leonis X *Vita* (2), parum curans utrum pugnantia loquatur, priorem a Juliano editum fuisse ludum affirmat. Brutius, se nescire fatetur sintne hi equestres ludi, quorum data occasione, insignem inter alios Juliani, fratris Laurentii, virtutem Angelus Politianus ele-

---

feste (secondo l' altre che in quella città si fanno) solennissime. Una che rappresentava quando i tre magi vennero d'Oriente dietro alla stella che dimostrava la natività di Cristo; la quale era di tanta pompa e si magnifica, che in ordinarla e farla tenne più mesi occupata tutta la città. L' altra fù un torniamento (che così chiamavano uno spettacolo che rappresenta una zuffa di uomini a cavallo) dove i primi giovani della città si esercitarono insieme co i più nominati cavalieri d' Italia; e tra i giovani Fiorentini, il più riputato fù Lorenzo, primogenito di Piero, il quale, non per grazia, ma per proprio suo valore ne riportò il primo onore. (Machiavelli, *Istor. Fiorentine*, lib. VII.)

(1) Paulus Jovius, *Elog. doct. vir.*, p. 88.

(2) *Ejus gloriosi laboris præmium fuit triumphus, Politiani divini poetæ, carminibus celebratus. Nec multo post Laurentius, ut fraternis laudibus æquaretur, novum spectaculum periculosissimæ pugnæ edidit...... Hujus quoque speciosissimi certaminis memoriam Pulcius ipse, Politiani æmulus, perjucundo edito poemate, sempiternum fecit.* (Paulus Jovius, *De vita Leonis X*, lib. I, p. 4, tom. II, Basileæ, 1587.)

gantiore quidem carmine quam vendibili illis temporibus prosecutus fuerit (1).

Sententiæ illorum qui Juliani ludum posteriorem fuisse contendunt favet Tiraboschius (2). Sed in errorem lapsus est dicendo ultra annum 1478, in quo occisus est, Juliani victoriam non esse differendam. Ambiguam rem non multum illustravit Fabronius (3); Menckeniusque, variis de ea re perpensis opinionibus, se non esse eum fatetur qui tantum solvere nodum possit (4). Anteriorem fuisse Laurentianum ludum affirmant Crescimbenius (5) et Quadrius (6).

Ut autem optime animadvertit Roscoœus (7), omnem de ea re tollunt dubitationem ipsa Pulcii carmina. Pulcius enim, in suo de Laurentii certamine equestri poemate, non solum annum, sed etiam ipsam diem, quo ludus ille fuerit editus, manifeste declarat. Quæ dies fuit septima februarii, anno 1468 (8). Julianus eo tempore

(1) *Historia Florentina*, lib. II.

(2) *Storia della lett. ital.*, tom. VI, p. 817.

(3) *Laurent. Med. vita*, vol. I, p. 20.

(4) Page 44.

(5) Crescimbeni, *Comentari intorno all' istoria della volgar poesia*, vol. I; lib. III, p. 202, ediz. Veneta.

(6) Quadrio, *Della storia e della ragione d' ogni poesia*, tom. II, part. II, p. 244, Bologna, 1739.

(7) *Vie de Laurent de Médicis, traduite par Thurot*, chap. II, p. 113, Paris, an VII.

(8) L' anno correva mille quattrocento
E sessant' otto dall' Incarnazione,

annum decimum sextum agebat, interque cataphractos equites qui, ad veri certaminis imaginem conglobati, confertis turmis libero in campo dimicabant, armorum, ut ita dicam, primitias fecit (1). Julianum autem fortitudinem suam in alteram diem servavisse ex Pulciano carmine concludere licet (2).

Præterea, in Politiani poemate argumentum sufficiens invenias ut Juliani ludum equestrem haud multo post illum Laurentianum editum fuisse asseverare possis. Etenim pauci inter duo certamina effluxere dies aut menses, cum ibi videatur Laurentium nondum uxorem duxisse, nuptiasque ejus aliquot dumtaxat mensibus, post suam in illo prælio victoriam, celebratas fuisse (3). Igitur ex Politiani poemate, et ipsius verbis Laurentii, tempus quo Julianus proprios

---

Ed ordinossi per mezzo gennajo,
Ma il settimo di fessi di febbrajo.
(Luca Pulci, *Giostra di Lorenzo.*)

(1) Poi seguitava il suo fratel Giuliano
Sopra un destrier d' acciajo coperto.
(*Ibid.*)

(2) Digli che son per Giulian certi squilli
Che deston come carnasciale il coruo
Il suo cor maguo all' aspettata giostra,
Ultima gloria di Fiorenza nostra.
(*Ibid.*)

(3) Sic legitur in Laurentii commentariis: *Jo Lorenzo tolsi donna Clarice figliuola del sig. Jacopo Orsini, ovvero mi fu data di decembre* 1468, *e feci le nozze in casa nostra a di* 4 *di Giugno* 1469. (*Roscoe, Vie de Laurent de Médicis*, Append. du 1er vol., n° XI.)

ediderit ludos, inter menses februarium et decembrem anni 1468, definiri debet. Tunc vero Angelus vix annum decimum quintum attigerat (1).

Haud dictu facile esset quantam novo illo et illustri carmine gloriam sibi pepererit Politianus. Res equidem digna miratione, potuisse, in tam juvenili ætate, unum ex elegantissimis quibus glorietur Italia poesis carminibus producere, et eo ipso tempore quo nondum, ut justissime advertit Tiraboschius (2), illi qui felicissime bonis artibus studuissent, antiquitatis horridiorem cultum exuere nequiverant, adolescentulum fecundo ingenio permisisse habenas, sublimique volatu ad summa Parnassi cacumina fuisse elatum! In suum carmen, ut ait Jovius (3), Græcis atque Latinis delectos flores populo stupendos Politianus contulisse censebatur. Quis enim tam barbarus, miranda illa carmina legendo, maxima non adficeretur admiratione? In quibus omnia sunt laudanda, et ars compositionis, et docta rerum altitudo, verborumque elegantia et lepor! Etsi verum foret, ut notat Fabronius, nimiam esse in Politiani carminibus dicendi lasciviam et luxuriem, non ideo minus admirabilia essent

(1) Frustra doctissimus noster Ginguené, teneriorem Angeli ætatem respiciens, carmen heroicum ad annum 1478 differt. (*Hist. littér. d'Italie*, chap. XXII.) Nihil enim valent conjecturæ quibus nititur contra factorum certissimam fidem.

(2) *Storia della lett. Ital.*, tom. VI, p. 827.

(3) *Elogia doct. vir.*, p. 88.

styli concinnitas et curiosa felicitas, et figurarum copia quæ carminibus dignitatem afferunt et amplitudinem. Ipsa florum exuberantia et præcox fecunditas, quot fructus, si fata dedissent, sperare nos jubebat! Illa Politiani carmina, inter celeberrima quæ, post renatas litteras, Minerva favente composita sunt poemata, nemine obstante, adnumerata semper fuerunt; tantumque postea Torquato Tasso, Mæonii carminis aliti, et incomparabili Ariosto probata fuerunt, ut versus aliquot integros in sua ipsorum poemata transferre non dubitaverint (1).

---

(1) *Tanto piaceva l' opera del Poliziano allo stesso cantore del pio Goffredo, che non dubitò di transportare nel suo poema alcuni versi della medesima.* (Fabroni, *Elogio del Poliziano*, p. 100.)

En tibi aliquot exempla quæ, ut fors obtulit, hic referimus :

I.

Come orsa che l' alpestre cacciatore
Ne la pietrosa tana assalit' habbia,
Sta sopra i figli con incerto core
E freme in suono di pietà e di rabbia.
(Ariosto, cant. XIX, st. 7.)

Qual tigre, a cui della pietrosa tana
Ha tolto il cacciator suoi cari figli :
Rabbiosa il segue per la selva Ircana,
Che tosto crede insanguinar gli artigli.
(Poliziano, lib. I, st. 39.)

II.

Chiama gli abitator dell' ombre eterne
Il rauco suon della tartarea tromba;
Treman le spaziose atre caverne,

E l' aer cieco a quel romor rimbomba;
Nè si stridendo mai dalle superne
Regioni del cielo il folgor piomba.
(Tasso. Cant. IV, st. 3.)

Con tal romor, quando l' aer discorda
Di Giove il foco d' alta nube piomba:
Con tal tumulto, onde la gente assorda,
Dall' alte cataratte il Nil rimbomba;
Con tal orror del latin sangue ingorda
Sonò Megera la tartarea tromba.
(Poliziano, lib. I, st. 27.)

Rendono un alto suon che a quel s' accorda
Con che i vicin cadendo il Nilo assorda.
(Ariosto.)

III.

La regia casa il sereno aer fende
Fiammegiante di gemme e di fin oro.
(Poliziano, lib. I, st. 95.)

Sorge un palazzo in mezzo alla verdura
Fiammegiante di gemma e di fin' oro.
(Ariosto.)

CAPUT V.

LIBER GRÆCORUM EPIGRAMMATUM; ALIA QUÆDAM OPUSCULA GRÆCA.

Ea ergo ætate, qua cæteri pene omnes adolescentuli puerilibus in nugis dies consumunt, aut segni laborantes pigritia, magistri monstrantis viam haud passibus æquis vestigia sequuntur, Politianus, felicissimis naturæ dotibus ornatus et excellens, vulgari sermone Arnenses musas colebat, immortale poema condebat, et in vernacula poesi, si fata, si Græcæ Latinæque musæ dedissent, post divinum Aligherium, spes erat altera Florentiæ (1). Sed miro antiquitatis amore incensus, totus in latinas, aut exulantes et adventitias, eversa Constantinopoli, græcas litteras incubuit, nec multo post admirabili in utroque sermone

(1) Partam elegantissimo de Juliani ludis equestribus carmine gloriam auctiorem ampliorenque fecit Angelus, epithalamio in nuptiis Laurentii Medicis et Clarices e gente Ursina natæ composito, si Varillasio, dubiæ aut nullius fidei scriptori, credere velis : *Il y eut force épithalames, entre lesquels celui d'Ange Politien, qui n'étant que de l'âge du marié, fesait des vers dignes du siècle d'Auguste, fut le mieux reçu.* (Varillas, *Anecdotes de Florence*, liv. I, p. 40.) Solus quidem Varillasius. Neque enim Machiavellius in *Hist. Flor.*, lib. VII, p. 418, neque alii plures, quibus de ista nuptiarum solemnitate dictum est, ullam hujus epithalamii mentionem faciunt. (Menckenius, p. 33.)

peritia, omnium oculos in se convertit, adeo ut Græciam nonnullis videretur habuisse nutricem, vel dictionis gravitate Græcos superare (1).

De græcis epigrammatis in diversum tendunt scriptorum sententiæ. Quorum judicium hic placet referre, ut videas quam sit difficile omne ferre punctum, omniumque applausus obtinere. « Græcis epigrammatis, ait Julius Cæsar Scaligerus (2), quæ puerum se conscripsisse dicit, ætatem minus prudenter apposuit suam. Tam enim bona sunt, ut ne virum quidem latina æque bene scripsisse putem. « Non ita sentit Julii Cæsaris filius, Josephus Scaligerus. « Poteramus, inquit, et edere nostra, appositis ætatis annis, ut fecit Politianus in suis græcis poematiis, quæ præter pauca digna erant, quæ in adolescente potius amaremus, quam quæ a seniore Politiano venditarentur (3). »

Gaspardus Scioppius affirmare non dubitat græcos versus ea elegantia scripsisse Politianum, ut Græcorum nemini priores relinquere judica-

(1) Ea erat Pici Mirandulæ sententia. En ipsius verba : *Tu ita utrumque imples, ut utrum magis haud statis constet; quum et Græcam et nostram Minervam ita pulchre amplectaris, quasi cinnus utriusque linguæ, ut quæ insititia sit, quæ genuina, non facile discerni possit.* (Polit. Epp., lib. I, p. 8.)

(2) *Poetices libri septem*, lib. VI, *Hypercriticus*, p. 739, in Bibliopolo Commeliano, 1617.

(3) *Epistol.*, lib. I, p. 1, *Lugduni Batavorum*, 1627. Non fuit autem Jos. Scaligerus optimus de Græca poesi judex. Poemata enim ejus multis dedecorantur mendis, quæ accuratissime notavit Moneta. (La Monnoye, *Menagiana*, I, p. 325-33, in edit., an. 1715.)

retur (1). Heinsius autem, celeberrimus Scaligeri discipulus, qui tanta polluit doctrina, licet in scriptis et in litteris modesta inscriptione, *Quantum est quod nescimus!* sæpissime uteretur, ipse et græcus poeta, non magnam de Politiani carminibus opinionem conceperat. « Politianus, inquit, vir cœlesti præditus ingenio, ne quid Græcis ejus temporis concederet, quorum auditoria et famam jam invaserat, poetari quoque lingua eorum voluit. Cæterum hæc quoque, pauca si excipias, quale est, quod in Emergentem Venerem conscripsit, et fortasse alterum, quod in Armatam, illo ingenio destituuntur, quod in antiquorum epigrammatis elucet; ut omittam pleraque ne græca quidem satis esse (2) ».

Ut pergamus pugnantes secum frontibus adversis componere (3), Gaspardum Barthium adducemus, qui tanti fecit hæc epigrammata, ut digna judicaret quæ ipse latinis numeris exprimeret. Vertit enim eorum decada. Cujus si nimia fortasse fuerit de Politiani græcis poematiis opinio, propius certe ad similitudinem veri accessisse credendum est, quam iste livore plenus et invidia, Johannes Lascaris, qui, ut ipse fatur Politianus (4), latinum hominem in participatum

---

(1) In epistola ad Jul. Cæs. Capaccium, inserta ejus *Paradox. litter*, p. 34.

(2) In dedicatione præmissa *Peplo Græc.*, *epigram.*, quam vide in ejus poemat., p. 328.

(3) Horatii *Serm.*, lib. I, sat. I, vers 102, 103.

(4) *Miscellaneorum*, cent. I, cap. 1.

suæ linguæ doctrinæque non libenter admittebat. Cum enim Politiani laudem obliquis oculis intueretur græcus homo, numeris adversus illum bilem virusque suum evomuit :

Παῖς αὐτοσχεδίως, ἑκκαιδεκάτῳ δ' ἐνιαυτῷ,
  Ἄγγελε, φῇς, ἐπόουν, θαῦμα, τοιούσδ' ἐλέγους.
Θαῦμα γάρ, ἀλλ' ἀναγνοὺς Ἑλλὰς μόνος ὅσσ' ἐμόγησε
  Γράμματα, πάντας ὅμως τ' Αὐσονίων ὀάρους,
Θαῦμ' αὖ, πῶς, παίδων ἑκατὸν σταδίοισιν ἄριστος,
  Δάκτυλον οὐ προέβης ἀνδρὸς ἐν ἡλικίῃ (1).

Omnes ergo, sive in laudando, sive in vituperando, nimii fuerunt. Modestius de se ipso atque justius sentire Politianus videtur, qui dum Codro (2), Bononiæ agenti, epigrammata mitteret,

---

(1) Quos versiculos ita reddidit Moneta (la Monnoye), in *Menagianis*, p. 325, edit. a. 1729 :

A haute voix sire Angelo publie,
Qu'en langue grecque il a fait à seize ans,
Vers si très beaux qu'ils charment l'Italie,
Et de la Grèce étonnent les savants.
Le miracle est sans doute des plus grands ;
Moindre pourtant que celui-ci, je gage :
C'est qu'Angelo, qui, dès seize ans, a su
Plus mille fois qu'on ne sait à tel âge,
Ore, à quarante, après avoir tout lu,
N'a de savoir pas un grain davantage.

Nil autem ponderis habet Lascareos judicium propter insigne odium, quod in Politianum conceperat, et pertinacissimam utriusque æmulationem vertendi e latino in græcum sermonem antiqui, quod factum a Pulice poeta vetustiore dicitur, epigrammatis de Hermaphrodito. (Menckenius.)

(2) Polit. Epp., lib. V, 9. Celeber in Universitate Bononiensi professor fuit Antonius Urceus, qui Codri nomen accepit ob responsum quod Pino Ordelaffiorum aliquando

sequens de illis judicium tulit : « Composui propemodum libellum græcorum epigrammaton : quæ sæpe ut edam familiares mei me rogant; et pertinere dicunt (ita enim mihi palpantur) non ad Latinorum modo, sed omnino ad seculi gloriam, si Latinus homo tam diu jam dormientes excitet græcas musas. Non enim poema reperitur ullum citra sexcentos annos a Græcis conditum, quod patienter legas. Sunt hodie tamen unus et alter, qui nonnihil dicuntur conari, quamquam adhuc non appareat. Ut igitur hos ipsos vel evocem, vel irritem, cogitabam libellum qualemcumque hunc nostrum publicare, modo tu non dissentias..... Mitto interim quædam tibi ex ipsis, non delecta, sed fortuita; mentior, imo delecta potius. » Nec prorsus in suo delectu fallebatur Angelus. Codro enim elegantissimum illud epigramma mittebat de Venere Emergente, seu potius Anadyomene. Itaque Urceus ita Angelo respondit : « Angele mi observande, non tibi blandior, sed ex animo loquor; in aliis quidem non es Græcis inferior; in hoc vero etiam, ut sentio, superior. Quare non te tantum hortor ut edas quæ scripsisti, sed rogo et obtestor. Ede, ede quam celerrime, ut et tu gloria, et litterarum studiosi tua doctrina frui possint (1). »

---

reddidit. Pinus enim cum se Urceo commendasset : *Dii boni !* inquit Urceus, *quam bene se res habeat videtis : Jupiter Codro se commendat.* Tiraboschi, *Storia della Lett. ital.*, tom. VI, p. 1079.

(1) Politiani *Epp.*, lib. V, 8.

Quod si post illos in litterarum republica optimates et quasi patricios, plebeio mihi de græcis Angeli carminibus judicium ferre liceret, salva quæ tantis debetur nominibus reverentia, prudens et nullius in verba jurare addictus, in medio consisterem. Magna quidem epigrammatis inest facilitas; nec atticæ dictionis elegantiam in homine Latino desiderares. Sed ibi frustra rerum altitudinem quæreres et sententiarum majestatem. Si enim pauca exceperis, ut Orationem ad Deum satis magnificam, et quosdam in obitum Theodori Gazæ elegos, vividissimos spirantes affectus, omnia fere argumenta levioris erant momenti, quam ut sublimem volatum poeta tentare deberet.

Quæ autem in illis satis græca non sint, videant Heinsius, et illi quibus lynceos oculos dedit natura. Mihi enim, pro mea, quæcumque sit, græci sermonis peritia, epigrammata Politiani investiganti, et omnes adulteras, si inveniri possent, dictiones aucupanti, visum est in Nostro, non utique verborum novitatem et insolentiam, sed nimiam antiquitatis imitationem reprehendi posse, qua sæpe centones consuere videtur. Multo magis notandus est Politianus, quod Musarum sanctitatis oblitus, in quibusdam epigrammatis, mores parum castos expresserit. Amorem enim lascivum et indecorum redolent bina amatoria, et quod *in Puerum* composuit.

Hic epigrammatum liber, et elegantissima ad Raphaelem Volaterranum epistola (1), sola sunt,

(1) Politiani *Epp.*, lib. XII, 21.

quod ego quidem sciam, græca Politiani opera. Nec solum atticas veneres compositis suavissimisque numeris expressit Angelus; sed romanos etiam, ut infra videbimus, lepores consectatus est. Præterea hebraicæ linguæ haud infeliciter studuit, ut ex Alexandræ Scalæ epigrammate inferre licet :

Φωναῖς δ' ἐν πλείσταις σόν τοι κλέος ἠέρ' ἐλαστρεῖ,
Ἑλλάδι, Ῥωμαικῇ, Ἑβραικῇ, Λυδίῃ (1).

(1) *In Libro Politiani epigram. græc.*

CAPUT VI.

POLITIANI ETRUSCA POEMATA LYRICA.

Etrusca poesis, postquam ineunte seculo decimo quarto, summum atque altissimum virtutis et gloriæ gradum obtinuisset, corrupto deinde judicii vitio adulterata, temporumque calamitatibus fracta et debilitata, post Aligherium et Petrarcham, paulatim elanguescere et ab antiqua sanitate et elegantia deflectere cœpit (1); et in eo erat ut funditus interiret, nisi Laurentius Medices, Benevienius, et Angelus in primis Politianus jam desperatam salutem Musis restituissent (2). Nec

(1) *In questo secolo (cioè il decimoquinto) la lyrica, fino al tempo di Lorenzo de' Medici, molto bassamente fù manegiata, di maniera che non si contano che tre poeti, che veramente le orme del Petrarca seguissero con riputazione, cioè Franco Sacchetti Fiorentino, Giusto de' Conti Romano e Agostino Staccoli da Urbino, il quale tanto piu è mirabile de gli altri due, quanto più egli fiorì dopo loro, e nel colmo della barbarie, che universalmente aveva occupata la volgar poesia.* (Crescimbeni, *Storia della volgar Poesia*, vol. I, lib. I, p. m. 118.)

(2) *Il Medici, e il Benivieni, e Angiol Poliziano furono i primi, i quali cominciassero nel comporre a ritirarsi, e discostarsi dal volgo; e se non a imitare, a volere o parere di volere imitare il Petrarca e Dante, lasciando in parte quella maniera in tutto vile e plebea, laquale assai chiaramente si riconosce ancora eziandio nel Morgante Maggiore di Luigi Pulci, e nel Ciriffo Calvaneo di Luca suo fratello, il quale nondimeno fu*

propriam tantum sibi laudem comparaverunt tres illi clarissimi viri, qui tam bene de vulgari poesi meriti sunt, sed eos etiam summis sequentis seculi poetis viam monstrasse facile credideris.

Inter illos autem Politiano sine dubio primæ tribuendæ sunt (1), cujùs tanta fuit in antiquo styli Petrarchiani splendore revocando gloria, ut Crescimbenius, qui perpauca admodum legerat Nostri poemata melica, dicere tamen non dubitaverit Politianum fuisse poetam lyricum, summa dignum æstimatione (2). Cujus sententia Tiraboschio probatur (3). In laudando Angelo moderatior est abbas Joannes Andres, qui tamen illi satis magnam laudem tribuit, nempe quod labentem in corruptelam suam poesim, licet parum fe-

---

tenuto alquanto più considerato, e meno ardito di lui. (Bened. Varchi, *Ercolano*, p. 22, ediz. Fiorentina.)

(1) Antonius Camellius, dictus *Il Pistoja*, in brevissimo carmine, quod *sonetum* vocant, sic Politianum judicat:

Chi dice in versi ben, che sia Toscano!
Di' tu in volgare? In volgare e in latino.
Laurenzio bene, e 'l suo figliuol Pierino;
Ma in tutti e due, val piu il Poliziano.
(*Rime de Ferraresi*, p. 17.)

(2) *Se fossero uscite alla publica vista le sue rime che manuscritte si conservano nella Chisiana, anche questo secolo, nel colmo della barbarie potrebbe vantarsi d'avere avuto un lyrico di somma estimazione.* (Crescimbeni, *Storia della volgar Poesia*, vol. II, part. II, lib. VI, p. m. 334.)

(3) *Ne' minor fama egli ottenne nella poesia italiana, di cui fù uno dei primi ristoratori.* (Tiraboschi, *Storia della Letteratura italiana*, vol. VI, p. 1075.)

liciter, sustinere tentaverit (1). Ultra veri fines e contraria parte processit Affò, qui Politianum antiquis etiam anteponendum judicavit (2). Pici Mirandulæ opinioni libentius assentirem : «Rhythmis præterea etruscis Franciscum Petrarcham, et Dantem elegantia et vi poetica; nec scriptura tantum, sed pictura earum rerum quas exprimit, facile æquavit (3).»

Fuere qui Politianum Ficinumque aliquam in *Morgante Maggiore* componendo operam Ludovico Pulcio navavisse crederent. Sed Ficinus nullum unquam, quod sciamus, carmen edidit, et Politianum in *Morgante* haud facile agnosceres. Itaque Limernus Pittocus (*Teofilo Folengi*) in suo extra omnem normam et castitatem exstructo poemate, cui titulus *Orlandino*, ridet eos qui Politiano partem Morgantis tribuere :

Politian fù quello ch' altamente

---

(1) *Vennero il Tibaldeo, il Ceo, il Notturno, l' Aquilano ed alcuni altri; ed alla rozzezza dello stile la bizarria aggiunsero dei concetti e delle frivole sottigliezze, e fecero molti seguaci del depravato lor gusto. Volle ad esso far fronte la delicatezza del Poliziano; ma il lodevole suo esempio non valse ad ottenere assai felice successo, e seguitarono i poeti per tutto il secolo decimo quinto a scrivere colla stessa incoltezza.* (Andres, *Dell' Origine, dei progressi e dello stato attuale d' ogni lett.*, Pistoja, 1832, tom. VI, p. 78.)

(2) *Si sa abbastanza quanto valesse nel greco, quanto potesse nel latino, e quanto nel volgar finalmente a suoi contemporanei, non che agli antichi, fosse maggiore.* (Affò, *Prefazione all' Orfeo*, Venezia, 1819.)

(3) *Pici Opera*, tom. II, Epp. lib. III, p. m. 135.

Cantò del gran Gigante dal batajo (1):
Ed a Luigi Pulci, suo cliente,
L' onor diè senza scritto di notajo;
Pur dopo si pentì; ma chi si pente
Po 'l fatto, pesta l' acqua nel mortajo,
Sia pur, o non sia cotesto vero,
So ben, chi credde troppo, ha del leggiero (2).

Huic opinioni probabiliter locum dedit Pulcius ipse, qui talia de Politiano in poemate suo inseruit:

E ringrazio il mio car, non Angiolino,
Senza il qual molto laboravo in vano;
Piuttosto un cherubino o serafino,
Onore e gloria di Montepulciano;
Che mi dette d' Arnaldo e d' Alcuino
Notizia, e lume del mio Carlo mano;
Ch' io ero entrato in uno oscuro bosco;
Or la strada e 'l sentier del ver conosco (3).

Ibi autem Pulcius gratias agit Politiano, ob sibi monstratas argumenti sui materiam et silvas, nec ideo nobis Angelum in condendo poemate partem aliquam habuisse concludere licet.

Multi sub finem duodevigesimi seculi exstabant inediti Politiani versus lyrici, in bibliothecis Chisiana, Laurentiana et Riccardiana, quos viderant Crescimbenius, Serassius et Affò. Qui nunc fere omnes editi, laudes Angeli cum majore auctoritate asserendi potestatem nobis faciunt (4).

(1) *Batajo* per *battaglio*, voce disformata per la rima.
(2) *Orlandino*, cap. I, st. 20, Londra, 1773.
(3) Morgante Maggiore, cant. XXV, st. 169.
(4) Optimæ Politiani operum vulgarium editiones datæ

Cujus cum etrusca poematia assidua manu versaremus, pro nostra, quantulacumque est italicæ linguæ peritia, nemo videbatur, exceptis sane Dante et Petrarcha, omnes divini sermonis lepores jucundissimasque veneres Politiano felicius expressisse. Tanta quidem eis elegantia inest, facilitas, copia, varietas, ut omnia sponte nata fecundo Apollinis afflatu diceres. Mens enim Politiani, quemadmodum propriis instructa chordis cithara, nullo impellente, nulla doctrina, nulla ratione, nullis studiis in tam tenera ætate faventibus, mirabiles sponte sua sonos efficiebat.

Catullianam itaque Politianus expressit Tibullianamque gratiam et facilitatem. Quod satis et ultra, si necessarium esset, confirmaretur sola illa cantione elegantissima quam edidit Crescimbenius (1); in qua tam dulces audiuntur gemitus ob desiderium

> Di quella donna
> Che 'n dolce primavera
> Converte ciò che tocca, aombra, o vede,

ut nemo non possit non amare eam, quam tantum amaverit poeta et laudaverit.

Laurentio deinde Medici, Mecenati suo, obse-

---

sunt : 1° Florentiæ, an. 1814, apud Nicolaum Carli; 2° Venetiis, an. 1819, apud Molinarium; 3° Mediolani, an. 1825, apud Joannem Silvestrum; 4° Mediolani, an. 1826, a Societate typogr. Ital.

(1) Crescimbeni, *Storia della volg. poes.*, lib. I, vol. I, p. m. 32.

cuturus, qui hoc genus popularium spectaculorum invenerat, in quibus canebantur cantiones quædam saltatoriæ, vulgari lingua dictæ *canti Carnascialeschi*, aut *Ballatette*, Politianus aliquot et ipse composuit, quæ verborum concinnitate et sententiarum excellunt argutiis (1). Nec tibi sane, lector amantissime, injucundam rem faciemus, si tibi cantiunculam saltatoriam, quamcumque obtulerit fortuna, devota mente offeramus :

BALLATA (2).

I' mi trovai, Fanciulle, un bel mattino
Di mezzo maggio in un verde giardino.

---

(1) Exstat operum vulgarium Politiani collectio antiquissima, quam Apostolus Zeno typis mandatam credit inter annos 1490 et 1500, nullo, neque loci neque temporis dato indicio, cui titulus : *Ballatette del Magnifico Lorenzo de' Medici, di M. Agnolo Poliziano, e di Bernardo Giambullari.* (Apost. Zeno. *Note alla Bibliot. dell' Eloquenza Ital. del Fontanini*, tom. II, p. 83.) Nicolaus Carli, an 1814, duodeviginti Etrusca poematia inedita Florentiæ publicavit, quæ postea ad meliorem lectionem, in edit. Veneta an. 1819, redacta fuere.

(2) Duæ in Operibus Ronsardi nostri occurrunt cantiunculæ, quæ cum argumento Politiani *Ballatam*, tum etiam forma, satis referunt :

ODE A CASSANDRE.

(*Ode anacréontique.*)

Mignonne, allons voir si la rose
Qui ce matin avoit desclose
Sa robe de pourpre au soleil,
A point perdu cette vesprée
Les plis de sa robe pourprée,

Eran d' intorno violette e gigli
Fra l' erba verde, e vaghi fior novelli,
Azzurri e gialli, candidi e vermigli :
Ond' io porsi la mano a cor di quelli
Per adornare i miei biondi capelli,
E cinger di ghirlanda il vago crino.
Ma poi ch' io ebbi pien di fiori un lembo,
Vidi le rose, e non pur d' un colore :

Et son teint au vôtre pareil.
Las! voyez comme en peu d'espace,
Mignonne, elle a dessus la place,
Las, las, ses beautés laissé cheoir !
O vrayment marastre Nature,
Puis qu'une telle fleur ne dure
Que du matin jusques au soir.
Donc, si vous me croyez, mignonne,
Tandisque votre âge fleuronne
En sa plus verte nouveauté,
Cueillez, cueillez votre jeunesse :
Comme à ceste fleur la vieillesse
Fera ternir votre beauté.
(Œuvres de Ronsard, Paris, 1609. *Odes,* liv. I, 17.
p. 388.)

SONNET.

Quand vous serez bien vieille, au soir, à la chandelle,
Assise auprès du feu, devisant et filant,
Direz, chantant mes vers, en vous esmerveillant :
« Ronsard me célébroit du temps que j'estois belle. »
Lors vous n'aurez servante, oyant telle nouvelle,
Déjà sous le labeur à demy sommeillant,
Qui, au bruit de mon nom, ne s'aille réveillant,
Bénissant votre nom de louange immortelle.
Je serai sous la terre, et, fantosme sans os,
Par les ombres myrteux je prendrai mon repos :
Vous serez au foyer une vieille accroupie,
Regrettant mon amour et vostre fier dédain.
Vivez, et m'en croyez, n'attendez à demain :
Cueillez dès aujourd'hui les roses de la vie.
(*Sonnets pour Hélène*, liv. II, 42, p. 281.)

Io corsi allor per empier tutto il grembo,
Perch' era si soave il loro odore,
Che tutto mi sentii destare il core
Di dolce voglia e d' un piacer divino.
Io porsi mente a quelle rose allora:
Mai non vi potrei dir quant' eran belle:
Quale scoppiava della boccia ancora;
Quali erano un po' passe, e qual' novelle.
Amor mi disse allor: va', coi di quelle
Che più vedi fiorite in sullo spino.
Quando la rosa ogni sua foglia spande,
Quand' è piu bella, quand' è piu gradita;
Allora è buona a mettere in ghirlande,
Prima che sua bellezza sia fuggita:
Sicchè, Fanciulle, mentre' è piu fiorita
Cogliam la bella rosa del giardino (1).

Non tamen talia carmina in pretio habebat Politianus; illa enim vocat *licentiosas cantilenas* aut versus femineos. Scribens ad Hieronymum Donatum suum, cui sexcentas jam debere epistolas fatetur: « Rogas, inquit, causas tanti debiti. Non inficior desidiam esse primam, quæ mihi semper, nescio quo pacto fuit in deliciis. Sed tamen et occupatiunculæ, vel trichæ potius ineptæ quædam, molestæque nimis, otium omne meum pene inter se scrupulatim partiuntur. Nam si quis breve dictum, quod in gladii capulo, vel in annuli legatur emblemate; si quis versum lecto aut cubiculo, si quis insigne aliquid non argento dixerim, sed fictilibus omnino suis desi-

(1) *Opere volgari di Messer Poliziano*, Venezia, 1819, apud Molinarium, tom. I, p. 130.

derat, illico ad Politianum cursitat, omnesque in parietes a me, quasi a limace videas oblitos argumentis variis et titulis. Ecce alius Bacchanalibus Fescenninorum argutias, conciliabulis sanctas sermocinationes, alius citharæ miserabiles nænias, alius pervigilio licentiosas cantilenas efflagitat....., Postremo cum nihil faciam, nunquam sum tamen otiosus, imo dum cujusvis esse compellor, nec meus esse plane, nec cujusquam possum » (1). Istæ licentiosæ cantilenæ, isti versus Fescennini, ista denique carmina, quæ in vili habet et detestatur, tantam Politiano laudem meruerunt, ut, teste Jo.-Bapt. Giraldio, magno profecto et gravi judice, non minorem sibi famam Etruscis carminibus quam latinis, licet celebratissimis, Angelus comparaverit.

(1) Politiani *Epp.*, lib. II, 13.

CAPUT VII.

ORPHEI FABULA.

Orphei fabulam, duorum spatio dierum, et continuos, ut ipse tradidit, inter tumultus, rogante Francisco Cardinali Gonzaga, Mantuæ compositam Angelus docuit (1). Si quis autem ipsum, quo edita fuerit, annum velit definire, Xaverium sequatur Bettinellium, qui, re diligentius investigata, magna cum probabilitate Orpheum ad annum 1472 retulit (2). Franciscus enim, cum, anno superiore, Bononiam, missus a summo Pontifice legatus, venisset, urbem tunc patriam, cujus erat episcopus, invisere statuit, ut ibi dignitatem acceptam et purpuratam vestem ostentaret. Mantuam ingressus est Cardinalis, die Augusti vicesima secunda, ibique ad nonam usque octobris diem commoratus est (3); unde Orpheus,

(1) Desideravo ancora io, che la Fabula di Orfeo, la quale a requisizione del nostro reverendissimo cardinale Mantuano, in tempo di due giorni, intra continui tumulti, in stilo volgare, perchè dagli spettatori fusse meglio intesa, avevo composta, fusse di subito, non altrimenti che esso Orfeo, lacerata. (Poliz., *Lettera a Messer Carlo Canale.*)

(2) In notis ad primam orationem *Delle Lettere ed arti Mantovane*, p. 34 et 36, Mantoue, an 1774.

(3) Quod authenticis confirmatur documentis, quæ in *Historia Mantuanæ ecclesiæ*, part. II, lib. VI, p. 42 et 43,

in illo tractu temporis compositus et scenæ commissus credi potest. Duodeviginti annos tunc natus erat Politianus.

Tiraboschius, obscurarum rerum scrutator sane diligentissimus, nescio quibus nitens argumentis, Politianum in illa tenera ætate tam eximio operi imparem fuisse contendit; ideoque Orphei fabulam multo posterius spectatam fuisse credit. Hoc tamen unum, ut magnum, concedit, fabulæ nempe actionem non esse differendam ultra annum 1483, quo purpuratus ille obiit Franciscus Gonzaga, in cujus honorem tale opus scripsisset Angelus (1). Quis vero tam debili argumento victus, ad Tiraboschii sententiam accederet? Ille enim poeta, qui, quatuordecim tantum annos natus, tam felici incepto ludicrum Juliani certamen cecinisset, quo modo annis venientibus et accrescente doctrina, nativo, ut ita dicam, ingenio destitutus, quatuor annis postquam, favente Cal-

---

Pater Donesmondius, et in manuscripta *Mantuæ Historia* Amadeus attulerunt. Imprudens sine dubio dixit Joannes Antonius Bianchius (*Vizi e difetti del moderno teatro*, part. II, ragionam. 6, p. 331, in notis.), Orphei fabulam compositam fuisse, ut ederetur in nuptiis et ludicris spectaculis Juliani Medicis. Errat quoque Menckenius, p. 496, dum Orpheum a Politiano ipso typis mandatum fuisse refert, haud longo tempore postquam spectatus fuisset. In edendis enim operibus suis, præsertim vulgaribus, quorum ipse erat detractor, verecundior fuit Politianus, quam ut nulla interposita mora, et priusquam nonum pressisset in annum, opellam suam publici judicii aleæ committeret.

(1) Tiraboschi, *Storia della lett. Ital.*, tom. VI, p. 887.

liope, majora tentasset, tragicæ Musæ descriptis servandis vicibus impar fuisset?

Spectatum autem in theatro Mantuano Orpheum, maximisque acceptum plausibus, Politianus edendum non curavit, utpote quem tanto honore indignum crederet. Autographum igitur Carolo Canali commisit, ut illum in æternis scrinii tenebris opprimeret. Non pauca nihilominus per vulgum prorepserunt exemplaria, manu exarata, mendis et ineptiis refertissima. Verisimile enim est eos, qui in actione fabulæ partes aliquas sustinuisssent, in commune sua quemque contulisse, purpureos pannos insulsa sutura miscentes, nulla junctura, nulla serie. Adulteratis ita Orphei exemplaribus, illud valde timendum fuit ne subdititia quædam fabula, si in alicujus typographi manus incidisset, pro genuino partu typis mandaretur, et sic Angeli eximius labor in æternum corruptus evaderet. Resque ita infausto casu accidit. Alexander enim Sartius, qui studiosissime res omnes Politiani recolligebat, Orphei corruptissimum exemplar, nescio quo fato sibi obvium, Platoni de Benedictis, Bononiensi typographo, an. 1494 (1), edendum mandavit. Nec sine causa Platoni tale opus Sartius commisit, utpote cui

(1) In fine illius principis editionis hæc leguntur verba : *Quì finiscono le stanze composte, fatte per la giostra di Giuliano fratello del magnifico Lorenzo de' Medici di Fiorenze, insieme con la festa di Orpheo e altre gentilezze, stampate curiosamente a Bologna per Platone delli Beneditti, impressore accuratissimo dell' anno* MCCCCLXXXXIIII, *a dì nove di Agosto.*

Politianus ipse, anno priori, Herodianæ translationis edendæ curam dedisset (1). Omnia quæ Orphei Benedictinam editionem vitia dedecorabant, sibi propria fecerunt, servili quadam imitatione, Caligula Bazalierius (2), Nicolaus Zoppinus (3), et alii. Mirandumne ergo videri potest, eximios quosdam judices, Andrem (4) exempli gratia et Quadrium (5), in quorum manus inciderant sine dubio corruptissima ista exemplaria, de Orpheo tam male sensisse?

Talia hujusce libelli erant fata, quæ decursu etiam temporum in pejora ruebant, quando ecce, præteriti seculi annis decedentibus, Irenæus Affò, in codice miscellaneo, quem asservabat Reggiensis Minorum Observantium bibliotheca, legitimam Politiani prolem, jamdudum veterno obrutam, prospero eventu reperit, tandemque luci reddidit (6).

---

(1) Qui liber, rotundis et nitidissimis caracteribus impressus, Bononiæ, an 1493, prodierat.

(2) Bononiæ, an 1503.

(3) Venetiis, an. 1513, idemque in nova edit., an. 1524.

(4) *Dell' Origine e dei progressi d' ogni litteratura*, tom. V, p. 139, Pistoja, 1822.

(5) *Storia e Ragione d' ogni poesia*, vol. III, part. II, lib. III, dist. III, cap. 4, part. I.

(6) In Reggiensi codice, inter varia Nicolai Correggiani, Antonii Tebaldei, Timotheique Bendedei, Orpheus legitur cum *tragediæ* titulo, in quinque actus diligenter divisus. Novum eodem fere tempore Orphei exemplar, Reggiano simillimum, in alio codice miscellaneo invenit Vitalis Bussetanus. Ex quorum collatione Orpheum ad optimam lectionem redactum, an. 1770, Affò publicandum curavit.

Prima sine dubio fuit Orphei fabula omnium, quæ, vulgari lingua scriptæ, certam antiqui theatri formam post medium ævum adumbratam retulerint. Nullum enim, ante annum 1472, Etruscum drama invenias; aut si tibi in manus aliquid detur, quod speciem tragicæ Musæ referat, ibi mimum agnoscas, aut plenam ineptiis Atellanam. Fuere quidem nota tempore Politiani scenæ spectacula; sed ut legitima ageretur comœdia, inducendi erant Plautus et Terentius latina aut etrusca lingua loquentes (1). Alia quædam spectacula sacra, aut profanæ quædam fabulæ, quæ tunc temporis edita jam fuerant, nugæ sunt et ineptiæ, in quibus, ut in ægri somniis, nec pes nec caput uni redduntur formæ (2). Scriptores enim illius seculi, seu perfectionem desperaverint, seu

(1) Antiquissima theatri antiqui translatio, nostra quidem sententia, fuit Getæ et Byrrhiæ fabula, ex Ampihtyrone Plautino deducta, quam non Boccacium, sed Johannem Acquetinium, qui cum Burchiello an. 1480 floruit, composuisse demonstravit Argelatius. (*Biblioth. de' Volgar.*, tom. III, p. 229.) In epistolis Ludovici Eletti Mantuani, quædam occurrit Timotheo Bendedei scripta, die quinta Martii, an 1501, in qua legitur: *Usastive omne diligenzia, per farmi avere due delle commedie di Plauto, tradutte per M. Batista Guarino.* Aulularíam quoque transtulit Paris Ceresara, ut videtur in alia epistola, die junii 22, ab eodem scripta. (Affò, *Prefazione all' Orfeo*, p. m. XXVII.)

(2) *Niuna osservazione nè regola in questi componimenti pur si teneva, nè quanto all' unità dell' azione, nè quanto alla durazione del tempo, nè quanto all' identità del luogo, nè quanto ad altro che della buona tragica sia richiesto.* (Quadrio, vol. III, lib. I, dist. I, cap. 4, p. 57.)

corrupto hominum sui temporis judicio morem gesserint, fabulas nullius veneris aut artis texere non destiterunt. Itaque Nicolaus Correggianus, magna quidem doctrina vir et ingenio, cum anno 1486, Cephali fabulam doceret, opellam suam nec tragœdiæ, nec comœdiæ nomine dignam esse in prologo denuntiavit (1). Nec immerito; quid enim sit ista fabula difficile dictu foret.

Nullam ergo ante Politianum vulgari lingua scriptam tragœdiam reperire est. Latinæ quædam exstabant, ut Albertini Mussati Ezzelinus. Neque comœdiam, nisi Secci Polentonis Catiniam, latine scriptam. Bumaldius quidem scripsit Fabricium Bononiensem, in medio qui florebat decimo tertio seculo, vulgari lingua tragœdias composuisse (2). Sed quantum erravit, Bone Deus! quantaque fuit ejus ignorantia, qui Dantem in libro vulgaris eloquentiæ de Fabricio loquentem non intellexerit! Dicit enim Aligherius, Fabricium fuisse poetam styli tragici. Nemo vero litteratorum nescit stylum sublimem ab Aligherio tragicum dictum fuisse. Ludovicus quoque Riccobonius comœdiam cui titulus *Floriana*, ternis contextam carminibus (*Tercets*), alioque nu-

(1) Non vi do questa già per commedia;
Che in tutto non se osserva il modo loro;
Nè voglio la crediate tragedia,
Sebben di Ninfe gli vedreti il coro.
Fabula o istoria, quale ella se sia,
Io ve la dono, o non per precio d' oro.

(2) *Biblioth. Bononiensis*, fol. 66.

mero intermixtam, ad annum 1400 referendam esse credidit (1). Sed res est parum certa. Ut enim optime animadvertit clarissimus Scipio Maffeus, *antiqua* dicitur hæc comœdia in secunda editione anni 1526 (2); unde profecto non licet illam, cum Riccobonio, ad remotissimam antiquitatem referre.

Ceteræ omnes quæ occurrunt in eo seculo fabulæ, in actus divisæ, sicque, exteriore saltem forma, tragœdiam simulantes aut comœdiam, eoque titulo in frontem inscripto gloriantes, quales sunt : Comœdia, in qua de Mariæ Magdalenæ pœnitentia agitur, ab Antonio Alamannio scripta, inque actus quinque divisa; Philostratus et Pamphila Antonii Camellii, vulgo dicti *il Pistoja ;* Calandra Bernardi Divizii Bibbienensis, primum quidem hujus generis opus in etrusca lingua perfectum, sed oratione soluta scriptum; omnes illæ et aliæ quædam, quæ dicuntur antiquissimæ, post Orpheum Politiani natæ sunt.

Itaque magnas laudes in hoc etiam Politiano tribuere debemus, qui primus inter litteras renascentes tragicæ musæ vestigia insecutus, Sophoclis et Euripidis miraculorum aliquam nobis præbuerit imaginem, viamque tenebris adhuc latentem

---

(1) Histoire du théâtre italien, ch. 4, p. 32 et 155, Paris, 1727.

(2) *La Floriana pur in terzetti con altre maniere di versi, nella seconda edizione del* 1526 *si dice commedia antica, e fù composta nel secolo antecedente.* (Maffei, *Esame all' Eloq. Ital., del Fontanini*, p. 54.)

splendore suo illustraverit, atque monstraverit (1). In Orpheo quidem multa sunt, quæ desideres; nec est ex omni parte absolutum opus. Breviores enim sunt actus, quam ut describendis moribus et explicandæ fabulæ campus satis pateat. Qualis est tamen, post Cornelianas tragœdias et Racinianas, admirationem nostram movere potest. Illi enim qui Sanctianæ aut Titianæ artis prodigia mirati sunt, non ideo Jocti aut Cimabuæi nascentem gloriam, quamvis medii ævi tenebris obnubilatam, aspernantur et rejiciunt.

(1) *Che l'Orfeo del Poliziano sia non solo il primo dramma italiano diviso in atti, ma assolutamente il primo tra gli scritti in nostra lingua, non temerei di affermarlo, almeno finchè un altro non se ne produca certamente più antico. L'Alamanni, autor della commedia di santa Maria Maddalena, visse certamente più tardi del Poliziano, come ella potrà vedere da ciò che ne dice il conte Mazzuchelli. Tutte le rappresentazioni della passione di Cristo, ed altre somiglianti che vengon citate, appena meritano il nome nè di dramma nè di poesia. La Floriana, non so nemmen io che sia; ma non veggo come si possa provarla più antica dell' Orfeo. Non so se si possa affermar con certezza che questo fosse composto nel* 1472; *ma certo non si può differire molto piu oltre. E perciò io credo che al Poliziano si debba la lode di aver primo di ogni altro dato all' Italia qualche non infelice esemplare di poesia drammatica.* (Tiraboschi, *Lettera al P. Affò. del primo maggio*, 1775.)

CAPUT VIII.

POLITIANI CARMINA LATINA.

Præclarum in latinis, ut in etruscis carminibus, nomen obtinuit Politianus, nisi quod in illis quæ patrio sermone composuit poematiis, tanto major est laus, quanto minus trita fuit via quam poeta secutus est. Fuit autem in eo Petrarcha et Boccacio felicior, qui dum seræ posteritati nomen suum commendatum iri sperarent illis quæ latine composuissent operibus, solis vulgari sermone scriptis immortalem sibi famam pepererunt. Politiani vero adhuc manent carmina latina, quæ, etsi discipulorum et vulgi non teruntur manibus, ab hominibus tamen litteratis sæpissime leguntur et laudantur. Tantum enim venustatis et artis habent, ut legenti et delectationem afferre insignem, et expressam quamdam veterum poetarum possint imaginem repræsentare.

Multa sunt genera latinæ poeseos, quæ feliciter tentavit musa Politiani: Elegiæ nempe, hymni, lyrici omnis generis versus, hendecasyllabi, latinarum comœdiarum prologi, epigrammata et quædam elegantissima poematia, quæ ad imitationem Statianarum sylvarum composuit; in quibus, si Varchio fidem adhibeas, Papinium superavit aut saltem assecutus est (1). Julius Cæsar

(1) *Ercolano.*

Scaliger, Aristarchus, ut fere in omnibus fuit, morosior, in sylvas lima mordacius utitur : « Politianum, inquit, traxit ardor eruditionis ad stylum sylvarum. Itaque et lectionis variæ conditoris, et impetu excursuque Statio propior ac similior. Quare neque candorem quæsivit, et amisit venerem; numeros vero etiam contempsit. In Nutritiis, modo ostentet se multa aut recondita nota habere, satis habet. In quibus suum aperuit ingenium, quod laudaret in Lucano, multo tamen et illo et ipso Statio inferior. Nihil autem ad illorum acute dicta. In Rustico, vena par, idem consilium. Suaviusculus tamen ut sit, argumentum ipsum facit. Manto sua inscriptione primum, mox etiam propositione vehementer movit. Apparaveram totum animum ad illius viri laudes ab ingeniosissimo poeta audiendas; cujus unius viri imaginem cum unius imagine Aristotelis in musarum mearum sacrario veneror; et merebantur tanti carminis auspicia non vulgarem attentionem. At enim vero haud ita diu nos tenuit illa spes, qua mox in ipsa statim progressione frustrati sumus. Ille enim pro laudibus texit compendium operum Virgilianorum. Ingenue mihi hujusce frustrationis atque doloris apud posteros memoria hæc litteris mandanda fuit. Longe consultius in Ambra. Namque et poetica est inventio in Homeri natalibus : et laudes illius in fine multæ ac maximæ post epitomen illi similem Maronianæ; stylus quoque paulo rotundior. Elegia pro epicedio valde bona est, ingeniosa, plena, numerosa, candida, arguta, efficax : plane digna tanto viro, et quam equi-

dem scripsisse malim, quam quæ dicitur ab Ovidio in morte Drusi missa ad Liviam (1). » Asperiorem istam in judicando Politiano sententiam amplectitur Ol. Borrichius : « Plus furoris poetici in Politiano, quam artis, plus ingenii quam judicii, ut jam olim recte censuit Gyraldus (2). »

Tiraboschius contra laudat Angeli carmina latina, in quibus, inquit, antiqua Romanorum simplicitas renasci videtur (3). Tantæ auctoritati patrocinantur summi apud nos litterarum et omnium bonarum artium judices (4). Quorum studiosæ cohorti ipsum Julii Cæsaris filium, Josephum nempe Scaligerum, adscribere possumus, cujus hæc sunt verba de Politiano in castigatio-

---

(1) Julii Cæsaris Scaligeri Poetices libri septem, 1617, in Bibliopoleo Commeliano. Hypercriticus, p. 739.

(2) Ol. Borrichii *Dissertationes V, de poetis græcis et latinis*. Dissert. III.

(3) *Ci par di vedere in esse cominciare a rivivere l' antica e maestosa simplicità de' Romani.* (Tiraboschi, *Storia della Litt. Ital.*, vol. VI, p. 1075.)

(4) *A force de goût, Politien était naturalisé Romain du temps d'Auguste. Cette transformation était plus vraie que celle de Pomponius. Ces vers, on ne les distinguerait pas de la poésie de Virgile; ils en ont le tour libre, le mouvement et l'harmonie.* (Villemain, *Littérature au moyen âge*, XXIIe leçon.)

Sismonde de Sismondi, *De la littérature du midi de l'Europe*, chap. 12, au commencement.

Dans ses poésies latines, on remarque aussi le fruit de son application continuelle à l'étude des anciens, avec le feu d'une imagination vraiment poétique, et ce goût, cette élégance qui étaient comme les attributs naturels de son esprit. (Ginguené, *Histoire littéraire d'Italie*, chap. 22.

nibus Catullianis : « Marullus ridet Politianum, virum non solum se majorem, sed et nullo nostræ ætatis inferiorem. »

Quædam sane in latinis Politiani carminibus sunt reprehendenda. Quid mirum, cum nullum fere, si Homerum excipias, poetam inveneris, in quo non sint res aut loca notatione digna; Homerus ipse, quandoque dormitat, movet indignationem. In Nutritiis obscuritatis affectationem et reconditiorum rerum et nominum nimis curiosam reprehendes indagationem; in eodem tamen poemate, quæ varietas, quæ copia, quæ felicitas, quæ docta poetarum series! Angelum ipsum audiamus, quanta verborum dignitate de Aligherio, Petrarcha, et Boccacio locutus fuerit :

Nec tamen Aligerum fraudarim hoc munere Dantem,
Per Styga, per stellas, mediique per ardua montis,
Pulchra Beatricis sub virginis ora volantem;
Quique Cupidineum repetit Petrarcha triumphum;
Et qui bis quinis centum argumenta diebus
Pingit, et obscuri qui semina monstrat amoris;
Unde tibi immensæ veniunt præconia laudis,
Ingeniis opibusque potens, Florentia mater.
(Politiani *Nutricia*, in fine.)

Jam vero in *Rustico* quam feliciter ruris delicias et agricolarum labores, et molles sub arbore somnos, expressit et cecinit (1)! Sylva, quæ *Manto*

(1) *Ego Politianum tibi invideo, hominem fertilissimi et facundissimi ingenii, cujus Rusticum nuper legi. Visus est mihi splendor ætatis nostræ, et* πᾶν ἐπ' ἀλαθείᾳ πεπλασμένον ἐκ Διὸς

dicitur, Virgilianas laudes continet, verborum et argumenti majestate Mantuano cycno dignissimas. Quæ dum legerem, dulci agrorum et doctæ quietis studio pellectus, urbium tumultus et vanos civilium undarum strepitus animo fugiebam, et cum poeta dicebam :

O vatum pretiosa quies, o gaudia solis
Nota piis, dulcis furor, incorrupta voluptas,
Ambrosiæque Deum mensæ ! Quis talia cernens
Regibus invideat ! Mollem sibi prorsus habeto
Vestem, aurum, gemmas, tantum hinc procul esto, malignum
Vulgus ; ad hæc nulli perrumpant sacra profani.
(Politiani *Manto*, in fine.)

Poemation cui titulus *Ambra*, in poetæ Homeri enarratione pronuntiatum, amoris monumentum incitamentumque ad studia litterarum,

---

ἔρνος. (Hieronymus Donatus Jo. Pico Mirandulæ, in Polit. Epp., lib. II, 8.)

Rusticus tuus sane urbanissimus, doctrinaque et elegantia plenus, et qui vere ex fumo clarissimam lucem efferat, atque ob id eo titulo indignissimus. (Callimachus Politiano. Epp. Polit., lib. III, 2.)

Meritas etiam apud nostros Rusticus laudes obtinuit. Sæpius enim eum Pancrates ille Rabelesianus cum alumno suo Gargantua inter deambulandum legebat. « *Mais encore qu'icelle journée fût passée sans livres et lectures, point elle n'était passée sans profit. Car en ce beau pré ils recoloyent par cœur quelques plaisants vers de l'Agriculture de Virgile, de Hésiode, du Rusticque de Politian, décrivaient quelques plaisants épigrammes en latin, puis les mettaient par rondeaux et ballades en langue française.* (OEuvres de M. François Rabelais, Lyon, 1558, livre premier, chap. 24.)

præsertimque græcarum, Laurentio Tornabono Politianus nuncupavit. Erat autem Laurentius ille Homeri studiosus, et propinquus Laurentii Medicis, qui scilicet Ambram ipsam Caianam, prædium, ut ait Angelus, omniferum, quasi pro laxamento sibi delegerat civilium laborum(1). Non potuit acerbus ille detractor Jul. Cæs. Scaliger argumenti inventionem et styli non laudare rotunditatem. Qua enim fronte ausus esset hisce versibus atrum allinere transverso calamo signum, in quibus Homeri laudes felici successu Noster prosecutus est?

Huic arces, huic templa dedit veneranda vetustas;
Hunc ære, hunc saxo, fulvoque colebat in auro;
Hunc unum auctorem teneris præfecerat annis,
Rectoremque vagæ moderatoremque juventæ.
Hunc etiam leges vitæ agnovere magistrum.
Omnis ab hoc doctas sapientia fonte papyros
Irrigat; hunc proprias olim Gangetica tellus
Transtulit in voces; hujus natalia septem
Quæque sibi rapiunt studiis pugnacibus urbes.
Hunc quoque captivo gemmatum clausit in auro
Rex Macedum, mediis hunc consultabat in armis;
Hoc invitabat somnos; hinc crastina bella
Concipere, huic partos suetus jactare triumphos.
Et nos ergo illi grata pietate dicamus,
Hanc de Pierio contextam flore coronam,
Quam mihi, Caianas inter pulcherrima nymphas,
Ambra dedit patriæ lectam de gramine ripæ,
Ambra mei Laurentis amor, quam corniger Umbro,
Umbro senex genuit domino gratissimus Arno,
Umbro suo tandem non erupturus ab alveo.
(Politiani *Ambra*, sub finem.)

(1) Polit. Epp., Laurentio Tornabono Ambræ præmissa.

Quis vero Politiani elegiam sive Epicedion in Albieræ Albitiæ immaturum exitum siccis legeret oculis? Cui tantus dolor inest et veri affectus color, ut merito malit Scaliger elegiam illam scripsisse, quam quæ dicitur ab Ovidio in morte Drusi missa ad Liviam. Quanta enim gratia in morte etiam et in exsequiis!

Jam virgo effertur nigro composta feretro,
  Desectas humili fronde revincta comas.
Heu! ubi nunc blandi risus, ubi dulcia verba
  Quæ poterant ferri frangere duritiem!
Lumina sidereas ubi nunc torquentia flammas!
  Heu! ubi puniceis æmula labra rosis!
Proh superi, quid non homini brevis eripit hora!
  Ah! miseri, somnus et levis umbra sumus.
Non tamen aut niveos pallor mutaverat artus,
  Aut gelido macies sederat ore gravis.
Sed formosa levem mors est imitata soporem,
  Et nitidos vultus oraque languor habet!
Virginea sic lecta manu candentia languent
  Liliaque et niveis texta corona rosis.
Hic ceu nulla prius fuerint lamenta, novatur
  Luctus, et indignis imbribus ora madent.
Præcedit jam pompa frequens, jam mœsta sacerdos
  Verba canit, sacris turribus æra sonant;
Funerea cives pullati veste sequuntur,
  Et spargunt mœstas rore madente genas;
Densaque plebs vidui deplorant fata mariti
  Atque illum digito luminibusque notat.
O quantum impexi crines, oculique, genæque
  Noctis habent! Quantus nubilat ora dolor!
(Politiani *Elegia*, sub finem.)

Multa quidem, nec immerito laudabis in libro latinorum epigrammatum; sed ibi quoque non

pauca invenias mediocria, quædam etiam pessima. Bona enim sunt poematia quædam quæ in eo libro passim occurrunt; qualia sunt Elegia Antonio Benivenio medico, atque Carmina in violas elegantissima; quibus addenda censeo epigrammata quædam extemporanea, et præsertim illud quod in reditum Laurentii Angelus composuit. Quæ mira facultas ex tempore latine poetandi solo cum Ovidio, quod quidem scimus, Politiano fuit communis. Felix quidem Angelus, si mediocria tantum bonis et optimis intermiscuisset? Sed dum in Mabilium, quo nomine Michaelem Marullum insectatur, vehementius effervescit, quidquid deceat oblivisci videtur. Quid ergo dicemus de impurissimo isto carmine, quod in anum quamdam furenti percitam libidine Florentiæ recitavit? Quæ verborum obscœnitas! quæ spurcities! Quo fato, Politiani operum διασκευασταὶ impurissimas istas sordes non solum non oppressere, sed etiam proximas hymnis in divam Virginem, quos talis dedecorat vicinitas, imprudentes collocavere? Propterea magis reprehendendus videtur Angelus, qui eadem voce, qua Mariæ sanctitatem puritatemque felicissimis verbis exprimit, immunda ista verba profatur, in quibus Petronium et Martialem vicisse videtur.

Nostrum de carminibus istis judicium acerbius forte nonnullis videbitur; sed dum reprehendenda notamus, non ideo laudanda prætermittimus; nec Politianus laude sua carebit. Non enim fuit unus ex illis poetis qui, post renatas litteras, undique collatis Virgilianis plumis, ut altius volatum

tenderent, ceratas sibi ope dædalea fecerunt alas. Angelo fuit propria virtus, proprium ingenium. Suam ipse secutus est viam, nedum serviliter arctis unius insisteret vestigiis. Virgilium ergo fideliter expressum in illo non invenias, nec Statium, ut voluit Scaligerus. Sed eximios poetas imitatus, et optima quæque in singulis excerpens et delibans, ingenium habuit felix et inveniendi princeps. Itaque in Politiano, quandocumque est bonus, diversissima laudabis naturæ munera, sanctam et incorruptam Virgilianæ musæ castitatem, Ovidii facilitatem et abundantiam, Statii subtilitatem, Claudiani quoque in verbis et in numeris nimis concinnam rotunditatem. Ita dum nemini fit propior, omnibus fere similis evadit.

CAPUT IX.

POLITIANUS HOMERI ILIADEM ET QUÆDAM GRÆCORUM POETARUM CARMINA LATINIS VERSIBUS REDDIT. MEDICÆORUM MAGISTER ELIGITUR.

Mira fuit in Politiano ingenii et eruditionis præmaturitas. Narrat ipse in Miscellaneis (1), se pene adhuc adolescentem, coram litteratis aliquot, de loco quodam epigrammatis Catulliani de Arrio, ad Domitium Calderinum (2), Florentiæ retulisse, qui sic ei statim applauserit, ut ingenue fateretur, se plus eo die ab uno scholastico didicisse,

(1) Cap. 19.

(2) *Calderia, Veronensis agri oppidum, calidis aquis nobile, Domitium protulit. Eum acri flagrantique ingenio anhelantem Bessarion cardinalis excepit et extulit. Exinde, quum Romæ profiteretur, et obscura sensa duriorum poetarum admirabili reconditæ lectionis testimonio dilucidasset, litterarii splendoris assertor et omnis obscuritatis illustrator acclamatus est. Quem nimius labor et rapida febris ætate laudeque florentem eripuerunt. Mortem vero æmuli et principatum affectantis Politianus his carminibus prosecutus est :*

Hunc Domiti siccis tumulum qui transit ocellis
  Vel Phœbi ignarus, vel male gratus homo est.
Intulit hic vatum cœcis pia lumina chartis;
  Obstrusum ad Musas hic patefecit iter.
Hunc Verona tulit, docti patria illa Catulli;
  Huic lethum atque urnam Roma dedit juveni.

(Paulus Jovius, *Elogia doct. vir.*)

quam multis ante annis a quopiam professorum. Multa præterea illustris ejus adolescentiæ præclara documenta habemus, quibus, si res ex supra laudatis vulgaribus, græcisque et latinis carminibus abunde non liqueret, ostendere possemus quanto ardore teneris adhuc annis ad gloriam aspiraverit Politianus (1).

Quartum et decimum ætatis suæ annum nondum attigerat, quando Homeri latinis versibus reddendi audax suscepit consilium. Hunc certe laborem, cum Juliani victoriam in ludis equestribus celebrandum suscepit, inchoavisse manifestum est. Illud enim Angelus ipse, in primis poematis versibus testatur (2). Sex libros Iliadis ab ipso puero versos hexametris nos decet Phil. Jac. Bergomensis (3). Magno favore a litteratis accep-

---

(1) Sequens epigramma, anno ætatis suæ tertio decimo, Angelus composuit; quod hic referre juvat inter præcocis ingenii primitias:

AD FONTIUM.

Dulce mihi quondam studium fuit, invida sed me
  Paupertas laceros terruit uncta sinus.
Nunc igitur quoniam vates fit fabula vulgi,
  Esse reor satius cedere temporibus.

(2) E se quassù la Fama il ver rimbomba
Che la figlia di Leda, o sacro Achille,
Poi che 'l corpo lasciasti entro la tomba,
T' accende ancor d' amorose faville;
Lascia tacer' un pu' tua maggior tromba,
Ch' io fo squillar per l' Italiche ville;
E tempra tu la cetra a nuovi carmi;
Mentr' io canto l' amor di Giulio e l' armi.

(Poliziano, *Stanze*, lib. 1, ott. 7.)

(3) *Suppl. Chronic.*, p. 435.

tus est Homerus versibus legendus latinis. Sic enim ad Politianum, judicium de Homeri translatione rogantem (1), rescribebat Jacobus cardinalis Papiensis : « Oratio tua, quantum remetior præterita, latina est, et illustris... Pleni etiam versus, et suis numeris magnifice auribus servientes. In tam recenti ætate, laudis et admirationis hæc sunt (2). » Marsilius Ficinus, in epistola ad Laurentium, magnificis laudibus Homerum latine loquentem prosequitur (3) : « Nutris, inquit, domi Homericum illum adolescentem, Angelum Politianum, qui græcam Homeri personam latinis exprimit coloribus... atque ita exprimit, ut nisi quis græcum fuisse Homerum noverit, dubitaturus sit e duobus uter sit naturalis, et uter pictus Homerus. » Idem Marsilius, quasi adflatus numine jam propiore Dei, in epistola ad Politianum, jam non mortale sonans, talia canit : « Acceperam calamum, Angele, ut Homericam musam tuam miris in cœlum laudibus, quod possem, extollerem. Repente autem sic interpellavit me Cupido : Quid agis, inepte Ficine? semperne in

(1) Non semel in carminibus suis Politianus Homeri translationis mentionem facit; ita in *sylvis :*

> Ipse ego qui dudum reges magno ore canebam,
> Dardanaque argolica Pergama rapta manu,
> Heu nil dulce sonans taceo jam bella tubasque,
> Et refero ad nigros carmina mœsta rogos.

(2) Polit. Epp., lib. VIII, 7.

(3) Ficinus, *Epistol*, lib. I. Quam epistolam videre potes in Jac. Middendorfii *Acad. Celeb.*, tom. II, lib. IV, p. 23.

laudibus Musæ versaberis? Me lauda, philosophe, si vis absque adulationis suspicione laudare. Si musam celebras Politianam, Angelum solum celebras; si Cupidinem, Angelum una atque Marsilium. Ego communis vestrum amor sum, utrumque colo, ab utroque color. Hæc, Angele, Deus ille mihi. Sed ego illi inquam, verax est musa Politiana; nunquam mentiri me compulit. At tu, perjure Amor, me cogis mentiri quotidie. Ita heri delicias Politianas amabam, ut jurarem eas in posterum vehementius amare non posse. Sic hodie rursus amo, ut jurem me heri eas non satis amasse, utque simul affirmem non posse cras ardentius amare quam hodie (1). » Nimia est sine dubio ista philosophi soluta oratione poetantis admiratio. Nihilo tamen minus Noster laudandus est, qui ab ineunte, ut ipse dicit, adolescentia, ita hujus eminentissimi poetæ studio ardoreque flagraverit, ut non modo eum totum legendo olfecerit, peneque contriverit, sed juvenili quodam, ac prope temerario ausu, vertere in latinum tentaverit (2). Contraria fata voluerunt nulli eruditorum, post decimum quintum seculum, visam fuisse unquam hanc Homeri interpretationem, quæ chartis suis involuta, extincto Politiano, aut fato quodam periit, aut bibliothecarum latebras æternum habitare jussa est (3).

---

(1) Polit. Epp., lib. VI, 12.

(2) Politianus, *sub initium Orationis in expositione Homeri.*

(3) In latinis Alexandri Braccii carminibus, amici Politiani et æquævi, qui magnam sibi, Appiano in vulgarem linguam

Eadem ferme ætate Politianus, argumenti suavitate captus, Moschi veneres imitari tentavit, et Amorem Fugitivum e græco in latinum convertit, non sententiis modo, sed numeris etiam servatis, ac lineamentis pene omnibus (1). Omnem huic negotio artem adhibuit, ita ut nullus non fuerit qui τὸν Ἔρωτα δραπέτην romana toga indutum non agnoverit. Nec ideo Angelus omnium laudibus suffragabatur. Cum enim ad Antonium Zenum scriberet, illique Amorem Fugitivum et De Violis Elegiam cupienti flagitantique mitteret, tale de his opusculis judicium tulit: « Multa mihi longo post intervallo retractanti displicuerunt, quæ tunc fortasse cum scribebam, visa sunt optima. Corrigere nimis durum, quod ita diu jam inveteraverat (2). »

Jucundissima est de Violis elegia, cujus hic

---

translato, gloriam comparavit, sequens invenias epigramma :

> Tempora nostra tibi multum debentia, Laurens,
> Non minus hoc debent nobile propter opus,
> Mœonium, duce te quod nuper et auspice, vatem
> Convertit Latios Angelus in numeros,
> Cumque decore suo, cum majestate legendum,
> Dat nobis qualem Græcia docta legit.
> Ut dubites Latius malit quam Græcus Homerus
> Esse, magis patrius hunc nisi vocat amor.
> (Bandini, *Cat. lib. Laur.*, vol. III, p. 780.)

(1) Græco Moschi Carmine non nisi tribus hexametris prolixior est latina interpretatio, unde, quam feliciter Politiano labor hic successerit, quodammodo judicari potest. (Menckenius, pag. 51.)

(2) Politiani Epp., lib. VII, 14.

versus aliquot referre juvat, qui mihi Catullum redolere videntur aut Ovidium :

Felices nimium violæ, quas carpserit illa
  Dextera, quæ miserum me mihi subripuit;
Quas roseis digitis formoso admoverit ori
  Illi, illi, unde in me spicula torquet Amor.
Forsitan et vobis hæc illinc gratia venit;
  Tantus honor dominæ spirat ab ore meæ.
Vivite perpetuum, violæ, nec solibus æstas,
  Nec vos mordaci frigore carpat hyems.
Vivite perpetuum, miseri solamen amoris,
  O violæ, o nostro grata quies animo.

Alia præterea, tum græca, tum latina, tum etiam vernacula carmina, mira arte composita, Politiani juventutem et pene infantiam nobilitaverunt.

Qua fama in dies crescente permotus Laurentius Medices, qui non solum poeta ipse et scriptor elegantissimus (1), sed omnium etiam bonarum artium fautor erat et optimus judex, Politiano filios suos educandos tradidit. Nobilis sane fiducia, qua nostrum voluit patriæ pietatis esse participem! Idque Politiano eo est gloriosius, quo majorem de magistri muneribus et officiis Laurentius existimationem conceperat. « Si feræ, aiebat, partus suos diligunt, qua nos in liberos indulgentia esse debemus! Et si omnes qui civitati consulunt, cari nobis sunt, certe in primis

(1) Quædam Laurentii carmina, quæ in Bibliothecæ Laurentianæ manuscriptis exstabant, transcripsit Roscoæus, inque appendicibus suæ Laurentii Magnifici vitæ edenda curavit.

liberorum institutores, quorum industria sempiternum tempus spectat, quorumque præceptis, consiliis et virtute, retinebimus familiæ et Reipublicæ dignitatem » (1). Landinus, in epistola nuncupatoria ad Petrum Medicem, Virgilio suo præposita, de cura quam Laurentius in liberis educandis adhiberet, his verbis loquitur : « Plurima sunt quæ in Laurentio admirer; sed illud præ cæteris, quod in liberis educandis indulgentioris quidem parentis nunquam, optimi vero ac sapientissimi semper, summa sedulitate officium compleverit, in te vero informando atque erudiendo, quid unquam omisit? Nam quamvis ipse per se quotidie admoneret, præciperet ac juberet, tamen cum sciret quanti esset ne a præceptoris latere unquam discederes, ex omni hominum doctorum copia Angelum Politianum elegit, virum multa ac varia doctrina eruditum, poetam vero egregium, egregiumque oratorem, cui puerilem ætatem tuam et optimis moribus fingendam, et optimis artibus ac disciplinis excolendam, traderet » (2).

Tres autem Laurentius filios ex Clarice Ursinia procreavit; Petrum scilicet, qui, mortuo patre, Florentinæ Reipublicæ moderationem suscepit, et patria, adventante Carolo octavo, pulsus, infeliciter obiit; Joannem, qui cardinalis a puero

---

(1) Laur. Med. ad Ang. Politianum *apud Fabronium*.

(2) Bandini, *specimen Litt. Florent.*, vol. 1, pag. 222, in notis.

factus (1), summusque pontifex viridi adhuc ætate electus, Leonis decimi nomen illustravit; et Julianum qui satis magnam in vulgari poesia famam adeptus est (2), et qui, postquam affinitatem cum regibus Franciæ junxisset, Ducatum Nemoris a Francisco primo obtinuit. Cum tribus Magnifici filiis institutus est Laurentius Tornabonus, illis tam sanguinis, quam amicitiæ et familiaritatis vinculo junctus arctissime (3).

Dubitatum tamen est utrum omnes Laurentii liberi Politiani fuerint alumni. De Petro sane res est certissima; sexcentos enim, si opus esset, Angeli operum locos afferre possemus, quibus satis et ultra res confirmaretur (4). Nec satis video quomodo Tiraboschius, vir alioquin diligentissimus, de illo quod ad Joannem attinet in dubium venire potuerit (5). Erasmus enim illud expresse

(1) *Nec est quod annos ae natales cardinalis nostri numeretis; virtus illi ante diem contigit. Ne dubita, Pontifex, implebit utique augustam purpuram. Non sub galeri pondere anhelabit, non fulgore ealigabit nimio, non indeeorem eum tanto senatui, non imparem tanto fastigio reeipies.* (Polit. ad Innocentium VIII, Epp., lib. VIII, 5.)

(2) Crescimbeni, *Comentari intorno all' Istoria della Volg. Poes.*, vol. 2, part. 2, lib. IV, pag. 338.

(3) *Vicerunt in equitum eertamine hastis concurrentium omnino quos optabam, Petrus Medices ae Laurentius Tornabonus, noster uterque non discipulus modo, sed et alumnus.* (Polit., Epp., lib. XII, 6.)

(4). Polit. Epp., lib. III, 3; IV, 2; VII. 31; X, 13; XII, 6 et 7. *Nutritia*, in fine.

(5) *Storia della Lett. Ital.*, vol. VI, p. 1073.

declarat in epistola ad Leonem decimum : « Nimirum, inquit, ad optimam indolem optima accessit institutio, et felicissimo ingenii tui solo longe felicissimus obtigit cultor, politissimus ille Politianus, cujus opera non spinosis istis ac rixosis litteris, sed veris illis, nec sine causa bonis appellatis, ac mansuetioribus, ut vocant, musis es initiatus » (1). Idem etiam asserit Platina : « Leo decimus bonis litteris a prima ætate diligenter institutus, præceptoribus usus doctissimis, cum aliis, tum maxime Angelo Politiano, viro utriusque linguæ callentissimo, quem Medicum familia amanter complexa indulgentissime fovit » (2). Quod Angelus ipse testatur sæpius in epistola ad Innocentium, in qua multoties Joannem *nostrum* appellat (3), et in quibusdam ad Laurentium litteris, partim latina, partim vulgari lingua scriptis, ubi quæcumque ad institutionem Petri et Joannis attinent minutissime magister consectatur (4). Julianum vero fuisse juniorem quam ut a Politiano non nisi prima elementa ediscere potuerit ipse fatetur Menckenius (5).

---

(1) Collect. Opp. Erasmi. Lugduni. *Epistolarum,* lib. II, 1, *ad Leonem Decimum.*

(2) *Baptistæ Platinæ Cremonensis de Vitis ac gestis summorum pontificum ad sua usque tempora liber unus.* Coloniæ 1551.

(3) Polit. Epp., lib. VIII, 5.

(4) Roscoæus, vol. II, gallicæ translationis, append. 54.

(5) Menckenius, pag. 93. — Inter tot et tantas fabulas quibus scatet sua scriptorum Florentinorum historia, non dubitavit Negrius hanc admittere, Laurentium nempe, mortuo Politiano, filios suos educandos Crinito tradidisse : « *Quel*

Bello et peste, anno 1478, imminentibus Florentiæ, Politianus cum nobilibus alumnis Caffagiolum secessit, ibi secretum et securum inter turbatas res inventurus μουσεῖον. Inde sæpissime, cum ad Laurentium, tum ad ejus matrem Lucretiam, litteras mandabat, quibus uti se haberent in studiis discipulorum progressus parentes certiores faciebat (1). Sed numquam inter Angelum et Claricem Ursiniam pacem et concordiam Lucretia et Laurentius conciliare potuerunt. Angelus enim contra immoderatam matris indulgentiam nimis rigide sua jura magistri defendebat; inde contentiones et jurgia (2). Animos adeo aversos unquam componi posse desperans Laurentius, dulcissima in agro Fæsulano Angelo fecit otia. Ibi omni cura vacuus, optatis noster studiis indulsit, et Virgiliano carmine elegantissimum condidit Rusticum :

> Talia Fæsuleo lentus meditabar in antro,
> Rure suburbano Medicum, qua mons sacer urbem
> Mæoniam, longique volumina despicit Arni;
> Qua bonus hospitium felix, placidamque quietem
> Indulget Laurens, Laurens haud ultima Phœbi
> Gloria, jactatis Laurens fida anchora Musis.
>
> (Polit. *Rusticus*, sub finem.)

---

gran Mecenate de' Virtuosi, Lorenzo de' Medici, non dubitò confidare alla di lui (Crinito) direzione nelle lettere i suoi figliuoli, dopo la morte del Poliziano, e fù seguitato il di lui esempio da tutta la nobile gioventù che lo godè successore d' un si valente maestro. » (*Negri, scrittori Fiorentini*, pag. 463.)

(1) Roscoæus, *loco citato.*

(2) Ex quadam Clarices ad maritum epistola, quam inter appendices invenias (Ap. VI), quantum ipsa et Politianus voluntate et animo inter se dissederint judicare poteris.

CAPUT X.

DE PACTIANÆ CONJURATIONIS LIBRO (1).

Florentina civitas, novarum rerum, ut fuit, cupidissima, postquam per totum fere medii ævi spatium factionibus laborasset, aut bellis distracta fuisset civilibus, turbulentam demum libertatem pertæsa, ad unius imperium, ineunte seculo decimo quinto, confugit. Nec ideo statim mutatus est reipublicæ status. Idem initio legum tenor, eadem magistratuum forma, eadem nomina. Sed Medicæorum domus paulatim ad se cuncta trahere et civium oculos convertere; opes, divitias, patriam per commercium augere, et futuram magnitudinem fatis ostendere. Cosmus, Pater patriæ, præparatam a Joanne (2) potestatem fun-

(1) Bene de litteris meritus est Adimarius, qui Politiani commentarium de Conjuratione Pactiana, cum ad ipsius, dum Florentiæ erat, manus pervenisset liber sane rarissimus, impressus anno 1478, quo ipso anno illa conjuratio facta est, recudendum statim amplissimisque notis illustrandum curavit, anno 1770. Prodierat jam Pactianæ conjurationis Commentarium in Editione Basileana, anni 1553.

(2) Joannes ipse patriæ parens dictus fuit ut videre est in Epitaphio quod ipsius et uxoris tumulo fuit inscriptum in templo divo Laurentio dicato :

> Si merita in patriam, si gloria, sanguis et omnis
> Larga manus, nigra libera morte forent,

davit. Petrus acceptam a patre retinuit quidem, sed propter corporis valetudinem immaturumque exitum augere non potuit. Laurentius vero patris et avi hæreditatem ampliorem fecit, ideoque majorem in se concitavit invidiam. Itaque cum is esset ejus urbis status, ut omnes boni a Laurentio, et Juliano fratribus, reliquaque Medicum familia starent, Pactiorum una gens, ac Salviatorum nonnulli cœpere præsentibus rebus clam primo, mox etiam palam adversari (1).

Non mihi sane est in animo hic universam facti sanguinarii historiam prosequi. Adeant enim ipsum Politianum illi quibus placent in historia fides accuratissima, et elegantissima brevitas. Ibi invenient quæ fuerint conjurationis initia, quæ incrementa, quam fatalis exitus, quis conjuratorum furor, quanta Medicæorum virtus, et quanta in ipsos populi fides eminuerit.

Juliano igitur a Pactiis in templo immaniter interfecto, ejus vindicatæ conjurationis historiam latine ornatissimeque perscripsit Politianus (2). Ea sunt ipsa Pauli Jovii verba, quæ probat Vossius (3). Liber Politiani brevior quidem, si operis

Viveret, heu! patriæ, casta cum conjuge felix,
Auxilium miseris, portus et aura suis.
Omnia sed quando superantur morte, Joannes,
Hoc in mausoleo, tuque, Picarda, jaces.
Ergo senex mœret, juvenis, puer, omnis et ætas;
Orba parente suo, patria mœsta gemit.

(1) Politianus, *Conjurationis Pactianæ Commentarium*, sub initium.

(2) Pauli Jovii *Elog. doct. vir.* p. m. 88.

(3) Vossius, *De Lat. Hist.*, lib. III, p. 628.

molem spectes; at, si argumenti habeas rationem, plenissimus (1). In eo non infideliter Sallustium expressisse inter litteratos convenit. Sed illam Sallustianam brevitatem, quibusdam in locis, Livii lactea ubertate (2) feliciter temperavit. Quod eminet præsertim in illa narrationis parte, in qua sua quæ ipse præstitit Medicæis officia commemorat. Ibi non solum scriptoris elegantiam, sed tenerum etiam in amicos mireris sollicitudinis colorem. Juliani peracta cæde, Laurentius in sacrarium se conjecerat. Tum Politianus, qui eodem se contulerat, aliique nonnulli, fores, quæ æneæ essent, occluserunt. Deinde victis Pactianis, Laurentium per dispendia, ne in Juliani cadaver incideret, domum perduxerunt. «Ego vero, addit Politianus, recta domum perrexi: Julianumque multis confectum vulneribus, multo cruore fœdatum miserabiliter jacentem offendi. Ibi titubans, et præ doloris magnitudine vix satis animi compos, a quibusdam amicis sublevatus, domumque sum deductus (3).»

Narrat Varillasius eam visam fuisse opellæ præstantiam, ut graviorem concinnioremque componi ab ipso Tullio vix potuisse, eruditorum illius ætatis, in Bibliotheca Laurentiana congregatorum, commune judicium fuerit (4). Utrum illud verum

(1) Menckenius, *Polit. Vita*, p. 536.

(2) Quintilianus, *Inst. Orat.*, lib. X, cap. 1.

(3) Polit. *Conjurationis Pactianæ Comment. Pisis*, 1800, p. 14.

(4) *Julien ayant été tué dans la conspiration des Pazzi*,

sit inquirant sagaciores. Mihi certe multo magis placet Varillasianam admittere narrationem, quam istud iniquissimum judicium Bruti, qui nimio libertatis amore obcæcatus, Politianum maledictis insectatur : « Non est, inquit, consilium hoc loco recensere, quæ Angelus Politianus eo libello complexus est, quem de Pactiorum conjuratione scripsit. Nihil enim in eo dignum hominis constantia et gravitate........ Unum apparet maledicendi studium quo maxime insultat in nobilem et claram familiam; ut jam non rei gestæ explicatio, sed declamatio verius, atque ea quidem puerilis, minime eo certe homine digna videatur, qui fama eruditionis, atque eloquentiæ imprimis, suæ ætatis clarus excelluerit (1). » Qua Bruti auctoritate et propria indole raptus Alfierius, in tragœdia qua Pactianam conjurationem exposuit omnes istius infandi facinoris participes velut publicæ libertatis propugnatores exhibuit (2).

Magna igitur Angelo debetur gratia, quod istam conjurationem tanta sermonis vel copia, vel elegantia enarraverit, ut quod desiderare jure possis, prorsus sit nihil. Itaque illum fideliter secuti

---

Politien, qui cherchait une occasion extraordinaire pour montrer qu'il écrivait aussi bien en prose qu'en vers, fit une relation si pathétique de cette conjuration, que les doctes, qui s'assemblèrent dans la bibliothèque des Médicis, avouèrent que Cicéron n'aurait pu mieux faire. (Varillas, *Anecd. de Florence*, liv. IV, p. 194.)

(1) Brutus, *Histor. Florent.*, lib. VI, p. 313.

(2) Alfieri, *La Congiura de' Pazzi.*

sunt omnes, si Brutum excipias, qui postea res Florentinas scripserunt: Raphaelus nempe Volaterranus, Valorius, Machiavellus, Fabronius, Pignottius. Quam laudem sane meruit Noster. Tanta est in eo, si ad historicum attendas, fides, si ad scriptorem, elegantia, si ad amicum, pietas!

CAPUT XI.

POLITIANUS ROMAM CUM FLORENTINIS LEGATIS MITTITUR. HERODIANUM E GRÆCO IN LATINUM CONVERTIT.

Cum morfuus esset a. 1478 summus Pontifex Sixtus IV, solemnem Romam Florentini miserunt legationem, quæ Innocentio VIII, ad supremæ illius dignitatis fastigium nuper evecto gratularetur (1); jussitque Laurentius ut in comitatu legatorum essent Politianus et Petrus, filiorum natu maximus (2). Quod munus libentissime suscepit Angelus, utpote quem dudum visendi venerandas antiquitatis reliquias, cumque litteratis tunc Romæ florentibus amicitiam contrahendi, summum premeret studium. Politiani nomen Romæ jam maxima erat in gratia. Itaque non solum ei multis cum purpuratis necessitudinem conjungere facillimum fuit (3); sed a summo etiam Pontifice, litterarum fautore, singulari acceptus est benevolentia, familiaribusque admissus colloquiis. Quin etiam ab Innocentio ei cura delegata est vertendi in latinam orationem romanorum principum res gestas, si quæ adhuc inter Græcorum

(1) Polit. Epp.. lib. VIII, 1.

(2) Polit. Epp., lib. VIII, 8.

(3) Hi purpurati fuerunt : Jacobus Cardinalis Papiensis, Ascanius Sfortia, Franciscus Piccolomineus Cardinalis Senensis, ut videre est in libro Epistolarum octavo.

monumenta intactæ reperirentur (1). Politianus, cum animadverteret, non plus sibi honoris additum, quam oneris injunctum, ut primum Florentiam cum alumno suo fuit reversus, altissima sollicitudine circumspicere cœpit, quem potissimum ex omni Græcorum copia interpretandum susciperet (2). Occurrit autem in primis Herodianus, quem aptissimum proposito suo judicavit Angelus; nullaque mora interposita, neque multo sane tempore, neque invita Minerva, celebris illa translatio absoluta est (3). Ea mox inciderunt tempora, quibus et Politiani impedirentur studia, et quæ plurimum valet in scribendo, omnis propemodum alacritas excuteretur. Postea vero quam pax Italiæ cupienti reddita est (4), Politianus ut summi Pontificis voluntati se quamprimum obsecutum fuisse ostenderet, Herodianum suum, cui pulcherrimam præposuerat nuncupatoriam epistolam, ad illum misit, velut præludium aliquod, dum majora ac fortasse meliora parturiret (5).

Quanta autem gratia elegantissimus hic liber

---

(1) *Politiani ad Innocentiuum VIII præfatio in Herodiani historiam*, et Epp. VIII, 1.

(2) Politianus, *loco citato.*

(3) *Hoc mihi munus interpretandi quasi levioris operæ fuit, utpote qui diebus pauculis dictaverim sic deambulans.* Polit. Epp., lib. IV, 12.)

(4) *Cessit videlicet ille quasi nimbus, suaque mundo reddita serenitas est, sic ut nos jam ipsos colligamus, atque ut gravati pluvia flores, peneque decidui, ad novæ lucis radios erigamur.* (Politianus, *loco citato.*)

(5) Politianus, *loco citato.*

acceptus fuerit, manifestum facit epistola summi Pontificis, quam in honorem Politiani hic referre libet :

INNOCENTIUS PAPA VIII
Dilecto filio Angelo Politiano.

« Dilecte fili, salutem et apostolicam benedictionem. Librum quem nuper ad nos misisti, e græco in latinum traductum, gratissimo animo accepimus, tum propter rei novitatem, tum quod doctrina et ingenio ita cultus est multorum judicio quos apud nos doctos habemus, ut bibliothecæ nostræ magnum sit ornamentum allaturus. Gratias tibi propterea maximas agimus, virtutemque tuam in Domino commendamus; hortantes idem in posterum facere perseveres, ut his honestis laboribus majorem in dies tibi laudem parias, et a nobis uberiorem gratiam promerearis. Nunc vero in signum tam grati animi, quam amoris nostri erga te paterni, ducentos aureos per dilectum filium Joannem Tornabonum ad te mittere decrevimus, ut eo vitæ præsidio facilius hujusmodi labores subire queas. Datum Romæ, apud Sanctum Petrum, sub annulo Piscatoris, die XVI augusti, MCCCCLXXXVII, Pontificatus nostri anno III. »

Præterea scripsit litteras Innocentius ad Laurentium, in quibus illi gratias agit quod ejus potissi-

---

(1) Polit. Epp., lib. VIII, 2.

mum opera Politianus Herodianum e græco in latinum conversum ad se misisset, hortaturque ut eruditissimum virum auctoritate sua permoveat ad hujusmodi opera edenda, quæ non vulgarem Politiano gloriam, sibique Innocentio delectationem maximam essent allatura (1).

Nec minores in omni Europa obtinuit plausus latinum loquens Herodianus. Cunctis haud dubie Angelus eripuit laudem, qui ejus generis munus ante susceperant, adeo ut invidi sparserint laborem eum fuisse Gregorii Tiphernatis. « Æmuli eam translationem, inquit Jovius, uti nos a Leone Pontifice accepimus, Gregorii Tiphernatis fuisse dixerunt, quod passim inducto fuco, et falsis nævorum coloribus interlita, alieni styli habitum mentiretur (2) ». Qua de re idem Jovius ita in Elogio Tiphernatis : « Fama quoque fertur Herodiani historias ejus ingenio laboreque fuisse translatas, quasi eas morienti subtraxerit Politianus, vir in litterario negotio sæpe convictus furti; sed vix credibile videtur, ut vir in omni dicendi facultate opulentissimus idem atque promptissimus, ex alieni ingenii labore, famam probro et calumnia redundantem quæsisse voluerit (3) ». Istam ergo injustam criminationem utpote a fide abhorrentem Jovius ipse rejicit. Nec solum ab omnibus explosa est ea calumnia; sed eodem

---

(1) Polit. Epp., lib. VIII, 3.

(2) Paulus Jovius, *Elog. doct. vir.*, num. XXXVIII, p. 88.

(3) Paulus Jovius, *Elog. doct. vir.*, num. CXVII, p. 259.

in tempore græcarum pariter et latinarum litterarum in Florentino gymnasio Angelus professor creatus est. (1).

---

(1) « *On me ferait beaucoup de plaisir, dit Bayle, si l'on m'indiquait les sources de la narration que je vais rapporter :* « *Politien fit imprimer une traduction d'Hérodien, qui n'eut pas tout l'effet qu'il prétendait ; car, encore qu'elle fût généralement admirée, il courut un bruit que Politien l'avait trouvée parmi les papiers du fameux Grégoire de Città di Castello, qu'il avait achetés; et ce bruit était fondé sur des conjectures qui ne furent détruites que faiblement. Le pape Léon, qui était alors sous Politien, et entendait tout ce qui se disait pour et contre à la table de son père, étant prié vingt ans après par les académiciens de Rome, de leur apprendre ce qu'il en croyait, laissa la chose en doute, et demeura d'accord que le style de cette traduction n'avait rien de semblable à celui des autres œuvres de Politien, et tenait bien plus du fond et de l'artifice dont Grégoire de Città di Castello avait coutume d'user dans ses compositions. Il ajouta pourtant (comme s'il eût eu peur d'en avoir trop dit) que ce Grégoire n'avait rien fait de comparable à la traduction d'Hérodien.* » (Varillas, *Anecdotes de Florence*, p. 193.) *Je suis fort tenté de croire que l'auteur de ce recit s'est fondé uniquement sur les paroles de Paul Jove, qu'il a étendues et paraphrasées, tout comme il lui a plu, et tout comme s'il eût écrit des romans. En tout cas, il ne les a point entendues ; car ce n'est point à Tiphernas, mais à Politien que l'on imputait ce fard et cet artifice qu'on trouvait dans la version. Si Léon X avait parlé sur cela de la manière que M. Varillas le prétend, Paul Jove n'eût pas rejeté cette accusation comme indigne de croyance. Notez que les meilleurs critiques la rejettent ; ils trouvent partout dans cette version d'Hérodien le même génie et le même caractère. Tiphernas n'était point capable de produire ce chef-d'œuvre. Il eût moins coûté à Politien de traduire tout l'ouvrage que de donner à la traduction d'un autre l'air et la forme qui règne dans celle-ci.*» (Bayle, *Dictionnaire philosoph., art. Politien*, note M.)

Magno igitur applausu assentientibus litteratis omnibus, ad communem studiorum omnium gratiam et utilitatem, Herodiani res gestas e græco in latinum sermonem convertit Politianus. Si ad stylum attendas, abundantem ibi, ut optime advertit Joannes Picus Mirandula, Ciceronis gravitatem cum Livii concinnitate, lepore et facilitate egregie conjunxit. Nostro gratulatus est Augustinus Maffeus, quod in eo vertendo opere illud plane assecutus esset, ut servata ubique veræ historiæ majestate, nihil quod ad candorem, ad sublimitatem, ad decus romani sermonis, aut ad sententiarum gravitatem, vel totius operis ipsius concinnitatem pertineret, aut requiri ab illo, aut desiderari posse ullo modo videretur (1). Neque minores a Michaele Acciario laudes accepit, qui cum omnia Politiani opera justo prosequeretur elogio, sic locutus est de Herodiano: « Præterirem Herodianum; sed ecce mihi iratus aurem vellit, qui se ait in Latium te duce honestissime tralatum. Itaque in romanam civitatem omnibus quasi punctis allectum, ut pene patrii sermonis oblitus, melius multo latine libentiusque loquatur (2) ». Politianus ipse quas sibi fecerit in Herodiano transferendo leges nobis notas esse voluit: « Quæ sane, inquit, nostræ fuerunt partes, tentavimus profecto, utinamque etiam effecerimus, uti omnia ex fide responde-

(1) Polit. Epp., lib. VI, 6.
(2) Polit. Epp., lib. XII, 23.

rent, ne inepta peregrinitas, ne græculæ usquam figuræ, nisi si quæ jam pro receptis habentur, latinam quasi polluerent castitatem; ut eadem propemodum esset linguæ utriusque perspicuitas, eædemque munditiæ, idem utrobique sensus atque indoles, nulla vocum morositas, nulla anxietas (1).

Ea autem judicia ab amicis aut ab ipso Politiano profecta, suspecta, nec immerito, fortasse, haberi possent. Sed a doctissimis viris, post Politianum, sancita, ut ita dicam, fuerunt. Inter quos Bencium et Boeclerum interrogare satis erit. Prioris autem talia sunt verba, in epistola ad Marium Bonciarium : « Sic loqui desiit Herodianus inter Græcos, ex quo illum Angelus Etruscus docuit melius latine (2). » Posterior, in annotatis ad Herodianum, majorem etiam de Politiana interpretatione existimationem concepisse credi potest : « Videtur una Politiano cura fuisse, si latina elegantia posset, etiam in versione, cum græca Herodiani venustate certare; adeoque plus, quam translationis nomine, æstimari. Quod quidem ita illi successit, ut rectissime de Herodiano translato judicaverit Ludovicus Vives, non ab homine Græco videri genitum, sed a Latino. »

De hujus versionis virtute cum illis non sentit Henricus Stephanus, qui, cum multa industria

---

(1) *Politiani epistola ad Innocentium VIII, Herodiano præposita.*

(2) Fr. Bencius, *Epp.*, lib. III, 36, vol. 1.

typisque mundissimis Herodianum Græcum simul et Politianam interpretationem, an. 1581, publicaret, Angelum, magna sane verborum reverentia, sed majore sententiarum libertate, carpere non dubitavit. Quædam enim doctissimus ille vir affirmat Politianum elegantius quam fidelius esse interpretatum; atque adeo in nonnullis, non ut Politianum, sed ut hominem, omnino esse allucinatum; quin etiam nonnulla apud Herodianum non parvi momenti esse, quorum cognitione lectorem interpretatio illa fraudaverit(1). Quapropter in sua Herodiani editione, adnotatiunculas aliquot in marginibus adscripsit, quibus menda passim deprehensa tolleret. Bene profecto de utroque meritus, eximiique Aristarchi laudem adeptus fuisset, nisi in peculiari libello, cui titulum *De fidi interpretis officio* dedit, Politianum acerrime depugnandum sibi sumpsisset; in quo non Aristarchi, sed malevoli reprehensoris morose syllabas aucupantis partes sustinuisse videtur. Ea est saltem litteratissimi hominis opinio, qui multa græcis et latinis litteris officia præstitit, cujus amplectimur sententiam(2).

---

(1) Henricus Stephanus, *Præfatio in suum examen interpretationis Politiani*, an. 1581.

(2) *Il faut rendre cette justice au célèbre traducteur d'Hérodien. Sa politesse l'a mis souvent au-dessus des petits scrupules des grammairiens, ce qui n'a pas peu servi à donner à son style ce tour libre et aisé qu'on y admire. Henri Estienne pouvait se dispenser en plusieurs endroits de substituer une version plus littérale. Quoiqu'il ait quelquefois redressé Politien avec*

fondement, je ne puis m'empêcher de dire qu'il y a plus de grammaire que de véritable exactitude dans la plupart des corrections de ce savant imprimeur. (Histoire d'Hérodien, traduite du Grec en Français, par M. l'abbé Mongault, de l'Académie française, Paris, 1745.

—

CAPUT XII.

CÆTERÆ POLITIANI LATINÆ INTERPRETATIONES.

Hanc in vertendis antiquis scriptoribus legem sibi scripserat Politianus, ut, quoad fieri posset, mentem scriptoris sensumque verborum diligenter investigaret, tumque concinna et ad naturam rei comparata oratione exprimeret (1). Hinc adeo in interpretationibus cum auctore suo non certat modo, sed eum etiam sæpe superat (2). Itaque Erasmus, ejusmodi lucubrationum egregius spectator, dicere non dubitavit (3) : « Summus in vertendo artifex est Angelus Politianus. Mihi semper placuit in vertendo fidelis et erudita simplicitas. » Hic igitur latinas, quæ exstant, Politiani interpretationes, cum nostro de unaquaque judicio recensere juvat.

I. *Epicteti Stoici Enchiridion.* Hoc Arriani aureum opusculum cum latinum facere aggrederetur Angelus, ut indulti tam suavis otii rationem aliquam Laurentio suo redderet, in duo omnino mendosissima exemplaria incidit, pluribusque

(1) Menckenius.

(2) Huetius, *Libro de Claris interpretibus.*

(3) Erasmus, *Epistola ad Nicol. Mallurium, in collect. Epp. Lugdunensi*, p. 1389.

locis magna ex parte mutilata. Quapropter cum et cætera, quæcumque usquam exemplaria exstarent, non dissimilia suis esse audiret, permisit sibi ut sicubi aliqua capita aut deessent, aut dimidiata superforent, ea de Simplicii verbis, qui id opus interpretatus est, maxima fide suppleret(1). Prodiit ergo primo latino cultu Epicteti Enchiridion. Latina enim Politiani interpretatio ante ipsa Arriani græca verba typis mandata sunt. Subtilem nec non satis pro argumento elegantem stoici defensionem, provocante Bartholomæo Scala, in calce opellæ suæ Politianus posuit.

II. *Platonis Charmides de Temperantia.* Politianum ipsum audiamus nimis forte exquisitis verbis Charmidis a se in latinum conversi causas explanantem. « Cum complures id temporis garrulos, nugaces, putidulos, ineptos, eosdem leves, pusillos, invidos, gloriosos, avaritiæ luxuriæque juxta addictos, animadverterem, qui hoc sanctissimum philosophi nomen, illotis, ut ita dicam, manibus Harpyiarum more attrectare et contaminare nefas non putent, atque in ipsum Academiæ sacrarium, refractis jam pudoris ac reverentiæ claustris, quasi canes in templum, temere impudenterque irrumpant, operæ pretium facturum me existimavi, si quem ego vel ab ipsis inferis tantæ temeritatis vindicem excitarem (2). » Infelici

(1) Ang. Politianus, *in Epicteti Enchiridion ad Laurentium Medicem epistola.*

(2) *Ang. Polit. ad Laurentium Medicem in Platonis Charmidem e græco in latinum conversum præfatio.*

casu Politiani Charmidem non habemus integrum. Aldus partem quæ desideratur summa diligentia quæsitam invenire nequivit. In Platone vertendo Angelus fuit fidus interpres. Verba enim quædam, quæ sustulit Marsilius, aut quia Socratis persona, aut quia adolescentium lectione indigna viderentur, verbum verbo Noster reddere non dubitavit.

III. *Alexandri Aphrodisei super nonnullis physicis dubitationibus solutionum liber* (1). Cum Theodorus Gaza primum, deinde Georgius Valla Alexandri physicas solutiones jam interpretati fuissent, Petrus Crinitus Politiani problemata ex Alexandro supprimenda potius quam in vulgus emittenda censebat. Mutavit autem sententiam, postquam meminisset sæpius in antiquitate plures in eumdem laborem exsudasse. Si quidem Arati Phænomena M. Cicero, Germanicus, Sextusque Rufus in latinum converterunt. Platonis quoque libri aliquot tam ab Apuleio quam a Boethio in latinum translati sunt, pari ferme labore, dissimili tamen stylo et oratione (2). Sapienter quidem putavit Crinitus, qui magistri sui versionem posteris tradendam curavit. Perspicua enim et dilucida est oratio, nec sensus fide caret.

---

(1) Alexander ille, sub finem secundi seculi, Aphrodisiæ in Caria natus est. Peripateticam philosophiam diligentissime excoluit, multaque reliquit opera ad veram Aristotelis intelligentiam utilissima.

(2) *Petrus Crinitus Johanni Francisco Pico Mirandulano Principi.* Operum Polit., tom. II, p. 270, Lugduni, apud Gryphium, an. 1528.

IV. *Plutarchi Amatoriæ narrationes.* Cum in Alexandri Problemata incidisset Collenucius quidam, Pisaurensis jurisconsultus, ejus novitate fabulæ fuit delectatus, quæ Erinnyn furiam a Cupidine amatam confingeret, quoniam perverse quidam nimium, impieque amarint. Quare cum quædam Plutarchi amatoriæ narratiunculæ in manus incidissent, quæ id ipsum perspicue declararent, eas subcisivis horis latinas fecit Angelus, Collenucioque misit, ut amicitiæ monumentum et pignus. Quinque historias tantum eo candido et simplici cultu, qui Plutarchum decebat, ornavit Angelus.

V. *Magni Athanasii in Psalmos opusculum.* Divus Athanasius, invictissimus ille christianæ fidei propugnator, qui adversus Arianos tam longum et tam acre sustinuit bellum, opusculum quoddam scripsit, in quo Davidicam psalmorum poesin, ut virtutis magistram et veræ fidei, christianis proponit. Psalmi enim ad omnes animi motus, ad omnem fortunarum habitum aptissimos et congruentes sensus exprimunt, qui christianis in asperis hujusce vitæ semitis repentibus(1), auxilio esse possunt et solatio. Sic in Ecclesia divi Theonis, circumfremente Constantiano milite, Athanasius ipse ad librum suum

(1) *Le chrétien ne peut pas même obtenir que le monde le laisse en repos dans ce sentier solitaire et rude, où il grimpe plutôt qu'il ne marche.* (Bossuet, *Oraison funèbre de la reine d'Angleterre.*)

confugere poterat. « Si inimicus tyrannus insurrexit adversus populum, tu quoque sicut David Goliath, ne timeas, sed una cum David crede, et canens, dic : *Benedictus Dominus meus, qui docet manus meas ad prælium* (1). »

Si interpretationibus istis, quæ tibi, inter cætera Politiani opera, in promptu sunt, alias nonnullas addideris, injuria temporis deperditas, præsertimque Homeri integram Iliaden, Politianum certe miraberis, qui singula hæc plurimarum disciplinarum studia felici complexus ingenio, interituras prope omnis generis antiquitates scrutatus est, et artibus plerisque egregia contulit incrementa.

(1) Ps. CXLIII.

CAPUT XIII.

POLITIANUS GRÆCAS ET LATINAS LITTERAS FLORENTIÆ PUBLICE DOCET.

« Demetrius Chalcondyles Florentiæ scholam instauravit, desertam ab Argyropulo, et a Politiano, deficientibus Græcis, occupatam. Sed ambitioso peracrique æmulo, multis bonis malisque artibus suggestus locum et nomen defendenti, Demetrius cessit; latina præsertim facundia inferior, et ob id rarescente auditorio a juventute destitutus, quandoquidem vel apprime doctus facile jejunus et hebes lascivis et delicatis auribus videri poterat; quibus Politiani decantantis et varios spargentis flores jucunda argutaque vox et salsa comitas mira dulcedine placuisset. Sed mansit Demetrio honestus gratiæ locus apud Laurentium, vel infesto et obliquo semper incessente Politiano, qui cum neminem a Latinis sibi parem pateretur, Græcis ipsis eruditior existimari volebat. Divisit idcirco munera Laurentius, ut æmulationis lites dirimeret, et felici præceptorum contentione ad discendum accenderentur (1). »

Hæc sunt ipsa Jovii verba, rudi sane Minerva composita (2), quæ nos, etsi quædam citra fidem

(1) Paulus Jovius, *Elog. doct. vir.*, num. XXIX, p. 69.

(2) Mirum sane mihi videtur Leonem decimum, virum in

scripta sunt, integra referre statuimus. Mordax enim, ut erat, Jovius venalis aculeos linguæ in Politianum defigere gaudet. Nec ideo debuisset Varillasius in hac narratione nigræ succum loliginis abundantiorem exprimere (1). Veritati pro-

omnibus exquisiti judicii, tantam de Jovio existimationem conceptam habuisse. Cum enim historiarum sui temporis partem quamdam recitantem audivisset Jovium, multis purpuratis legatisque adstantibus, neminem exclamavit post Titum Livium elegantiorem Jovio exstitisse et eloquentiorem.

(1) *Après qu'Argyropyle eut quitté la chaire grecque de Florence, Politien s'en empara; et comme c'était un esprit incomparable, qui mettait tout en usage pour réussir dans ses entreprises, il fit si bien valoir son talent, et flatta si finement son auditoire, qu'il donna l'exclusion à tous les Grecs qui s'étaient présentés pour la disputer. Chalcondyle, quoique fort humble et peu soigneux de sa propre gloire, ne put différer l'affront qu'on ferait à eeux de la nation. Il agit auprès de Laurent de Médicis, qui l'avait déjà destiné pour montrer la langue grecque à ses enfants, et obtint permission d'enseigner en concurrence, et dans le même temps que Politien, afin de voir qui des deux aurait plus de suite. Mais l'accent rude dont Chalcondyle n'avait jamais pu se défaire, et la difficulté qu'il avait à prononcer quelques mots latins, le rendirent méprisable en comparaison de Politien, dont l'agréable ton de voix et les expressions galantes ravissaient tout le monde. Il fallut que Laurent de Médicis, qui voulait en toute manière retenir Chalcondyle à Florence, lui ménageât des auditeurs, et tâchât d'obliger Politien à vivre plus civilement avec lui. Laurent de Médicis se mit plusieurs fois en état de les réconcilier: mais il reconnut par sa propre expérience qu'il était plus facile de donner la paix à l'Italie que de la faire entre deux savants. Il les empêcha néanmoins de faire éclater leur ressentiment durant sa vie; mais incontinent après sa mort, Chalcondyle, qui se trouvait sans appui, prit parti avec Louis Sforce, qui lui donna la principale chaire de Milan, où il*

pior videtur Jovius in Politiani elogio : « Professus in gymnasio græcas pariter latinasque litteras, tantos de se excitavit clamores, favente juventute, ut Demetrius Chalcondyles, vir græcus, præstantique doctrina, uti aridus et jejunus a discipulis desereretur (1). »

Quis autem negare posset magnum opus aggressum fuisse Politianum, cum græcas litteras, quæ doceri ad hanc diem non nisi a Græcis consueverant, illorum manibus extorquere tentavit? Nec vanam hanc spem fuisse eventus docuit. Majorem enim audientium coronam, majores acclamationes obtinuit. Utinam vero aliena, ut fucum faceret, opera pro suis recitando, quam sibi pepererat, gloriam non adulterasset! Furta enim ista opulento ingenio quam indigna erant! Deprehensus olim a Jano Lascare in manifesto latrocinio, sese de re parum feliciter expedivit. Non inficeta est historia; ideoque juvat narrationem Francisci Duareni hic referre.

« Non possum mihi temperare quin tibi nunc referam quod Budæus noster de Angelo Politiano quondam nobis domi suæ narrare solebat; idque se ex Jano Lascare, qui Politiani fuerat æqualis, crebro audivisse confirmabat. Cum enim Politianus Florentiæ interpretationem Homericæ Iliados in magna celebritate aggrederetur, non

---

fit imprimer ses éclaircissements sur la langue grecque qui l'ont rendu célèbre. (Varillas, *Anecdotes de Florence*, livre IV, page 180.)

(1) Paulus Jovius, *Elog. doct. vir.*, num. XXXIX, p. 88.

sine ingenti ostentatione quæ de Homeri poemate perscripta sunt ab Herodoto, auditoribus suis e suggestu recitabat, quo tempore Herodoti liber, græce scriptus, a nullo adhuc conversus in linguam latinam, nec typographorum formis excusus erat. Itaque Lascaris qui tum honoris causa auditorum numerum augebat cum paucis quibusdam aliis græce doctis hominibus, qui non ignorarent unde omnia quæ pro suis recitaverat, hausisset; is igitur paulo post ad hominem conversus, eumque seducens : Dic mihi, quæso, inquit, Politiane, quo ore Herodoti opus insigne, quod ante tot sæcula conscriptum est, in tanto cœtu, ut tuum, recitasti? Cui mox subridens Politianus : Numquam, inquit, putassem, Jane, hominem græcum adeo ejus artificii rudem et ignarum esse, quo apud multitudinem existimatio et fama comparari solet. Quasi vero, inquit, non satis intelligam tres aut summum quatuor fortassis vos hic adesse, quibus Herodoti libros aliquando inspicere contigerit. Sed quænam hic sit turba nobis applaudentium, et in cœlum laudibus ferentium, vides, apud quos si existimationem nostram (quod minime spero) vel tantillum lædere volueritis, oratio profecto vestra non multum fidei ponderisque habitura est (1). »

Nec discipulos, si Budæo fidem adhibeamus, fallere contentus fuit. Edito enim pro suo libro quem de Homero Plutarchus conscripserat, multitudini etiam imponere tentavit. « Plutarchus,

---

(1) Duareni Opera, p. 1478, apud Colomesium, an. 1584.

inquit Budæus, in eo libro quem de Homero composuit, qui liber nondum latinus ex professo factus est : licet Politianus, vir ille quidem excellentis doctrinæ, sed animi non satis ingenui, ex eo libro rerum summas ad verbum transcribens, quasique flores præcerpens, non erubuit id opus pro suo edere, in quo nullam præterquam transcribendi operam navaverat (1). » Sed in hoc admittenda non est Budæi accusatio, optimeque Menckenius Nostrum tantæ suspicione fraudis liberat. Sola accusatoris auctoritas, quemadmodum merito animadvertit Tiraboschius, Politiano turpem mendacii notam inurere nequit (2).

(1) Guilielmus Budæus, *in Annot. ad Pandect.*, p. 212, *Ed. Rob. Stephani.*

(2) *Non parmi che un accusatore debba ottener fede si tosto, finchè altra prova non reca della sua accusa che la sua medesima autorità, e la reca in tempo in cui l' accusato non può difendersi.* (Tiraboschi, *Storia della Lett. ital*, t. VI, p. m. 1072.)

CAPUT XIV.

POLITIANI DISCIPULI.

Etsi maximam sibi gloriam Politianus scriptis comparavit, haud certe minorem judicaveris laudem, quæ pro tot et tantis illi debetur discipulis, quos græcas latinasque litteras edocuit. Plerique enim, ingenio et doctrina, non parvam sibi famam pepererunt. Ex omni Italia et e longinquis etiam regionibus, ad scholam Politiani concurrebant præclari adolescentes quos sollicitabat eloquentiæ studium et celeberrimi nominis magister. Quorum tibi aliquot, optime lector, post Menckenium (1) et Tiraboschium (2) nomina referre in animo est.

Inter primos autem annumerandus est Bernardus Riccius, cujus Angelus ipse carmina laudat: « Accepi, inquit, versiculos tuos ingeniosos, elegantes, venustos, faciles, sed ita tamen affectibus plenos, ut eos non fictos, quemadmodum tu vis, sed veros esse amatorios existimem.... Quod autem me rogas, ut eos angulo cuipiam secretiori solus insusurrem, mox vero domi septos, et inclusos habeam; quamquam tibi in rebus omnibus obsequi studeo, tamen in hoc uno minus obtem-

(1) Menckenius, *Angeli vita*, p. 75.

(2) Tiraboschi, *Stor. della Lett. Ital.*, vol. VI, p. m. 1072.

perabo, ne quid Amor succenseat si retineam tam bellos ipsius ministros, et velut in ergastulo supprimam (1). » Nec prætermittendus nobis est Jacobus Modestus Pratensis, quem, in Miscellaneis (2), familiarem suum et studiorum adjutorem Politianus vocat, et cui tales in epistola tribuit laudes : « Cum tu nostris laribus a puero fueris innutritus, probaverimque semper ingenium, mores, animum, fidelitatemque tuam, nihil abs te mihi pene sejunctum puto, laudesque tuas perinde amplector, ut meas (3). »

Multo notior est Franciscus Puccius, qui cum Politiani auditor fuisset, dein vero in eadem schola etiam professor, Neapoli postea rhetoris partes sustinuit; vir doctus utraque lingua, nec absurdo ingenio, sive prosam condere, sive carmen juberetur (4). Qui cum recentem Miscellaneorum editionem a Politiano accepisset, illi sic rescribebat: « Arcana illa, et vere dixerim mysteria litterarum, quæ diu nos ac singulatim ab oris tui oraculo exceperamus, non magis nostra, id est sectatorum tuorum, quam populi, atque adeo scholastico-

(1) Politianus, Epp., lib. IX, 2. — Vide etiam Epp., lib. III, 23, ubi *adolescens in Politiani schola tornatim expolitus;* libro eodem, 24, ubi ab Angelo ipso *Optimus quidem juvenis;* et lib. XI, 3, ubi *inter disciplinas et alumnationes Politiani sane juvenis non pœnitendus*, Bernardus Riccius dicitur.

(2) Politianus, *Miscellanea*, cap. 77.

(3) Polit., Epp., lib. V, 9.

(4) Polit., Epp., lib. VI, 1. — Quædam elegantissima Francisci Puccii carmina latina, cum versibus Viti Mariæ Giovenazzi, Neapoli, anno 1786, edita sunt.

rum omnium erunt (1). » Cui Politianus : « Incredibili me voluptate tuæ litteræ affecerunt.... ut enim agricola vehementer exsultat, ubi generosos fœtus ex arbore ipsa legit, quam suis quondam manibus conseverat, ac diu multa cura produxerat; ita nos magnopere delectatos illa epistola tua scias, quæ mirificos istius ingenii nostra opera culti nobis fructus exhibuerit (2). »

Nec minorem obtinuit famam Scipio Fortiguerra, qui Carteromachi nomine multo est notior. Is enim Politianum præceptoris, seque ipsum amici, ac multo magis discipuli nomine appellat (3). Varinum Camertem auditorem suum fuisse testatur Politianus ipse : « Varinus, civis tuus, auditor meus, ad summum linguæ utriusque fastigium pleno gradu contendit, sic ut inter doctos jam conspicuus digito monstretur (4). » Politianus Varino : « Mihi certe gratissimum facies; nam cum te semper habuerim quasi eximium inter discipulos utriusque linguæ, meaque tibi in litteris

(1) Polit. Epp., lib. VI, 4; Confer Epp., lib. VII, 29.

(2) Polit. Epp., lib. VI, 5. — Videtur hic Politianus Senecam imitari in animo habuisse : *Si agricolam arbor ad fructum producta delectat....... quid evenire credis his qui ingenia educaverunt, et quæ tenera formaverunt, adulta subito videant?* (Seneca, *Epist.*, 34.)

(3) Politiani Epp., lib. XII, 24. — Hujus vitam descripsit Fontaninius (*Giornal de' Letterati d'Ital.*, t. XX, p. 26) quam deinde abbas Zaccaria in sua Pistoriensi Bibliotheca inseruit, quibusdam additis Carteromachi ineditis opusculis. (Tiraboschi, *Storia dell. Lett. ital.*, vol. VI, p. 812.)

(4) Pol. Epp., lib. VII, 2.

etiam arcana retexerim, quod tu homo gratissimus libenter et profiteris et prædicas; nimirum scilicet ad me quoque portio aliqua tuæ tantæ laudis redundabit (1). » Cui Politiani testimonio patrocinatur Varini epistola græca ad Petrum Medicem Thesauro Cornucopiæ præmissa : « Ἄγγελος γὰρ, ὃς ἐμὲ λατινιστὶ καὶ ἑλληνιστὶ μοννουχὶ ἐκ τῶν ἁπαλῶν ὀνύχων ἐπαίδευσε, σὸς γέγονε διδάσκαλος.

Politiani discipulorum celeberrimi fuerunt Raphaelus Maffeus Volaterranus (2), et Petrus Riccius Crinitus. Quorum prior, Politiani fere æqualis, in ejus schola aliquandiu sedere non dubitavit, ut patet ex illa eleganti epistola græca, cujus mentionem jam fecimus : « Αἰδοῦμαι, νὴ τὸν Λόγιον, αντεπιστέλλειν σοι μεταξὺ, Ραφαῆλε, καὶ δοκῶ μοι γέλωτα ὀφλισκάνων ὁ τέως κεκλημένος διδάσκαλος, καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς Ἑλλήνων τοῖς λαμπροτάτοις τεταγμένος (3). » Posterior autem non iniquo judicio habitus est inter Politiani discipulos disertissimus. Hæc sunt verba Jovii (4), qui nos docet præterea Crinitum (5), mor-

---

(1) Politiani epistola ad Varinum, præfationis loco præmissa Varini *Thesauro Cornucopiæ et Hortis Adonidis*, ab Aldo Manutio, Venetiis, anno 1496, editis.

(2) Notissimus est Volaterranus, auctor *Commentariorum rerum Urbanarum* libb. XXXVIII, et multorum præterea magni momenti operum.

(3) Polit. Epp., lib. XII, 20.

(4) Paulus Jovius, *Elog. doct. vir.*, num. LV, pag. 130.

(5) *Petrus Crinitus, cum a crispa patris coma etrusco nomine Riccius vocaretur, idque nomen fastidiret, Crinitus appellari maluit.* (*Elog. doct. vir. ibid.*) Hic in absurdum errorem Jovius rapitur. Nomen enim Ricciorum multo antiquius

tuo Politiano, patriciorum juvenum qui ingenia litteris excolebant, vel genere et censu imparem, promeruisse, ut apud eos et sodalis et magistri munus adimpleret (1).

Joannes Picus Mirandulanus interdum auditoribus ejus socium se comitemque dabat. Quod epistola Politiani brevissima confirmatur, quam hic habes integram : «Quod honoris mei causa, tu quoque sederis inter auditores meos, non habeo gratiam. Nam si placui, jam retuli : si non placui, non debeo. Vale (2) ». Multum tamen falleretur qui Joannem in Politiani disciplina fuisse crederet. Neque inter Angeli discipulos J. Bapt. Egnatium (3) annumeraverim, nec Carolum Antenoreum (4), neque etiam Baccium Ugolinum (5), quia res satis non constat.

---

fuisse constat ex Negrio, qui illos dicit *famiglia antichissima e nobilissima.* (*Storia degli scrittori Fiorentini.* Ferrare, 1722, in fol.). Constat igitur Riccium appellari maluisse Crinitum, non propter crispos capillos, sed gentilitio nomine, ut mos fuit eo tempore, in latinum converso.

(1) Criniti memoriam epitaphio sequenti coluit Andreas Dactius :

> Heus audi, properes licet, viator;
> Criniti tumulo teguntur isto
> Dilecti cineres sacris Camœnis.
> Hoc scires volui. Recede felix.

(2) Polit. Epp., lib. XII, 3.

(3) Celeber fuit apud Venetos rhetor.

(4) Antenoreus Favorino in vocabulario græco componendo præcipuus adjutor fuit.

(5) Magnam sibi famam versus ex tempore dicendo Baccius

Multo potius cum duobus nostratibus doctissimis viris (Quatremère de Quincy (1) et Delécluze)(2) inter Politiani discipulos Michaelem Angelum fuisse crediderim. Cui opinioni favet Roscoæus (3).

Omnes de quibus hucusque locuti sumus discipuli ex Italia oriundi erant. Multi præterea

---

Ugolinus comparavit. (Tiraboschi, *Storia della Lett. Ital.*, tom. VI, p. m. 836.)

(1) *Biographie universelle.* Vol. 28, p. 577.

(2) *L'homme qui par la profondeur de ses connaissances, par l'aménité de son caractère, et les grâces de son esprit, concourut peut-être le plus directement à faire profiter l'instruction chez le jeune Michel-Angelo, est cet Angelo Poliziano, habitant aussi le palais des Médicis, mangeant à leur table, et chargé à cette époque de l'éducation de Pierre, le fils aîné de Laurent le Magnifique. Poliziano, charmé de l'élevation de caractère et d'esprit qu'il reconnaissait dans le jeune sculpteur, l'instruisit sur l'histoire, la mythologie et les lettres. Il lui fournissait même des sujets à traiter; et l'on voit encore aujourd'hui dans la maison de Michel-Angelo, à Florence, un combat de Centaures, exécuté en bas-relief par Buonarroti, à cette époque, et d'après l'inspiration de Politien.* (Delécluse, *Florence et ses vicissitudes*, tome I, pag. 266.)

(3) *Michel-Ange s'unit d'une amitié intime avec Politien, qui bientôt devint un de ses plus ardents admirateurs. C'est à sa recommandation que Michel-Ange exécuta un bas-relief en marbre dont le sujet est la bataille des Centaures.* (*Vie de Laurent le Magnifique*, ch. IX, vol. II, pag. 255 *de la traduction française.*) *Così la impresa gli succedette, che mi rammenta udirlo dire, che quando la rivede (le combat des Centaures) cognosse quanto torto egli abbia fatto alla natura, a non seguitar prontamente l'arte della scultura, facendo giudizio per quell' opera quanto potesse riuscire.* (Condivi, *vita di Michel-Agnolo.*)

nobiles advenæ, Politiani fama permoti, ut ejus se disciplinæ traderent, Florentiam convenerunt. Inter quos fuerunt : Guilielmus Grocinus, vir multifaria doctrina et exercitato ingenio, qui duos continuos annos litteris græcis solidam operam dedit, idque sub summis doctoribus, Demetrio Chalcondylo et Angelo Politiano (1); Thomas Linacer, anglus medicus, vir acri ingenio, qui totidem aut etiam plures annos sub iisdem præceptoribus impendit (2); Dionysius, frater celebris Joannis Reuchlini qui nomen Capnionis sumpserat; duo filii Joannis Teixiræ, summi apud regem Lusitaniæ Joannem libellorum magistri, quos magnopere laudat Politianus (3). Ermicus denique Caiadus, Lusitanus et ipse, qui Politiani præclaro nomine illectus (4), in Italiam venit, inque ejus schola tantum progressus est, ut, anno 1501, Bononiæ volumen carminum ediderit, in quo nec elegantiam nec sanum desideres judicium.

(1) Guil. Latimerus, in epist. ad Desid. Erasmum, obvia in Epp. Erasmi edit. Lugd. p. 294. — Confer etiam G. Lilii *Elogia quorumdam Anglorum*, p. 91.

(2) *Thomas Linacrus, ex insula Britannia ad perdiscendas græcas litteras in Italiam profectus, Florentiæ Demetrium et Politianum audivit, eaque enituit morum suavitate, atque modestia, ut a magno Laurentio liberis suis, familiari studiorum consuetudine, quamquam ætate major, socius adderetur.* (Paulus Jovius, *Elog. doct. vir.* Num. LXIII, p. m. 145.)

(3) Polit. Epp., lib. X, 1, 3. Quarum epistolarum prior ad Regem ipsum, posterior ad Teixiram patrem inscribuntur.

(4) Caiadi Eleg., lib. II.

Sibi etiam Joannis secundi, Lusitaniæ regis, gratiam Politianus conciliavit. Cui cum in historia regni ejus componenda operam suam ultro obtulisset Angelus (1), modestissimam simul et urbanissimam epistolam rescripsit Joannes : « Scies nos tui officii et pii laboris esse admodum gratos; idque amplectimur, vehementerque laudamus. In cujus executionem curabimus diligenter, ut annales nostri, quos vulgari et patrio sermone pro regni instituto posteris tradendos jubemus, hi etrusca lingua, vel latina saltem familiari demum conficiantur, ad te scilicet quam primum deferendi, ut eos juxta veritatis tenorem, nostram in memoriam, ita tuis salibus, et gravitate, doctrinaque respergas, limaque expolias, ut saltem tua conjuvante facundia, lectione dignos efficias (2) ». Quam epistolam, Joannes, Portugalliæ et Algarbiorum rex citra et ultra mare in Africa, dominusque Guineæ, Angelo Politiano, mittebat, *viro peritissimo*, *et amico suo.*

---

(1) *Quapropter delegetur, obsecro, magne Rex, idoneis hominibus officium mandandi litteris, interim quidem quocumque stylo, quacumque lingua, materiam segetemque rerum a te tuisque gestarum; sed in qua deinceps operosius excolenda, tum cæteri quibus est idem ardor animi, quam nos ipsi quoque, nervos qualescumque nostros intendamus.* (Polit. Epp., lib. X, 1.)

(2) Polit. Epp., lib. X, 2.

CAPUT XV.

[illegible]US PHILOSOPHIÆ PROFESSOR ET CIVILIUM LEGUM PERITUS.

[illegible] ita pridem Florentiam reversus fuerat [illegible]s Picus Mirandulanus, totius philosophiæ consultissimus (1), etiamque varia linguarum litteratura et omnibus artibus honestis supra veri fidem munitus atque instructus. Qui Politianum, quem sibi studiorum prope assiduum comitem adlegerat, instituit ad philosophiam, non ut antea somniculosis, sed vegetis vigilantibusque oculis explorandam, quasi quodam suæ vocis animare classico (2). « Nec sane mirandum est, exclamat Nicolaus Leonicenus, te unum esse per-

(1) *Joannes Picus Mirandulanus merito cognomine Phœnix appellatus est, quod in eum Dii superi, supra familiæ claritatem, omnis corporis ac animi vel rarissima dona contulerint. Mira enim altitudine subtilis ingenii, decora facie, lectissimisque moribus, et incomparabili quum disputaret aut scriberet facundia, omnes ejus seculi sapientes in admirationem sui facile convertit.* (Paulus Jovius. *Elog. doct. vir.*, num. XXXIX, p. m. 92.) *Vir unus an heros potius, omnibus fortunæ, corporis animique dotibus cumulatissimus, utpote forma pene divina, juvenis, et eminenti corporis majestate, perspicacissimo ingenio, memoria singulari, studio infatigabili, tum luculenta uberique facundia, dubium vero judicio mirabilior an moribus.* (Politianus, *in fine Miscellaneorum.*)

(2) Politianus, *in fine Miscellaneorum.*

paucorum qui ætate nostra eloquentiam cum sapientia junxerunt, cum in ejusdem sapientiæ studio habeas ducem ac comitem divino virum ingenio, Joannem Picum Mirandulanum nostrum, cum quo dies ac noctes, in omni doctrinarum meditatione versaris (1).

Quæ communia Joannis et Angeli studia magnam sane litteris utilitatem habuerunt. Assiduo enim propemodum summorum tractatu auctorum, uterque omni doctrina ornatissimus evasit (2). Sed de Politiano tantum nobis dicendum est; qui non solum in poesi humanisque litteris clarum sibi fecit nomen, primusque fuit qui varios auctores emendare cœperit (3), sed etiam philosophiæ studium feliciter hausit (4), et in jure canonico civilibusque legibus versatus fuit (5). In jure enim canonico, ad gradum doctoris honorifice promotus est, et in jus civile Romanorum commentarios quosdam multis vigiliis elucubravisse nos ipse docuit. «Principio igitur scire te illud opinor Imperatorem Justinianum, posteaquam jus civile

(1) Polit. Epp., lib. II, 7.

(2) Fran. Robortellus., *De arte sive ratione corrigendi veteres auctores disputatio.* Patavii, 1557.

(3) Gaspardus Scioppius. *De arte critica*, pag. 6, Amstelodami, 1662.

(4) *Sed prius tamen philosophiæ satisfaciendum, cui nunc totos, ut scis, penitusque nos tradidimus.* (Politianus Jacopo Modesto Pratensi, Epp., lib. V, 9.)

(5) Crescimbeni, *Comentari intorno all' istoria della volg. Poes.*, vol. 2, par. 2, lib. 4. — Vide etiam Fr. Xav. Quadrium, *Storia e ragione d'ogni poesia.*, vol. II, pag. 215.

perpurgavit, in ordinemque redegit, cavisse illud in primis, ut in omnibus civitatibus, quæ dignitate aliqua præcellerent, exemplaria legum quam emendatissima publice asservarentur...... Sed nullum ex his clarius tamen aut celebratius, quam quod ad usque urbis ejus captivitatem, Pisis magna religione sit custoditum...... Hoc ergo mihi inspicere per otium licuit, rimarique omnia et olfacere, quæque vellem excerpere diligenter, et cum vulgatis exemplaribus comparare. Tribuit nam hoc mihi uni Laurentius ille Medices, vir optimus ac sapientissimus, fore illud aliquando arbitratus, ut opera, labore industriaque nostra, magna inde omnino utilitas eliceretur (1).

Nomen vero jurisconsulti nunquam affectavit

---

(1) Polit. Epp., lib. X, 5. — Si Gibboni credimus, nimius fuit antiquitatis admirator Politianus, cum diceret exemplar Pisanum esse illud ipsum, quod inter cæteros publicaverit Justinianus. « *Ce paradoxe*, dit-il, *se réfute de lui-même par les abréviations qui se trouvent dans le manuscrit Florentin, et par les caractères latins dont la forme décèle la main d'un copiste grec.* (*Histoire de la décadence de l'Empire romain*, liv. XLIV.) Sed Politianus diligentissime librum rimatus fuerat, quem latinum esse affirmat. « *Est autem liber characteribus majusculis, sine ullis compendiariis notis; nec græcus, sed latinus.* » (Polit. Epp., lib. XI, 25.) — *Cet ouvrage en deux volumes écrit sur du velin très-fin fut déposé*, dit Gibbon d'après l'autorité de Brenckmann (*Hist. Pandect. Florent. Lib. I.*) *dans une cassette magnifique, dans l'ancien palais de la république; les moines et les magistrats, la tête nue et un cierge à la main, le montraient aux voyageurs curieux de le voir.* Ibidem.

Politianus; nec defuerunt qui eum ne primis quidem legum romanarum elementis satis eruditum existimarent. Si tamen veritati locus detur, multum ei debere Justinianeas leges, æquiores rerum æstimatores facile intelligent. Menckenium audiamus strictim exsequentem quæ in hoc genere studiorum Politianus præstiterit : « Nam græca tantum Institutionum Justiniani paraphrasis, concinnata olim a Theophilo, sed prorsus ad hunc usque diem incognita, primum hunc præconem habuit, primusque ipse ejusdem imperatoris Pandectas cum Florentino codice, venerando antiquitatis monumento, contulit, et quæ diversa is ab editis haberet, selegit diligenter, quæque græca in his legerentur, latine reddere tentavit. Versatissimus etiam fuit in antiqui Romanorum juris historia, et criticis minimeque spernendis universum jus civile annotationibus illustravit (1)».

(1) Menckenius, *Ang. Polit. vita*, pag. 266. — Hæc mihi Menckenii nota maximi fuit pretii. Duos enim fontes adire non potui, unde multa sine dubio hausissem de Politiani juris civilis peritia. Hi sunt : 1° *Ragionamento istorico sopra le collazioni delle Fiorentine Pandette, fatte da Angelo Poliziano, sopra gli auspicj del Mag. Lorenzo de' Medici, etc. Livorno*, 1762, *dal Canonico Angelo Maria Bandini, in-4*. 2° *Henrici Brencmanni, clarissimi olim Ultrajectinorum jureconsulti ad Cornelium de Bynckershoek epistolæ, Florentiæ anno* 1710 *scriptæ*. Hæ litteræ de vita et meritis Politiani commemorant bona multa ac singularia, nec in ipsa historia Pandectarum Brencmanniana, cujus tamen caput integrum de rebus Politiani ample et copiose agit, diligenter exposita. Quarum apo-

Ut autem ad philosophiam deveniamus, non solum antiquis sapientiæ libris operam dedit Politianus, ut luci quam emendatissimi tandem redderentur, sed etiam, magna favente audientium corona, Academiæ Lyceique doctrinam publice exposuit, dignumque se ostendit Ficini et Argyropuli discipulum (1). Hoc munere multos per annos functus est, nunc hos nunc illos Platonis vel Aristotelis libros eloquenti copia explanans, scholasticorum et doctorum movens admirationem. Sed mihi in universum æstimanti magis ad Aristotelem delapsus fuisse videtur. Sæpius enim Peripateticas tentavit chartas. « Narrabas mihi superioribus diebus, inquit Joannes Picus, quæ tecum de Ente et Uno Laurentius Medices egerat, cum adversus Aristotelem, cujus tu Ethica hoc anno publice enarras, Platonicorum innixus rationibus, disputaret (2). »

---

graphum cum esse in manibus Alexandri Politi, græcarum litterarum in Academia Florentina professoris, intellexisset frater quidam Menckenii, ab hujus facile humanitate impetravit, ut illarum sibi copiam faceret, nec legendas tantum, sed transcribendas mittendasque Menckenio Lipsiam permitteret. (Menckenius, *Ang. Polit. vita,* in præfatione.)

(1) *Etenim ego tenera adhuc ætate, sub duobus excellentissimis hominibus, Marsilio Ficino Florentino, cujus longe felicior quam Thracensis Orphei cithara, veram, ni fallor, Eurydicen, hoc est amplissimi judicii Platonicam sapientiam, revocavit ab inferis, et Argyropulo Byzantio, Peripateticorum sui temporis longe clarissimo, dabam philosophiæ utrique operam* (Polit. in fine *Miscellaneorum.*)

(2) Joannis Pici Mirandulani opera quæ exstant omnia, Basileæ, anno 1519, in *procemio de Ente et Uno.*

Sed omnis illa fere Politiani philosophantis eloquentia nunc perdita desideratur. Obmutuit illa vox plena et rotunda quæ sapientiam decantare videbatur. Ubi nunc sunt illi plaudentium docti fremitus, et omnis ætatis hominum ad scholam concursus, et longi post auditum magistrum sermones, et incitatæ disputationes, et Politiani domum magna stipante caterva revertentis triumphans incessus? Quæ omnia evanuerunt, nihilque ex illis retinemus nisi vanam memoriam, et quædam, de quibus perpauca dicemus, opuscula aut prælectiones.

Quæ autem inscribitur *Lamia* prælectio in priora Aristotelis Analytica, nescio an philosophiæ laudem contineat aut reprehensionem. Adeo faceta ubique oratio est! in qua paulisper fabulatur, licet ex re, philosophus. Et quemadmodum a fabella incipit, Lamiarum scilicet Politianum, nugatorem illum, sic repente philosophum prodiisse mirantium, ita desinit in fabellam, qua noctuas cum philosophis componit. Horatianam mihi videtur redolere festivitatem, quæ ridentem dicere verum non vetat. Nullo modo tamen admittere possum cum Politiano legitimos philosophos albis corvis esse rariores.

Libros Aristotelis de Moribus interpretaturus, Politianus in prælectione, cui titulus *Panepistemon*, a principio statim philosophiam ipsam velut in membra partitur. Non disciplinæ modo, et artes vel liberales quæ dicuntur, vel machinales, sed etiam sordidæ illæ, ac sellulariæ, quibus tamen vita indiget, intra illius ambitum

distributionis colliguntur, a theologia scilicet usque ad artem coquinariam. Opus sane arduum, nec ab ullo antea tentatum! In quo tamen mihi videtur Angelus utiliter suum tempus non collocavisse, licet dividat singula prope minutatim, omniaque, ut ipse dicit, in summam summarum redigat, quo possit unumquodque vel facilius percipi, vel fidelius retineri.

Brevissimum est opusculum *De Ira*, seu potius epistola ad Laurentium, in qua Noster iram in pueris optimæ sæpe indolis esse argumentum demonstrandum suscipit. Cum enim Petrus, Laurentii filius, iram ex increpatione acceptaque ignominia olim collegisset, Angelus eam minime improbandam esse præ se tulerat. Itaque ut judicii sui rationem redderet, paucis ea de re cum Laurentio per litteras disputavit.

Utilitatem profecto majorem, sed multo minores aut fere nullas veneres invenias in prælectione quæ dicitur *Dialectica*. Ibi quidem præceptorum juncturam et seriem quibus Dialectica constat frustra quæreres; is enim non fuit scopus Politiani. Sed enarrationum suarum compendium et programma, ut aiunt, dare Politianus voluit « Nam cum proximo biennio, præter Porphyrii communes quinque voces, etiam Aristotelis ipsius decem summa rerum genera, hoc est, ut quidam ait, decem naturæ verba, librumque de Elocutione singularem, prioresque duos qui Resolutorii dicuntur, et extra ordinem de cavillorum præstigiis unum publice interpretati sumus, supersint duo posteriores, cum quibus hoc anno luctabi-

mur, et de argumentorum sedibus octo, quibus tota disputandi ratio continetur, facturus operæ pretium videor, si prælectione dumtaxat unica rerum capita ipsa, quas aut hactenus enarravi, aut ad enarrandum deinceps accingor, brevi quadam velut enumeratione sub oculos constituero (1).» Ex quibus plane confirmantur quæ supra diximus, Politianum scilicet Peripateticis adscribendum esse, si ad argumenta et methodum spectaveris; si autem ad verborum majestatem et sermonis abundantiam, illum Platoni propiorem facile dixeris.

---

(1) Politiani, *Dialectica*, *in principio.*

CAPUT XVI.

MISCELLANEA ET VARIÆ PRÆLECTIONES LITTERARIÆ.

Laurentius Medices, maximus ea tempestate studiorum patronus, missis per universum terrarum orbem nunciis, in omni disciplinarum genere libros summa ope conquirebat, ut sibi, ac reliquis præclaris ingeniis, bonarum artium studia æmulantibus, instrumenta abundantissima pararet. « Audivi te referente, inquit Nicolaus Leonicenus, vocem illam præclaram ex Laurentii ore prodiisse, optare tanta sibi abs te, et Pico nostro ad libros emendos præstari incitamenta, ut tandem deficientibus sumptibus, totam supellectilem oppignerare cogatur (1). Usque ad vitæ finem eodem flagravit studio Laurentius, cumque jam extremos traheret spiritus, nonnihil cum Politiano Picoque etiam tunc jocatus est : « Vellem, ait, distulisset me saltem mors hæc ad eum diem quo vestram plane bibliothecam absolvissem (2). »

Magnam profecto in colligendis veterum monumentis operam Laurentio navaverunt Hierony-

(1) Polit. *Epp.*, lib. II, 7.
(2) Polit. *Epp.*, lib. IV, 2.

mus Donatus (1), Hermolaus Barbarus (2), Paulus Cortesius et Joannes Lascaris(3), qui duas in Orientem longinquas suscepit peregrinationes, ut docta antiquitatis monumenta, si qui forent post hor-

(1) *Enituit in Hieronymo Donato, patricio Veneto, supra oris atque staturæ dignitatem, senatoria prudentia singularis, præcellenti doctrinæ præsidio, et multo rerum usu constituta.* (Paulus Jovius, *Elog. doct. vir.*, num LVI, p. m. 132.)

(2) Hic habes Hermolai epitaphium quod in sepulchri decorationem composuit Latomus:

Quid stas, et titulum stupes, viator,
Hoc sub saxo aliquem ratus sepultum
Gallum, Theutonicum, Scotum vel Anglum,
Gentes quas modo Barbaras vocamus?
Erras; Barbarus Hermolaus ille,
Ille Barbarus, utriusque linguæ
Venus, deliciæ, lepor, voluptas,
Quo nemo melius tenebat omnes
Germanæ numeros locutionis,
Hoc sub marmore, nunc cinis, recumbit.
At non mortuus: imo mortis ipso
Victurus scelere, usque, et usque, et usque,
Rumpatur Venetus licet senatus.
At si te novitas moratur hujus
Vocabuli, ratione scito factum.
Ut suos domini solent Quirites
Insignire duces, ut Africanos,
Cimbros, Pannonicos Isauricosque,
Victarum puta gentium trophæis;
Sic et Barbarie per hunc latinis
Pulsa finibus, et jugum subacta,
Jure Barbarus optimo vocatur.
(Paul. Jov., *Elog. Doct. vir.*, num. xxvi, p. m. 85.)

(1) *Johannes Lascares, Græcorum fere omnium, qui Othomannicis armis patria pulsi in Italiam confugerunt, nobilissimus atque doctissimus fuit.* (Paulus Jovius, *Elog. doct. vir.*, num. XXXI, p. m. 73.)

rendam Turcarum evastationem superstites libri, pius colligeret, Florentiamque reportaret. Porro ipsos venaticos canes dixisses, quemadmodum ait Fabronius, ita odorabantur omnia et pervestigabant, ut ubicunque quid rari esset, aliqua ratione invenirent atque compararent!

Primæ autem in hoc etiam Politiano nostro debentur. Ac ne credas nimia nos Angeli admiratione abreptos, majorem illi ultraque fines veritatis laudem tribuere, quædam placet hic cujusdam excerpta epistolæ referre, quam Politianus Venetiis ad Laurentium mittebat. Vulgari lingua utitur Angelus, non paucis immixtis latinis locutionibus : « *Magnifice patrone, da Ferrara vi scripsi l'ultima. A Padova poi trovai alcuni buoni libri, cioè Simplicio sopra il cielo, Alexandro sopra le topica, Giovan grammatico sopra le posteriora e gli Elenchi, uno David sopra alcune cose di Aristotele, li quali non abbiamo in Firenze. Ho trovato ancora uno scriptore græco in Padova, e facto el pacto a tre quinterni di foglio per ducato.*

Maestro Pier Leone mi mostrò, e libri suoi, tra li quali trovai un M. Manilio astronomo e poeta antico, el quale ho recato meco in Vinegia, e riscontrolo con uno in forma che io ho comprato. È libro che io per me non ne viddi mai piu antichi. Similiter ha certi quinterni di Galieno de dogmate Aristotelis et Hippocratis in græco.

In Vinegia ho trovati alcuni libri di Archimede e di Herone, mathematici che ad noi mancano, et uno Phornuto de Deis, e altre cose buone.

Nec solum libros, sed etiam professores conqui-

rebat : *M. Piero Leoni è stato in Padova molto perseguitato, e non è chiamato, nè quivi, nè in Vinegia, a cura nissuna. Pure ha buona scuola, e ha la sua parte favorevole: hollo fatto tentare dal conte del ridursi in Toscana. Credo sarà in ogni modo difficil cosa. Negat se velle in Thusciam agere. Nicoletto verrebbe a starsi a Pisa, ma vorrebbe un beneficio, hoc est, un de quelli canonicati; ha buon nome in Padova, et buona scuola. Pure, nisi fallor, è di questi strani fantastichi; lui mi ha mosso questa cosa di beneficii : siavi adviso* (1).

Tot rarissimos libros assidua manu pertractans, Miscellaneorum materiem Politianus congerebat (2). Quam inexhausta ejus fuerit legendi scriptores veteres cupiditas, quantumque ex eorum lectione doctrinam suam locupletaverit, vel sola loquuntur ejus Miscellanea, immensæ eruditionis opus; quod si diligentius pervolutaveris, latissimum tibi universæ fere doctrinæ elegantioris campum reclusum dices (3). « Primus autem, ait Scioppius, Angelus Politianus varios scriptores emendare cœpit, edito præclaro Miscellaneorum

---

(1) Quæ epistola apud Fabronium exstat et Roscoæum; eam in appendicibus nostris referimus, n° VIII.

(2) Miscellanea primum in lucem prodiere Florentiæ, ex typis Antonii Miscomini, cum singulari hac inscriptione: *Impressit ex archetypo Antonius Miscominus, familiares quidam Politiani recognovere, Politianus ipse nec horthographiam se ait, nec omnino alienam præstare culpam. Florentiæ anno salutis* M. CCCC. LXXXIX.

(3) Menckenius, p. 58.

opere (1). Cum doctis Auli Gellii Noctibus aliquam similitudinem habere Politiani opus judicabat Andreas Magnanimus, ut videre est in ipsius Angeli epistola, Florentiæ scripta, anno 1489: « Quod Miscellaneis nostris ita faves, ut Atticis quoque Noctibus eas compares; equidem vellem minus vulgo humanus habereris, ut non ex ingenio tuo semper ad officium parato scribi talia, sed ex operis ipsius merito crederetur (2). »

Sed Marsilium audiamus, pleniori voce, ut solet, resonantem: « Tu vero, Guicciardine carissime, ito nunc, ito alacer, Politianum Herculem arcessito. Hercules quondam, ubi periculosius certandum foret, vocitabat Jolaum; tu nunc similiter Herculem. Nosti profecto, quot barbara monstra, Latium jam devastantia, Politianus Hercules invaserit, laceraverit, interemerit, quam acriter expugnet passim, quam tuto propugnet. Hic ergo vel centum Hydræ capita, nostris libris minitantia, contundet statim clava, flammisque comburet (3). »

Vix primam Miscellaneorum centuriam spectandam publice amicis aliquot exhibuerat Politianus, cum subito in vulgus emanavit fabula, nihil esse mirum, si quædam nova et insignia vel antea dictasset Angelus, vel nunc referre in

(1) Gaspardus Scioppius, *De Arte critica*, p. 6, Amstelodami, 1662.

(2) Polit. *Epp.*, lib. IV, 12.

(3) Marsilius Ficinus, *in Apologia, libris de tuenda valetudine subjecta.*

litteris inciperet; olim jam isthæc omnia diligentissime perscripta a Nicolao Perotto, qui fuisset Sipontinus pontifex, in eo maxime libro, cui titulum fecisset *cornu copiæ*, cujus, per Laurentium, apud Urbinatem Ducem, archetypum vidisset Politianus. Noster autem, calumnia per Salviatum, amicum officiosissimum (1), renuntiata, cum sibi conscius esset se alienis plumis, ut alterum Æsopi graculum, non superbire, Miscellanea seposuit paululum, donec in lucem ederetur Cornu copiæ. Ipsum Politianum audire operæ est pretium. «Sed ecce interim repente Cornu istud in vulgus. Fit concursus. Est in manibus. Effunditur. Excutitur. Quid multa? Calumnia me liberat. Vidisses continuo nonnullorum vultus lugubre quiddam tacentes (2).» Miscellaneorum hanc centuriam primam Laurentio adscripsit Angelus. Adscripsit autem, non magis adeo ut se gratum beneficiis ejus approbaret, quam ut debitum solveret. Auxiliarium enim et consiliarium habuerat Politianus Laurentium, cui Miscellanea sæpius, cum in Fæsulanum irent, inter equitandum recitaverat (3).

Quædam ad nos præterea pervenere Politiani prælectiones litterariæ, in quibus tanta eminet

(1) *Nec enim plures Jasoni et Cadmo satu dentium nati sunt hostes, quam mihi satu Miscellaneorum nati amici.* (Polit. *Epp.*, lib. IV, 5.)

(2) Politianus, *in fine Miscellaneorum.*

(3) Politianus, *in præfatione Miscellaneorum.*

excellentia doctrinæ, tantum prudentis acumen judicii, ut nihil fortasse par aut etiam propinquum invenias. Talis est ea in Homerum præfatio, in qua Politianus primum de auctore, tum de opere ipso carptim breviterque dicit, planumque facit neque ullum unquam exstitisse ingenium Homerico majus, neque opus aliquod exstare humanum, quod sit Homericæ poesi anteferendum. Nec minorem in oratione super Fabio Quintiliano et Statii sylvis elegantiam demireris. Præfatio in Suetonii expositionem præclaras historiæ laudes continet, et ipsius Tranquilli brevissimam quidem sed luculentam vitam. Quam autem in Persii expositionem enarravit prælectio, satiræ originem demonstrat, Fescennini versus mordacitatem, satyricarum et atellanarum differentiam, et de Lucilio poeta quædam accuratissima; in qua tamen errat Politianus, cum satiram sic dictam arbitratur ab antiquæ illius græcæ fabulæ argumento, quod in hac quoque ridiculæ res pudendæque dicuntur, quæ veluti a satyris proferuntur et fiunt.

Ut absolutam tibi Politiani operum offeramus seriem, quatuor orationes tantum memorabimus: primam pro oratoribus Senensium ad Alexandrum sextum Pontificem maximum, « cujus et prudentiam et virtutem diu Romana respublica Ecclesiaque maximis arduisque in rebus experta admirataque semper est (1); » secundam pro ora-

(1) Politianus, *in principio Orationis Senensium.*

toribus Florentinorum ad Alfonsum Siciliæ regem, in obitum Ferdinandi; tertiam pro iisdem ad eumdem regnum auspicantem; quartam denique pro Prætore Florentino ad Dominos ineuntes summum magistratum. In quibus omnibus grave rerum pondus et verborum concinnitatem laudabis, moderationem in laudando desiderabis.

Sæpe etiam excusos formis libros cum antiquis exemplaribus studiose Politianus conferebat; qui quidem, ut erat diligens et accuratus, ita posse bonos auctores multis maculis purgari vere existimabat. Quæcumque igitur in priscis exemplaribus inveniebat, in impressis sedulo adnotabat. «Quod si diutius ille vixisset, inquit Robertus Stephanus, et quæ mente destinaverat perficere potuisset, opera sedulitasque ipsius magnos studiosis litterarum fructus attulisset, multosque qui postea huic muneri corrigendorum librorum necessario incubuerunt, magna prorsus molestia liberasset (1).» Præcipui auctores, quos sic emendavit annotavitque sunt Ovidius (2), Suetonius (3), Statius (4), Plinius Junior (5), Historia augusta (6) et Quintilianus (7).

---

(1) Robertus Stephanus, *in Præfatione Catonis, Varronis et Columellæ*, Paris, 1543.

(2) In bibliotheca Marciana.

(3) In Laurentiana, plut. LXIV, cod. 1.

(4) In bibliotheca Corsiniana, Romæ.

(5) In Laurentiana, plut. LXVII, cod. 7.

(6) Ibidem, eodem pluteo, cod. 1.

(7) Ibidem, plut. XLVI, cod. 5.

Angelus ergo, græco et latino instructus eloquio, et in vulgari lingua primus aut inter primos annumerandus, grammaticus celeber, philosophus, orator et poeta insignis, eruditione et doctrina Italiam illustravit; antiquis suppar, mea quidem sententia, et tua fortasse, cum sequens, in Horatianam Landini editionem, Horatio dignissimum carmen attente legeris (1):

Vates Threicio blandior Orpheo,
Seu malis fidibus sistere lubricos
Amnes, seu tremulo ducere pollice
  Ipsis cum latebris feras;

Vates Æolii pectinis arbiter,
Qui princeps Latiam sollicitas chelyn,
Nec segnis titulos addere noxiis
  Nigro carmine frontibus;

Quis te a Barbarica compede vindicat?
Quis frontis nebulam dispulit, et situ
Deterso, levibus restituit choris
  Curata juvenem cute?

O quam nuper eras nubibus, et malo
Obductus senio! Quam nitidos ades
Nunc vultus referens, docta fragrantibus
  Cinctus tempora floribus!

Talem purpureis reddere solibus,
Lætum pube nova, post gelidas nives,
Serpentem, positis exuviis, solet
  Verni temperies poli.

(1) Hæc ode in operibus Politiani non occurrit; quam hic referimus secundum Landinianum Horatium, Venetiis, 1483.

Talem te choreis reddidit et lyræ
Landinus, veterum laudibus æmulus,
Qualis tu solitus Tibur ad uvidum
   Blandam tendere barbiton.

Nunc te deliciis, nunc decet et levi
Lascivire joco, nunc puerilibus
Insertum thiasis, aut fide garrula
   Inter ludere virgines.

CAPUT XVII.

POLITIANI AMICI. EJUSDEM ET LAURENTII FAMILIARITAS. DE VILLA FÆSULANA.

Quam multi fuerint Politiano amici notum nobis faciunt duodecim Epistolarum libri, quas hortante Petro, Laurentii filio, Noster aliquando collegit, et in volumen redactas publicavit. Ibi videas Angelum cum omnibus fere, qui tunc temporis in Italia essent eruditis viris, dulci musarum commercio conjunctum, renascentiumque litterarum instaurationem communi labore foventem atque studio. In tanto illustrium virorum concentu, mirandum videri potest nulla aut fere nulla inter Florentinos scriptores, et eos qui cum Joviano Pontano florerent Neapoli, litterarum commercia exstitisse. Inimicitiæ enim, ut infra videbimus, Pontano et Actio Syncero, seu potius Sannazario, academiæ Neapolitanæ luminibus, cum Politiano fuere.

Omnes Politiani amicos recensere multum haberet laboris et difficultatis. Quare omissis tot plebeiis, quorum nomina passim in operibus Angeli occurrunt, de illis tantum pauca dicemus, qui aliquo in numero fuere inter majorum gentium litteratos. Primi adsunt Marsilius Ficinus et Joannes Picus Mirandulanus, quorum constanti familiaritate, dulcis affectus serenitate nunquam

obnubilata, usus est Politianus. Proximo deinde, sed longo tamen intervallo accedunt Hermolaus Barbarus, Aquiliensis pontifex, Plinianarum castigationum haud spernendus auctor; Hieronymus Donatus, nobilissimus Venetus patricius, qui opera quædam græca non sine aliqua laude in latinum convertit; Ludovicus Bigius Pittorius, Ferrariensis poeta, in quo, dum flueret lutulentus, erat tamen quod tollere velles(1); Bartholomæus Scala, qui deinde factus est illi inimicus; Nicolaus Leonicenus, græcis instructus litteris et latinis; Baptista Guarinus, dignus patre juvenis, quem Politianus omnium ætatis suæ professorem celeberrimum appellat (2); Raphaelus Volaterranus, Commentariorum Urbanorum libris XXXVIII notissimus; Platinus Platus, poeta Mediolanensis; Philippus Beroaldus senior, qui publicam eloquentiæ scholam, Parmæ, Mediolani, Lutetiæ et Bononiæ aperuit; Ludovicus Odaxius, qui tunc apud Fredericum, Urbinatium Ducem degebat, Guidubaldum filium ejus musas græcas docens et latinas; Andreas Dactius, poeta; Titus Vespasianus Strozza, poeta et ipse celeberrimus; Ugo-

---

(1) Felicior fuit Pittorius in amatoriis quam in sacris carminibus. Latinorum ejus poematum indicem invenias apud Borsettium (*Hist. Gymn. Ferr.*, tom. II, p. 329.) Suorum ipse carminum sibi magnum numerum gratulatur:

> Tres et viginti punxit mea Musa libellos,
> Præter in Angelicas scriptum opus excubias.
> (*In ultimo libro Epigrammatum.*)

(2) Polit. *Epp.*, lib. I, 20.

linus Baccius, quo nemo blandior, humanior suaviorque Politiano fuit(1); Aldus Manutius(2); Johannes tandem Reuchlinus, et multi præterea alii, quorum tibi ne nomina quidem dabimus, ne nos litteratorum illius seculi alphabeticum indicem compilasse putaveris.

Nobis tamen non sunt prætermittendæ inclytæ duæ feminæ, Politiano communi litterarum studio conjunctissimæ. Quarum prior Alexandra, Bartholomæi Scalæ filia, qui fuit reipublicæ Florentinæ vexillarius, forma corporis culturaque ingenii celeberrima, Johannem Lascarem Demetriumque Chalcondylum græcarum musarum magistros audiverat. Posterior autem, Cassandra Fidelis, multo etiam celebrior evasit. Nobilibus orta parentibus, qui ex Mediolanensi civitate Venetias migraverant, quique generosæ stirpis gloriam parum communi augebant doctrina, a teneris, ut ita dicam, unguiculis, studia haud leviter attigit, tantamque doctarum antiquitatis linguarum obtinuit peritiam, ut inter illius seculi litteratissimos recenseri merito debeat(3). Quædam exstant Politiani ad Cassandram epistolæ, in quibus Noster summam tantæ feminæ admirationem elegantissimis verbis exprimit : « O decus Italiæ, virgo, quas dicere grates, quasve referre parem, quod etiam

(1) Polit. *Epp.*, lib. VI, 5.

(2) Polit. *Epp.*, lib. VII, 7.

(3) Jacopus Philippus Tomasinius Cassandræ orationes et epistolas, anno 1636, Ticini edidit, præmisso vitæ ejus commentariolo.

honore me tuarum litterarum non dedignaris? Mira profecto fides, tales proficisci a femina, quid autem a femina dico! imo vero a puella et virgine potuisse!.... Tibi vero tanta incepta Deus Optimus Maximus secundet : et cum recesseris a parentibus, is auctor contingat, et consors, qui sit ista virtute non indignus; ut quæ nunc propemodum sua sponte naturalis ingenii flamma semel emicuit, ita crebris deinceps aucta flatibus, aut enutrita fomitibus, effulgeat, ut a nostrorum hominum præcordiis animoque, nox omnis, geluque penitus et languoris in litteris et inscitiæ discutiatur (1). » Præterea cum Venetias olim peregrinationem suscepisset Angelus, in Cassandræ venit colloquium, majoremque de illa existimationem concepit (2).

Nemini tamen Politianus conjunctior quam Laurentio fuit Medici, cui, ut quondam Cornuto Persius, dicere profecto potuisset :

Non equidem hoc dubites amborum fœdere certo

---

(1) Politianus ad Cassandram, *Inter Epistolas Cassandræ Fidelis*, ep. 101.

(2) *Visitai hiersera quella Cassandra Fidele litterata, et salutai per vostra parte. E cosa, Lorenzo, mirabile, ne meno in volgare che in latino, discretissima et meis oculis etiam bella. Partimmi stupito. Molto è vostra partigiana, et di voi parla con tutta practica, quasi te intus et in cute norit. Verrà un dì in ogni modo a Firenze a vedervi, sicche apparechiatevi a farle honore.* (Ep. Politiani ad Laurentium, apud Roscoæum, Vita Laur., append. XLVI, et apud nos, append. VIII.)

Consentire dies, et ab uno sidere duci.
Nescio quod, certe est, quod me tibi temperat, astrum (1).

Uterque enim, quasi naturæ quodam concentu, eadem fere ætate (2), iisdem moribus ac studiis, alter alteri amicissimus vixit; Laurentiusque, præmaturo raptus exitu, amicum dolore animi confectum, secum, ut ita dicam, traxit. Itaque totus fuit in laudando Laurentio Politianus; nec longum erit in ejus operibus patroni elogium invenire. Sic enim in epistola ad Ludovicum Odaxium : « Cave putes quemquam esse [redacted], ex nostro, ut sic dixerim, seminio, hoc est, ex iis qui omnem ætatem in litteris consumpserunt, cui cedat hic, vel acumine in disputando, vel prudentia in judicando, vel in explicando quæ sentiat facilitate, copia, varietate, gratia. Acer illi sermo, et gravis, et cum res postulat, salibus scatens, sed ex illo mari collectis, in quo Venus est orta; exempla et historiam veterem sic habet ad manum, ut eis perinde uti semper atque suis stipatoribus videatur; sic ut ingenium habere in numerato, et esse quasi promum condum, ut Plautino utar verbo, totius antiquitatis facile credas (3). » Is erat revera Laurentius, qui tantas

(1) Persius, *Sat.* V, v. 45-47.

(2) Angelum inter et Laurentium sex anni intererant; quod in prima juventute spatium satis magnum videri potest; sed deinde, annis decedentibus, paulatim minui ac tandem propemodum evanuisse crederes.

(3) Polit. *Epp.*, lib. III, 6.

mereretur laudes, et amicitia foret dignissimus. Familiariter enim Politiano utebatur, quem sæpissime ad cœnam vocaret (1), dignumque æstimaret contubernio (2). Tanta vixerunt concordia, ut omnia credas illos habuisse communia (3), ingenii et animi dotibus pariter excellentes, nisi quod in Laurentio tanto major laus, quo rarior est apud divites et potentes similis erga minores observantia.

---

(1) *Explicare non possum litteris, Hermolae, quanta mihi lætitia prandenti nuper secum Laurentius Medices te patriarcham factum esse Aquileiensem nunciaverit.* (Polit. *Epp.*, lib. I, 13.

(2) Varillasius, iste fabulator et sycophanta, tam puræ familiaritatis nitorem teterrimis coloribus obscurare tentavit. Cum enim causas exponeret, quæ Volaterranos ad bellum adversus Laurentium impellerent, eosque in Pittorum partes traherent, dicere ausus est : « *Il y eu avait de plus particulières et de plus pressantes..... Les bourgeois de Volterre avaient fait de piquantes railleries et d'infâmes satires sur le sujet de sa jeunesse, sur sa trop grande familiarité avec Ange Politien, et sur l'étude des belles-lettres, dont il se piquait contre la coutume des gentilshommes italiens.* » (Varillas, *Anecdotes de Florence*, liv. II, p. 62.)

(3) Nec ideo crederem cum Raphaelo Volaterrano musarum inter utrumque societatem eo processisse, ut Laurentius pro suis epistolas Politiani ederet: *Mihi quoque, quem Antonii supra dicti fratris mei gravis causa suspectum reddere debuerat, epistolam humanitatis atque officii plenissimam scripsit Laurentius, adeoque elegantem, ut eam a Politiano scriptam omnino putaverim, nisi ille postea jurasset Laurentii ingenio dictatam, qui paucis, si quando a curis esset vacuus, in hoc genere cederet.* (Raph. Volaterranus, *Comm. Urban.*, p. 153, éd. Lugd.)

Magnam itaque apud Laurentium auctoritatem obtinuit Politianus. Nec sibimet ipsi totam, ut fere omnes cæteri qui magna insectantur nomina, Mæcenatis sui gratiam retinuit, sed amicos quoque suos illius voluit esse participes. Omnes ergo, ut Laurentii benevolentiam captarent, ad Politianum recurrebant. Cantalicium, si placet, audias :

Totis, Angele, qui vides diebus
Illum, sidera quem fovent Tonantis,
Virtutum specimen, decusque rerum,
Patronum fidibus tuis faventem;
Absentem memores libens, rogamus,
Illi Cantalicium, rogesque, nostros
Vultu versiculos legat preeesque,
Quali perlegit usque ruminatque
Quæ tu Mæonio canis lepore (1).

Nulla unquam in tam longo annorum decursu nubila intercesserunt tempora, quæ dulcem minuerent obrumperentve amicitiæ lætitiam. Ne occultæ quidem Clarices uxoris inimicitiæ Laurentium a Politiano abstrahere valuerunt. Imo etiam quam magna fuerit inter illos familiaritas declarant epigrammata duo, in quibus vestes a Laurentio petit Angelus, proque accepto munere gratias patrono suo agit :

Quum referam attonito, Medices, tibi, carmina plectro,
Ingeniumque tibi serviat omne meum,
Quod tegor attrita ridet plebecula veste;

(1) Cantalicii ad Politianum versiculi. (*Carmina illust., poet. Italic.*, tom. III, p. 150.)

Tegmina quod pedibus sint recutita meis,
Quod digitos caligæ disrupto carcere nudos
Permittunt cœlo liberiore frui;
Intima bombicum vacua est quod stamine vestis,
Sectaque de cæsa vincula fallit ove.
Ridet et ignavum sic me putat esse poetam,
Nec placuisse animo carmina nostra tuo.
Tu contra effusas toto sic pectore laudes
Ingeris, ut libris sit data palma meis.
Hoc tibi si credi cupis, et cohibere popellum,
Laurenti, vestes jam mihi mitte tuas.

AD EUMDEM GRATIARUM ACTIO.

Dum cupio ingentes numeris tibi solvere grates,
Laurenti, ætati gloria prima tuæ,
Excita jamdudum longe mihi murmure tandem
Astitit arguta Calliopea lyra;
Astitit, inque meo pretiosas corpore vestes
Ut vidit, pavidum rettulit inde pedem;
Nec potuit culti faciem Dea nosse poetæ,
Corporaque in Tyrio conspicienda sinu.
Si minus ergo tibi meritas ago carmine grates,
Frustata est calamum diva vocata meum.
Mox tibi sublato modulabor pectine versus,
Cultibus assuerit cum mea Musa novis (1).

Non divitiis solum et honoribus Politianum Laurentius auxit, sed peramœnæ etiam in agro Fæsulano villæ concesso munere, dulcissima illi fecit otia. Ibi Angelus, navem publicam jactantibus austris, aut pestilentia Etruriam devastante, templum serenum, doctrina sapientiaque editum, incolere videbatur (2). O quam suavis et alta quies

(1) Politianus, *in lib. lat. Epigr.*

(2) *Nos concesso nobis a Laurentio Medice Fæsulano otio,*

erat Politiani in secessu suo dies ac noctes Virgiliana meditantis carmina, per saltus irriguos umbriferasque sylvas incertos gressus ferentis, nullaque cura anxii, docto amicorum et Laurentii colloquio, tranquilla, nec tamen ingloria, tempora degentis! Nutricia ibi composuit et Rusticum, quasi locorum amœnitas vatis mentem divino concitaret spiritu :

Pan ades, et curvi mecum sub fornice saxi,
Versibus indulge, medio dum Phœbus in axe est,
Dum gemit erepta viduatus compare turtur;
Dum sua torquati recinunt dictata palumbes.
Hic resonat blando tibi pinus amata susurro;
Hic vaga coniferis insibilat aura cupressis.
Hic scatebris salit, et bullantibus incita venis,
Pura coloratos interstrepit unda lapillos.
Hic tua vicinis ludit lasciva sub umbris,
Jamdudum nostri captatrix carminis, Echo.
Felix ille animi, divisque simillimus ipsis,
Quem non mendaci resplendens gloria fuco
Sollicitat, non fastosi mala gaudia luxus;
Sed tacitos sinit ire dies, et paupere cultu
Exigit innocuæ tranquilla silentia vitæ (1).

Huc secedebant sæpius Angelus et Picus Mirandulanus, ut patet præsertim ex epistola sequente Politiani ad Marsilium Ficinum : « Tu velim,

---

vel his temporibus fruimur : neque enim vir ille aureus passus est, ut Musis nostris quæ in suo gremio creverint, aut vestra ista classica, aut pestilentiæ fragor obstreperet. (Politianus Pandulfo Collenucio, Pisaurensi jureconsulto, in dedicatione Plutarchi amatoriarum narrationum interpretationis.)

(1) Politiani Rusticus, v. 7-22.

quando Carregianum tuum sextili mense nimis æstuat, rusculum hoc nostrum Fæsulanum ne fastidias. Multum enim hic aquarum habemus, ut in convalle minimum solis, vento certe nunquam destituimur. Tum villula ipsa devia, cum pene media sylva delitescat, totam tamen Florentiam æstimare potest. Et cum sit proximo celebritas maxima, semper apud me tamen solitudo est mera, qualem profecto secessus amat. Uti poteris autem duplici spe. Nam sæpius e querceto suo me Picus invisit improvisus obrepens, extractumque de latebra secum ducit ad cœnulam, qualem nosti, frugi quidem, sed et scitam, plenamque semper jucundi sermonis et joci. Tu tamen ad me potius; non enim pejus hic cœnabis, bibes fortasse vel melius. Nam de vini quidem palma cum Pico quoque ipso valde contenderim. Vale (1). »

Joannis et Angeli dulci utebatur familiaritate Matthæus Bossus, canonicorum regulariorum abbas in Fæsulano cœnobio. Insignis est ea de re Politiani epistola ad Laurentium Medicem, quam, quia rarissima est, hoc loco exhibere quoddam operæ pretium habere videtur (2). »

---

(1) Polit. *Epp.*, lib. X, 14.

(2) Hæc Politiani epistola præfixa est libro Matthæi Bossi, *De veris ac salutaribus animi gaudiis*, editionis anni 1491, nec alibi (quod quidem sciamus) recusa. (Mabillon, *Musæum Italicum, seu collectio veterum scriptorum ex Bibliothecis Italicis eruta a D. Johanne Mabillon, et D. Michaele Germain, presbyteris et monachis Benedictinæ congreg. S. Mauri*, 2 vol.

Angelus Politianus Laurentio
Medici, Patrono suo S.

« Sapienter ut cætera, Laurenti, facis, qui sanctos istos extremæ quadragesimæ dies consumere in Agnano tuo malueris, quam Florentiæ. Quis enim tutior portus in quem de tantis occupationum fluctibus enates, quam Tyrrheni littoris amœnissimus iste sinus atque secessus, ubi quasi quoddam naturæ certamen sit et gratiæ? Sed ego quoque tuum imitatus exemplum, ceu fugitivus urbis, assiduus in Fæsulano fui, cum Pico Mirandula meo; cœnobiumque illud ambo regulariorum canonicorum frequentavimus, avi tui sumptibus exstructum. Quin abbas in eo Matthæus Bossus Veronensis, homo sanctis moribus integerrimaque vita, sed et litteris politioribus mire cultus, ita nos humanitate sua tenuit, et suavitate sermonis, ut ab eo digressi, mox ego et Picus soli propemodum relicti, (quod antea fere non accidebat) nec esse alter alteri jam satis videremur. Hoc ille, arbitror, sentiens, dialogum nobis a se compositum *De salutaribus animi gaudiis* obtulit quasi vicarium, cujus materia stylusque nos ita cepit, ut quamdiu quidem legebamus, facile auctoris præsentia careremus. Eum igitur dialogum mitto ad te quoque, Laurenti, quem subter pineta ista legas, ad aquæ caput. Delectaberis, arbitror, argumento, sensibus, indole, ni-

in-4°, Paris, 1687.) Exstat quoque episiola illa apud Fabrionum et Roscoæum, *in appendicibus.*

tore, varietate, copia; nec in eo tamen domesticas quoque laudes desiderabis; ac si tuus etiam accesserit calculus, dabitur opera protinus, ut in multa liber exemplaria transfundatur. Vale.

CAPUT XVIII.

POLITIANI INIMICITIÆ.

Acerbissimum Politiano dolorem attulit Laurentii obitus (1), cujus patrocinio, ut ipse dicit, unus ex omnibus litterarum professoribus, et erat fortunatissimus, et habebatur (2). Quo exstincto, ardor etiam omnis in Nostro exstinctus est, omnisque prope veterum studiorum alacritas elanguit. Sed aliquod, ut in tanto dolore, solatium attulit Petrus, Laurentii maximus natu filius, qui vixdum primum et vigesimum annum ingressus, tanta jam gravitate et prudentia (3), molem totius reipublicæ sustentabat, ut in eo statim revixisse genitor Laurentius existimaretur. Nec minorem illius quam patris liberalem Angelus expertus est munificentiam. Quemadmodum enim collegiatæ sancti Pauli, favente Laurentio, electus fuerat prior secularis (4), ita a filio, venerando

(1) Anno 1492.

(2) Polit. *Epp.*, lib. IV, 2.

(3) Polit. *Epp.*, lib. IV, 2. — Nos docet Guicciardinius Laurentium ad filii sui Petri vitia ultro non caligasse: *E si era spesso lamentato con li amici più intimi che l' imprudenza ed arroganza del figliuolo partorirebbe la rovina della sua casa.* (Guicciardini, *Hist.*, lib. I.)

(4) Crescimbeni, *Comentari intorno all' Istoria della volg.*

Ecclesiæ metropolitanæ canonicorum cœtui aggregatus est (1). Quo munere ut fungeretur, inquit Serassius (2), populo sacras litteras enarrare debebat (3).

Nec multo post animosa orta est contentio Politianum inter et Georgium Merulam, qui tunc temporis Mediolani græcas litteras docebat et latinas. Cujus causa fuit Miscellaneorum liber. Jam erat in summa senectute Merula, multisque in lucem operibus editis, magnum sibi inter doctos nomen comparaverat. Primas autem sibi partes vindicabat, solebatque in omnes suæ ætatis professores invehi, qui nullas, si credidisses illi, omnino litteras nossent (4). De Politiano solo honorifice loquebatur; cumque Angelus in frequenti auditorio Venetiis ad illum accessisset, dixit palam Merula Politianum illum esse, quem priscæ et romanæ doctrinæ instauratorem sibi polliceretur (5). Miscellanea vero, ut primum in lucem prodiere, titulo ipso permotus et invidia, carptim legere cœpit. « Cæterum familiares quidam et discipuli animadvertisse se mihi retulere, non admodum pauca, quæ jampridem a me didicissent, et litteris prodidissem, ceu auctor eorum esses,

---

poes., vol. 2, part. II, lib. IV, p. 338, et Quadrio, *Storia e ragione d' ogni poesia*, vol. 2, p. 215.

(1) Polit. *Epp.*, lib. X, 12.

(2) Serassius, *Vita del Poliziano.*

(3) Polit. *Epp.*, lib. IV, 10.

(4) Polit. *Epp.*, lib. XI, 2.

(5) Merula ad Angelum Politianum, Polit. *Epp.*, lib. XI, 5.

in Miscellaneis a te usurpari, atque suppresso nomine, alia velut perverse interpretata damnari. Movit ea res mihi stomachum, extra tamen iram et obtrectationem. Deinde paulo curiosius dum capita percurro, plus inveni, quam a familiaribus accepissem. Ita dum mea partim subrepta, partim subdole designata cognosco, pauca tumultuario in adversariis magis quam codice adscripsi (1). » Quæ adversaria liber a Politiano dicuntur *criminosissimus* (2). Præterea Politianus litteris familiarium, multorumque sermonibus, et fama denique ipsa quotidie certior fiebat, non modo eum de se aspere et acerbe, quacumque occasione, sed etiam contumeliosissime solere loqui (3); postremo librum quoque adversus Miscellanea plenum conviciis vulgo recitare, dum tamen adhuc, multa jactans, multa minitans, domi retineret (4).

Triennio jam inter se dissidebant, nec Politiano Merula audiendæ accusationis potestatem fecerat. Itaque ne indicta causa damnaretur, ac si non excusandi quæ scripsisset, certe castigandi copia quandoque daretur, Angelus ad Ludovicum Sfortiam, qui Mediolanensium civitatem pro Galea, fratris filio, eo tempore regebat, misit litteras, in quibus non solum multis precibus, sed loco

(1) Polit. *Epp.*, lib. XI, 5.
(2) Polit. *Epp.*, lib. XI, 2.
(3) Polit. *Epp.*, lib. XI, 1.
(4) Polit. *Epp.*, lib. XI, 1.

etiam maximi cujusdam beneficii, ut tandem prodiret Merulanus liber a Vice-comite petebat (1).

Uno eodemque tempore ad Merulam Politianus misit epistolam, in qua de sibi illata queritur injuria : « Non video quæ causa sit cur tu suspicionem dare malevolis alienati a nobis animi concupiveris; aut cur non potius ipse ad me libere scripseris, copiamque feceris amicissimo tibi homini, vel agnoscendi errores suos, vel refellendi. Non enim mihi fieri injuriam puto, si quis aliter atque ego sentiat, aut scribat, quoniam sententiarum diversitate, præsentim in litteris, amicitiam distrahi non est necesse (2). » In fine epistolæ ab illo petit notas ut istas scriptorum suorum aliquando publicet, locumque sibi det vel purgandi seipsum, vel corrigendi; quod si fecerit, pollicetur se quoque par pari relaturum.

Parum amice respondit Merula : « Dices, cur non continuo mecum injuriam expostulasti? Non æqua facere me existimabam, quasi tu errata nec cognoscere, nec corrigere scires : ita satis habui in summa magis quam particulatim quid peccasses, indicare. Potuisti, nisi tua nimis amasses, ubi te notari sensisti, diligentius Miscellanea explorare, tum retractare, si quid perperam scripsisses; et, quod boni homines facere solent, si non erat unde debitum redderes, saltem apud creditorem

(1) *In miscellaneam ejus centuriam cohortes et alas, quæ impetu obruerent, emissurus esse dicebatur.* (Paulus Jovius, *Elog., doct. vir*, num. XXXVIII, p. m. 87.)

(2) Polit. *Epp.*, lib. VI, 2.

quantum debeas profiteri (1).» Gratæ autem omnino non fuere Politiano illæ litteræ, quia præsertim Miscellaneorum notas non attulerant, nec sibi diluendi criminis fecerant potestatem. Rursus tamen ad Merulam scripsit, ut se plagii crimine purgaret : « Nihil est apud me quod tibi subreptum dicas; quoniam quæ scripsi, partim nihil ad tuos commentarios attinent, partim ab iisdem magnopere dissentiunt. Tantum de Baptis nonnihil apud te, sed rude tamen adhuc et inchoatum; de quo mihi tacendum putavi, ne statim ibidem reprehendere in Cotytto nominatim te cogerer..... ubi autem subdole tua notaverim, nondum profecto intelligo. Bis equidem toto opere te laudavi : prius a doctrina, posterius et a moribus. Sed tu fortasse injuriam tibi factam credis, quod de rebus iisdem non eadem tecum prodiderim; quasi vero major tui mihi quam mei ipsius habenda ratio fuerit; satis, opinor, amicitiæ dedimus, quod, ut quæque fuit occasio, te laudavimus, nunquam reprehendimus (2).»

Dum summa vero esset inter illos contentio, Merula angina aut faucum inflammatione correptus, obiit (3), concordiam Politiano, complexum et osculum testamento relinquens, atque in his quas scripserat latinarum litterarum nonnullis observationibus, et cæteris id genus ob Miscel-

---

(1) Polit. *Epp.*, XI, 5.

(1) Polit. *Epp.*, lib. XI, 6.

(2) Anno 1494, mense Martio. (Girolamo Ghilini, *Teatro d'Uomini litterati*, vol. 1, p. 150, edizione di Milano, in-8.)

lauea, nomini Politiani parci mandavit (1). Magnam iste casus Nostro dubitationem attulit. Quo enim se verteret? Quodve consilium caperet? Taceretne penitus, et ipse se proderet? An potius iniquissima conditione certaret cum mortuo (2)? Caverat quidem Merula ne nominatim taxaretur Politianus; sed quid intererat nomine an signis noscitaretur? Itaque Jacobo Antiquario, Sfortiæ Ducis amico scripsit, rogans et obtestans ut notæ illæ Miscellaneorum, qualescumque omnino forent, quam ocissime publicarentur. Dux autem omnia Merulæ scripta Bartholomæo Chalco tradiderat, præcipiens ut quidquid in Politianum scripsisset Georgius, diligenter collectum in vincula conjiceretur. Quod ægre ferens Politianus, Chalcum obsecravit ne tantum sibi fieri flagitium, nec rursus exstingui Merulam permitteret. Sed cum omnia ista Merulana adversaria frivola forent et paucula, imperfecta, perturbata et interlita, optatam illorum publicationem desperare debuit Politianus, Ludovicusque Sfortia Dux, ut aliquod ei solatium afferret, et nomen ejus vindicaret ab injuria, hanc ei mandavit epistolam:

LUDOVICUS MARIA SFORTIA DUX ANGELO POLITIANO.

« Non est quod verearis, Angele, ne tibi notam

---

(1) Polit. *Epp*, lib. XI, 8.

(2) *Nunc cineres et ossa persequi non libet, ne si liceat quidem. Nec est quod ulla exspectemus illius scripta, quasi posthuma. Corvos delusit hiantes. Nam nec centuriæ usquam, nec Plautinæ quæstiones comparent.* (Polit. *Epp.*, lib. VI, 3.)

aliquam inurant, si supprimantur scripta quæ in te Merula parasse dicebatur. Tua enim opera minime factum putari debet, qui non quæsivisti ut occultentur; sed multis precibus per nostros agere apud nos non destitisti, ut ea in lucem venire pateremur. Quod scribere ad te voluimus, ut hæ nostræ apud omnes testari possent, te scripsisse, non modo non futurum grave tibi, si in manus hominum viri litteratissimi scripta venirent, sed etiam, si ita pateremur, nobis te gratias ingentes debiturum affirmasse. Vale (1).»

En tibi verissimam istius jurgii absolvimus historiam. Operæ enim pretium esse credidimus, si veritatem a multis, et præsertim a Varillasio (2), adulteratam, restitueremus.

Nec minor Angelo, sed justioribus de causis, cum Bartholomæo Scala inimicitia orta est. Scalam, vilissimis ortum parentibus (3), Cosmus, Pater

---

(1) Polit. *Epp.*, lib. XI, 21.

(2) *Mérula ayant attaqué tout ce qu'il y avait d'habiles gens en Europe, ne pardonna pas même à Politien, quoique Politien eût acquis assez de réputation pour se mettre hors de pair. Il lui montra, qu'encore que la nature lui eût donné toutes les qualités requises pour devenir savant, elle n'avait pu néanmoins le faire naître tel. Il lui marqua plus de trente fautes considérables qui lui étaient échappées, et l'avertit charitablement, disait-il, que pour passer pour premier dans la république des lettres, il fallait avoir plus lu et plus étudié que tous les autres ensemble.* (*Varillas*, *Anecdotes de Florence*, liv. IV, p. 192.)

(3) E lo Scala, figliuol d' un molinaro,
Over d' un tessitor di panni lini,
Che colla sua virtù si fece chiaro,

patriæ, in domum suam recepit, constantique favore amplexus est. Illum magnis honoribus sustulerunt Florentini, publicique cancellarii dignitatem ei, anno 1472, largiti sunt. Prima autem inter illum et Politianum odii livorisque causa exstitit Laurentius ipse, qui sæpe litteras a Bartholomæo publice scriptas rejecit, Politianoque formandas dedit (1). Inde iræ; quibus accessere quædam Scalæ animadversiones in Politiani de Culicibus græcum epigramma. Exarsit subito inter illos latens odium; cumque Bartholomæus Politiani scripta in omni occasione carperet, Noster, extra omnem modum urbanitatis et justitiæ habenas iræ suæ laxavit. « De Cosmo, inquit, quæ jactas, deque Laurentio Medice, falsa omnia... At ego monstrum te vocavi furfuraceum; monstrum quidem, quod ex collusione monstrorum compositus es; furfuraceum vero, quod in pistrini sordibus natus, et quidem pistrino dignissimus(2). »

Sed in nullum Politianus iracundia violentius efferbuit quam in Michaelem Marullum Tarchaniotam Græcum, qui duri Martis labore ac studio cum tenerrimis musis feliciter adæquato, non græco tantum, sed latino carmine admirandus

---

E fù gonfalonier de' Fiorentini,
Cavalier a spron d' oro, e non avaro
Tanto è, voi m' intendete, cittadini,
Non s' ha questi a chiamar nobile e degno,
Che acquistò, roba, onor, virtute e ingegno?
(L' Altissimo, *in Barth. Scalæ vita*, Flor., a. 1768.)

(1) Polit. *Epp.*, lib. XII, 18.

(2) Polit. *ibidem*.

evasit (1). Inimicitiæ causa fuit amor. Uterque enim Alexandræ Scalæ amore captus fuit (2). Quæ cum nupsisset Marullo, spreti amoris injuriam Politianus tolerare non potuit, acerbissimisque maledictis Michaelem insectatus est. In libro latinorum Politiani epigrammatum, carmina occurrunt in Mabilium quemdam; et in Marulli operibus, aliquot epigrammata in nescio quem Ecnomum, quo nomine, mea quidem sententia, Politianum lacessere Marullus voluit. Nunquam autem animosius iræ et livori Politianus indulsit, ut facile amantem iratum dignoscere possis:

(1) Paulus Jovius, *Elog. doct. vir.*, num. XXVIII, p. 66, Marulli Hymnos et epigrammata Florentiæ edidit societas Colubris, anno 1487. Sequentes versus ad Bartholomæum Scalam, uxoris suæ patrem, non carent elegantia:

Cum musæ tibi debeant latinæ
Tot juncto pede scripta, tot soluto,
Tot sales latio lepore tinctos,
Tot cultis documenta sub figuris,
Tot volumina patriæ dicata,
Quæ nulli taceant diu minores,
Tot prætoria jura, tot curules,
Tot fasces proprio labore partos:
Plus multo tamen, o beate amice, est
Quod Scalam Latio pater dedisti,
Aucturam numerum novem sororum,
Casto carmine, castiore vita.

Non christianæ fidei dogmata, sed paganorum deos præposteris carminibus celebrat Marullus. Itaque Erasmus: *Marulli pauca legi, tolerabilia, si minus haberent paganitatis.*

(2) Alexandræ carmina græca aliquot in operibus Politiani invenias.

Si jam carmina nostra te, Mabili,
Urgent ad laqueum, miser, crucemque,
Ne, quæso, propera mori, tuum ne
Fraudes carnificem suo lucello.
Namque est percupidus tui, ac libenter
Is tantum tibi dempserit laboris.
Quid? nostin hominem? negas: at idem est
Aurem qui secuit tibi sinistram.

Cætera flagitiosiora ac turpiora sunt, quam ut hic ea nos referre liceat (1).

Quæ autem fuerit occulta Angelum inter et Pontanum causa simultatis explanare difficilius est : nisi quod Pontanus, Scalæ et Marullo amicissimus, familiarium inimicitias amplecti voluerit (2). In Epistolis Politiani leguntur litteræ ad Jovianum de interitu Ferdinandi regis, ex quibus concludere licet Pontanum Politiani epistolis non rescribere solitum fuisse. « Quod autem superioribus diebus, inquit Angelus, excusasti diligenter occupationes tuas, propterea quod epistolæ cuidam nostræ non responderas, nimis officiosus homo es (3). » Sed in operibus Sannazarii, qui in litterarum republica Actii Synceri nomine (4)

(1) Polit., *in libro lat. Epigr.*

(2) *Habitus est in omni censura quamquam absolute pius, supra æquum mordax, vel eo quod non homines modo sibi notos, sed urbium et gentium quoque omnium mores acerba scribendi libertate perstringeret; sicut ex variis dialogis, Charonteque præsertim, intemperanter ostendit.* (Paulus Jovius, *Elog. doct. vir*, num. XLVI, p. 107.)

(3) Polit. *Epp.*, lib. II, 7.

(4) Sannazarius etrusca simul atque latina carmina pari le-

multo est notior, Politianus aperto Marte petitur. Cum enim in Miscellaneis Angelus passerem Catullianum obscœniorem quempiam celare intellectum dixisset, hæc animadversio, nescio quo pacto, Neapolitanorum clamores suscitavit, quorum scripta sæpius castos sanctosque mores non redolent (1). Itaque Sannazarius Politianum Puliciani nomine violenter insectatus est (2). Non occurrunt in Angeli operibus ad ista maledicta responsiones, unde suspicari licet Sannazarii epigrammata, mortuo Politiano, publicata fuisse (3).

Quosdam præterea alios habuit inimicos Politianus; inter quos hic nominare satis est : Pacificum Maximum Asculanum, qui acerbissimam in Angelum scripsit objurgatoriam epistolam (4); Bartholomæum Fontium, qui sæpe a Politiano lacessitus, illum ad singulare certamen provoca-

---

pore ac sale composuit. Sepultus est ad Pausilippi radices, juxta Virgilianum tumulum. En tibi de Syncero Bembi epigramma :

> Da sacro cineri flores : hic ille Maroni
> Syncerus, musa proximus, et tumulo.

(1) Pontanus ipse in Catullianis commentariis, et in epigrammate cui titulus : *Cui donaturus sit suam columbam* (Op. poet. I, 232), Politiani interpretationem pellucidius exposuit.

(2) *Ait nescio quis Pulicianus*. Sannazarius, *Epigr.*, lib. I, ep. 61. Quod epigramma obscœnius est quam ingeniosius.

(3) Roscoe, *Vie et pontificat de Léon X*, tom. I, p. 68 *de la traduction française*.

(4) Jacobus Gaddus, *De scriptoribus*, tom. II, p. 187, Lugduni, 1649, in-fol.

vit (1); Andream Dactium et Joannem Parrhasium, omnium sane moderatissimum. Paucissimi ergo Politiano fuerunt inimici, si eos præsertim familiarium numero comparaveris. Angelo enim, etsi aliquoties malesuadæ cessit iracundiæ, naturalis quædam fuit benevolentia, qua sibi multas peperit amicitias, partasque servavit.

---

(1) Hæc provocatio legitur in Fontii ineditis epistolis, ms. doctissimi abbatis Trombellii, sicque incipit: *Non abutetur amplius pudore nostro impudentia tua, neque se ulterius patientiam in nostram efferet ista effrænata audacia. Nam quando neque veteris nostræ consuetudinis, neque studiorum communium ulla te ratio ad sanitatem mentis potest deflectere, eo te curabo helleboro, quod maxime ad insaniam tuam conferat.*

CAPUT XIX.

POLITIANI BIBLIOTHECA.

Non unus erat ex illis Politianus, de quibus loquitur Petrarcha : « Ut quidam disciplinæ, sic et alii voluptati et jactantiæ libros quærunt. Sunt qui hac parte supellectilis exornent thalamos, quæ animis exornandis inventa est, neque aliter his utuntur, quam Corinthiis vasis, aut tabulis pictis, ac statuis (1).» Noster autem perpaucis admodum gaudebat voluminibus, quæ iterum atque iterum pervolvens et lectitans, eruditissimis in marginibus notis illustrabat, difficillimos enucleans sensus, et monstra, quæcumque faventibus medii ævi tenebris in litterarum dominium irrepsissent, felici prælio fugans atque exterminans. Præclare sane egit Politianus qui, postquam in locupletanda Medicæorum bibliotheca tantam impendisset curam, ut inde quam latissime litteratis studiorum materia pateret, paucos sibimetipsi selegit libros, ne mole rerum obrutus, in mediis undis more Tantaleo siti animam torqueret, rebus attonitam, degustantem nihil, atque omnibus inhiantem. Quare tibi, Lector amantissime, Politiani librorum indicem offerre statuimus, qualis

(1) Petrarcha, *De librorum copia*, Dial., XLIII.

exstat in Archivio Florentinæ reipublicæ, omnibus quibus scatet mendis fideliter transcriptis.

« Hoc est inventarium librorum qui inventi sunt inter libros Domini Angeli Politiani, quos secernendo extraxit inde Dominus Johannes Laschari Græcus, ex commissione Dominorum; coram Domino Theodoro et coram Domino Bartholomæo de Crais; quod inventarium confectum fuit in domo Petri de Medicis, die XXIV octobris 1495, ut patet ex Originali.

Aristotelis Poetica, et quædam alia, in græco, *in papyro.*

Galeni, de Compositione pharmacorum, in græco, *in papyro.*

Petri Hispani Dialectica, et quædam alia in græcum de latino versa, *in papyro.*

Leges quædam, cum glossis, *in membrana;* glossulæ vero sunt in marginibus.

Omeliæ Johannis Crisostomi, in græco.

Servius in Virgilium, *in membrana*, latinus codex.

Aristotelis de Mundo, in græco, simul cum Polemonis meditationibus, et Aristotelis metaphysicis, *in papyro.*

Compendium trium librorum Orobasii, factum per Hætium, *in papyro.*

Instituta, in græco, *in papyro.*

Epistolæ Theodori Lascharis, in græco, *in papyro.*

Actuarii opus de medicina, de urinis, in græco, *in papyro*, et Galeni quædam.

Galeni quædam in medicina et ejusdem liber de dicto auctore, in græco, *in papyro.*

Alexander Tralianus, in medicina, in græco, *in papyro.*

Liber Galeni in medicina; cujus primum capitulum de Cardiacis, *in papyro*, *in asseribus*, *sine operimento*, in græco.

Galeni de compositione Pharmacorum, *in papyro*, signatus n° 225, græco.

Liber Galeni in medicina, in græco, *in papyro;* habens primum capitulum de Theriacis Alexipharmicis, *in asseribus non opertus*, signatus n° 223.

Galeni de usu particularum in homine, et liber ejusdem de pulsibus, *in papyro*, et græco, signatus n° 215.

Priscianus quidam antiquus, *in membrana*, signatus n° 347, latinus.

Demosthenis orationes græcæ, *in papyro.*

Historia Zonaræ, *in papyro*, in græco.

Galeni de Pharmacis, secundum genus, in græco, *in papyro*, n° 218.

Pedagii Dioscoride Anazarbis, in græco; liber de Materia, *in papyro,* signatus n° 230.

Compendium philosophiæ Georgii Protertioi, in græco, *in papyro.*

Aristotelis Metaphysica parumper, et Galeni de anatomia, n° 216 (hunc codicem D. Jo. Laschari penes se).

Pars Pollucis et quædam aliæ et Polienis stratagemata, in græco, *in papyro et antiquo codice*, *volumine mediocri*, *tecto operimento rubro*, n° 91.

Excerpta quædam ex diversis auctoribus et

proverbia, et quædam alia sine tabulis, *in papyro.*

Pindari Olimpya et pars Pythiorum, cum expositione, *in papyro*, in græco, n° 87.

Xenophontis Græciæ historia, *in papyro*, sine tabulis, in græco, n° 622.

Quædam in physica, primum de climatibus terræ, et expositio Theonis in Arati Phenomena, *in papyro*, sine tabulis, in græco, n° 139.

Aristotelis Politica, in græco, *in papyro*, ligata in quadam carta membranea.

Aratus cum expositione, in græco, *in membranis ligatus, in quadam carta.*

Galeni liber antiquus, in græco, *in membranis, in quadam carta.*

Vocabula quædam medicinalia, et quædam alia, in græco, *in papyro, in tabulis, sine operimento*, vetustissima, n° 221.

Quædam recollecta a Domino Angelo Politiano in pueritia sua, in græco, *in papyro*, in latino, *et ligata simul in quadam carta membranea.*

Mirum quidem videri potest Politianum, qui in soluta etiam oratione summus erat poeta, tot de scientia naturæ et de medicina libros in promptu habuisse. Sed res duplicem admittit interpretationem. Aut enim, ut ex titulo indici præposito concludere liceret, partem tantum librorum Politiani hic habemus; aut etiam, quod magis mihi placeret, credere possumus Angelum, cum in Galenum et medicinam opus aliquod aggredi destinatum haberet, eos in Medicæorum Bibliotheca seposuisse libros, qui sibi auxilio futuri essent,

inque μουσεῖον suum transtulisse (1). Numeri quoque in quosdam codices impressi, majoris bibliothecæ reliquias aut fragmenta denuntiare videntur. Libris enim Medicæorum ut suis utebatur Politianus; quos patris, ut ita dicam, amore fovebat. Quod certe declaravit immensus ille dolor quo oppressus fuit Angelus, cum in Florentiam Gallorum militum furiis grassantibus, exspoliata fuit Laurentii domus, librique et alia antiquitatis monumenta, tanto sudore, tantis sumptibus collecta, fracta, et dilaniata, et dispersa sunt, Musis in vanum lugentibus, tantamque calamitatem deplorantibus.

Hanc calamitatem elegantissimis verbis deflet Bernardus Ruccellai : «Hic me studium charitasque litterarum antiquitatis admonet, ut non possim non deplorare inter subitas fundatissimæ familiæ ruinas, Mediceam Bibliothecam, insignesque thesauros, quorum pars a Gallis, pars a paucis e nostris, rem turpissimam honesta specie prætendentibus, furacissime subrepta sunt. Nam, cum jampridem gens Medicæa floreret omnibus copiis, terra marique cuncta exquirere, dum sibi Græcorum Latinorumque monumenta, toreumata, gemmas, margaritas, aliaque hujuscemodi opera, natura simul et antiquo artificio conspicua, compararent... Hæc omnia magno conquisita studio,

(1) *Tradusse egli infatti gli aforismi d'Ippocrate coi comentari di Galeno, una porzion dei quali ci assicura Pietro Crinito che esisteva in tempi suoi.* (Fabroni, *Elog. del. Poliziano*, p. 133.)

summisque parta opibus, et ad multum ævi in deliciis habita, quibus nihil nobilius, nihil Florentiæ quod magis visendum putaretur, uno puncto temporis in prædam cessere; tanta Gallorum avaritia, perfidiaque nostrorum fuit (1)!

Quo in luctu Titus Vespasianus Strozza, ut aliquod, si posset, amico afferret solatium, quosdam scripsit elegos, in quibus nescio utrum potius mireris, verborumne elegantiam, an pietatis et sollicitudinis vividissimum colorem. Eos tibi, eruditissime lector, quales in Aldina anni 1513 editione invenimus, præbemus legendos:

Angele, si quis erit, lacrymosi plena doloris
  Qui tua non tristi carmina fronte legat,
Ille, feras inter sævis in rupibus ortus,
  Aspera duritie vincere saxa potest.
Non ego talis in hoc, sed amici fletibus angor,
  Immeriti quem sors vexat acerba mali.
Certe dignus eras hominum cœlique favore,
  Nec tali casus convenit iste viro.
In te consumpsit vires fortuna nocendo;
  Nil superest ut jam possit obesse tibi:
Sed licet in tenues concesserit irrita ventos
  Intempestiva spes tua morte ducis,
Nec promissa patris servet tibi filius hæres,
  Abstuleritque tuas Gallus adulter opes,

---

(1) Bern. Ruccellai, *De Bell. civil*, p. 52. — *Beaux pots d'agate, et tant de beaux camayeux, bien taillés que merveille (qu'autrefois j'avais vus), et bien trois mille médales d'or et d'argent, bien la pesanteur de quarante livres; et crois qu'il n'y avait point autant de belles médales en Italie. Ce qu'il perdit ce jour en la cité valait cent mille écus et plus.* (Philippe de Commines, *Mémoires*, liv. VII, ch. 9.)

Non tamen ista valent rectam infortunia mentem
Eripere, et virtus inviolata manet.
Candidus ille viget morum tenor, et pia vitæ
Simplicitas nullis est labefacta dolis,
Parsque tui melior fraudem prædonis iniqui
Despicit, ac ferrum terribilesque minas.
Namque sacros inter celebraberis, Angele, vates,
Seraque posteritas scripta diserta leget;
Et clarum toto stabit tibi nomen in orbe,
Donec in æquoreas rex Padus ibit aquas.
Dura fuit rerum jactura, ut scribis, at illud
Triste magis versus tot periisse tuos.
Namque domum, et vestes, nummosque et prædia, si quis
Perdidit, hæc aliqua sunt reparanda via.
Casus, et indulgens hominum præsentia multis
Amissas duplici fœnore reddit opes.
Quis tibi restituet, non exemplaribus ullis
Tradita, per longas carmina facta moras?
Quorum si qua manet memori sub mente reposta
Pars tibi, plura tamen pectore lapsa reor:
Atque ita susceptus frustra est labor ille, jacetque
Clarorum in tenebris fama sepulta virum.
Quod fit ut indigner, doleamque, impune quod ausus
In te sit tantum barbarus ille nefas.
Ille sacras ædes potuit spoliare deosque,
Qui vertit duras in tua damna manus:
Non illum pudor, aut pietas, aut gratia movit,
Nec vindex magni terruit ira Dei;
Et bona Pieridum dextro tibi numine parta,
Sacrilega rapuit barbara turba manu.
Sed non parva mali restant solatia, quod non
Ullius culpæ conscius ipse tibi es.
Adde quod illustres multi graviora tulerunt
His quæ tu pateris, nec meruere, viri.
Respice Threicii fatum miserabile vatis,
Est et Arioniæ cognita causa fugæ.
Exul, inops, degens in amaris Naso querelis,

Finiit extremam per mala multa diem.
Hos præter facile est aliorum exempla referre,
Quæ quoniam tibi sunt nota, silenda puto.
Sed tamen ad vatem pauca hæc de vatibus istis
Dicta velim, quamvis fabula trita foret.
Quod petis, egregii pietas spectata Casellæ,
Et favet, et voto est officiosa tuo.
Nec tibi Castellus regi gratissimus, et qui
Rectum amat, optatam ferre negabit opem.
Nos quoque, si precibus quidquam studioque valemus,
Si quid apud magnum est gratia nostra ducem,
Hoc erit omne tuum, nec non curabimus, una
Consulat ut rebus regia cura tuis.
Cætera semper aget quamvis dignissima laude
Borsius, haud minor hac gloria parte venit,
Quod bonus afflictis succurrere novit, et idem
Magna solet meritis præmia ferre viris.
Sæpius hoc alii senserunt: Angele, rursum
Ad vivas sitiens ipse recurris aquas.

CAPUT XX.

POLITIANI MORS.

«Politianus, cum in adversa Medicæorum procerum tempora incidisset, inclinantibus jam Petri, quem ipse litteris instituerat, rebus, in eam incidit ægritudinem, ut in multis et variis molestiis cogitationibusque consolationem nullam admittere voluerit, atque ita demum dolore mœstitiaque confectus exspiravit. Quodque illi longe fuit infelicius, conficta in eum turpitudinis fabula, maledicentissimis obtrectationibus proscissus calumniatusque est. Utque ea gens (Florentina) promptissima est ad insimulandum, in invidiam Petri ipsius, ignominiosam aliam mortis voluntariæ causam, universo terrarum orbi, magna cum ejus infamia propalarunt (1).» Hæc sunt ipsa Valeriani verba, quæ nos hic integra retulimus, utpote quæ veritatem de morte Politiani tot fabulis adulteratam maledictisque, simplici quadam brevitate feliciter restituant. Vulgo etiam Angelum obstinatis laboribus debilitatum immature fuisse

(1) Joannes Pierius Valerianus, *De Litteratorum infelicitate*, lib. II. — Ea est etiam opinio Quadrii : *E fama che il dolor conceputo dal veder declinare la fortuna di Piero di Medici, di cui nelle lettere era stato maestro, gli affrettasse la morte.* (*Storia e ragione d' ogni poesia*, tom. II, p. 215.)

præreptum creditur; illudque suspicari licet ex epistola ad Tristanum Chalcum, ubi Politianus loquitur de studiis ac vigiliis suis, in quibus acriter, ab ineunte ætate, si minus cum dispendio bonæ valetudinis, certe sit maximo periculo versatus (1).

Obiit autem Angelus, anno 1494, die septembris vicesima quarta, ætatis suæ XL(2), ut declarat inscriptum ipsius tumulo epitaphium, quod Florentiæ, in Ecclesia sancti Marci, legitur. Nescio qua inductus auctoritate doctissimus noster Mabillon, Politianum anno 1509 mortuum fuisse affirmaverit. « E regione, inquit, sepultus est, sed sine inscriptione, Angelus Politianus, Johannis amicus, qui obiit anno 1509(3). » Quod admiserunt Eberus *in Fastis*, et Reusnerus in Diario historico(4). Eos secuti sunt Nathan Chytræus(5) et Petrus *de saint Romuald*(6). Istum errorem feliciter refellit Vossius, adhibita auctoritate illius qui Matthiam Palmerium continuans, Hermolaum Barbarum et Joannem Picum Mirandulam eodem anno mortuos fuisse narrat, et Petri Criniti, qui tres illos summos viros eopse anno quo

(1) Polit. *Epp.*, lib. IV, 5.

(2) Jovius, falsa computatione usus, Politianum dicit vix quadragesimum quartum ætatis annum attigisse, quando mortuus est. (*Elog. doct. vir.*, n° XXXVIII. p. 89.) *Decessit quadragenarius.* (Volaterranus, lib. XXI, p. 777.)

(3) *Musæum Italicum*, p. 178, Lutetiæ, 1687.

(4) Vossius, *De Hist. lat.*, p. 629.

(5) *Variorum in Europa itinerum Deliciæ*, ed. 1599.

(6) *Abrégé chronologique*, tom. III, p. 262, à l'année 1509.

Carolus Italiam invaserit, obiisse affirmat (1). Quod si illorum testimonium non sufficiat, at omnem scrupulum eximet Marsilius Ficinus, in epistola ad Germanum de Ganai, ubi cum de obitu Joannis Pici Mirandulani egisset, subjungit : « Ut nota sit tibi reliqua litterarum jactura, hoc autumno Florentiæ facta, Angelus Politianus noster, latina græcaque lingua doctissimus, septembri proximo migravit e vita, quadragesimo ætatis suæ anno. » Præter alios, Petrus Crinitus ei epitaphium scripsit, in quo legas quæ sequuntur :

> Fovit benigno me sinu Flora, et illic
> In fata cessi, Parthenopæos reges
> Cum gallica arma irruerunt minabunda.
> Tu vale, et hoc meriti sis memor nostri.

Idem ergo annus litterarum rempublicam gravissimis affecit vulneribus, præmatura morte absumptis Hermolao Barbaro et Joanne Pico Mirandulano, qui fuerant Politiano amicissimi, et cum Laurentio etiam Medice dulcissima familiaritate conjuncti. Quem triplicem luctum insecuta est in æternum lugenda Medicæorum domus eversio. Quæ, adventante Carolo VIII, Francorum rege, Petri imprudentia labefactata, Florentinis civibus nova mox agitantibus ingrato animo consilia, penitus corruit. Crudele fortunæ ludibrium, quo magnificus ille patronus Laurentius, qui non

(1) *De Honesta Disciplina*, lib. XV, cap. 9.

ita pridem obierat, illustrissimos clientes ad se trahere videretur, et Medicæorum illa domus, studiorum altrix et magistra, communi oppressa fato jaceret!

Quis vero non indignaretur tantam homini inesse nequitiam, ut nobilissima ingenia turpissimorum criminum labe inurere gaudeat? Audias Jovium Politiani mortem more suo narrantem: « Ferunt, ait iste malevolus scriptor, eum ingenui adolescentis amore percitum, facile in lethalem morbum incidisse. Correpta enim cithara, cum eo incendio et rapida febre torreretur, supremi furoris carmina decantavit; ita ut mox delirantem, vox ipsa et digitorum nervi, et vitales denique spiritus, inverecunda urgente morte, desererent: quum maturando judicio integræ statæque ætatis anni, non sine gravi musarum injuria doloreque seculi, festinante fato, eriperentur (1). » Male certe horas et operam collocaremus, improbam istam propulsantes accusationem, quæ, si leviter excutiatur, primo statim cadit impulsu. Non autem abs re videbitur inquirere quæ fuerit parvula tanti mendacii causa, ut pateat quam levibus argumentis in criminibus fingendis nitatur hominum malignitas.

Mortuo Laurentio Medice, acerbissimo dolore oppressus Politianus carmina quædam edidit, in quibus certe absolutam perfectionem non demireris, sed angorem et tumultum animi singulari quadam vi expressos:

---

(1) Paulus Jovius, *Elog. doct. vir*, num. XXXVIII, p. 89.

Quis dabit capiti meo
Aquam? Quis oculis meis
Fontem lacrymarum dabit,
  Ut nocte fleam,
  Ut luce fleam?
Sic turtur viduus solet,
Sic cycnus moriens solet,
Sic luscinia conqueri.
  Heu! miser, miser!
  O dolor, dolor!
Laurus impetu fulminis
Illa, illa jacet subito;
Laurus omnium celebris
  Musarum choris,
  Nympharum choris;
Sub cujus patula coma,
Et Phœbi lyra blandius,
Et vox dulcius insonat.
  Nunc muta omnia,
  Nunc surda omnia.
Quis dabit capiti meo
Aquam? Quis oculis meis
Fontem lacrymarum dabit?
  Ut nocte fleam,
  Ut luce fleam?
Sic turtur viduus solet,
Sic cycnus moriens solet,
Sic luscinia conqueri.
  Heu! miser, miser!
  O dolor, dolor! (1)

En habes nunc ingenuum eum adolescentem, cujus amore percitus Politianus facile in lethalem morbum inciderit. Ea erant impurissimi furoris

(1) Politianus, *Monodia in Laurentium Medicem.*

suspiria et gemitus, quæ dum ederet Angelus, subita morte correptus, turpiter efflavit animam! Si enim ad criminationes attendas quæ infamiæ nota, si admitterentur, nomen Politiani prememerent, tibi manifestum erit maledicta, quæcumque in eum conjecta fuerint, ea tantum niti monodia.

Non potuit Varillasius pronis auribus non accipere Jovii obtrectationem, et aliquid etiam addere de suo. Itaque nos docet Politiani cantiunculam de amore suo affectu fuisse plenam adeo vehementi, ut in ipso temporis articulo quo secundam strophen finiret, exspiraverit (1). Narrat alius Angelum, cum rapida febre torreretur, custodis vigilantiam elusisse, arreptaque cithara domo exiisse, et sub fenestris græculi cujusdam quem perdite amaret, cecinisse; semianimemque ab amicis domum reductum, ibi non multo post in lectulo suo fuisse mortuum (2). Vulgo fertur,

(1) « *La passion criminelle qu'il avait pour un de ses écoliers de haute qualité ne pouvant être assouvie, lui donna la fièvre chaude. Dans la violence de l'accès, il fit une chanson pour l'objet dont il était charmé, se leva du lit, prit un luth, et se mit à la chanter sur un air si tendre et si pitoyable, qu'il expira en achevant le second couplet, le même jour que Charles VIII passa les Alpes pour aller à la conquête de Naples.* » (Varillas, *Anecdotes de Florence*, liv. IV, p. 196.) Quæ omnia falsa sunt. Notandum etiam Carolum ante diem vicesimam quartam septembris Alpes transiisse.

(2) *Politien, ce bel esprit qui parlait si bien latin, s'appelait Ange ; mais il s'en fallait beaucoup qu'il en eût la pureté....* etc. (Faydit, *Remarques sur Virgile et sur Homère, et sur le style poétique de l'Ecriture sainte.*)

inquit Vossius, obiisse Politianum fœdi amoris impatientia, capite in parietem illiso(1). Bullartus vero affirmat eum periisse, cum ex summis scalarum gradibus cecidisset, ubi ad sonum citharæ elegos quosdam de morte Laurentii caneret(2). Qui omnes, dum inter se pugnant, nullum quod aliquam fidem mereatur afferunt argumentum. Nemini itaque credimus, Valerianique amplectimur narrationem.

Mira fuit Politianum inter et Bembum cardinalem morum, studiorumque et ingenii similitudo. Itaque Bembus sæpissime Nostrum legebat et valde admirabatur; utque pietatis erga memoriam Politiani expleret officium, non ita multis annis post ejus obitum, elegiaca quædam scripsit carmina, in quibus alludens monodiæ de qua modo locuti sumus, Angelum ostendit morte correptum eo ipso tempore quo flebilibus modis et fidium lenocinio, Tartareas leges rescindere tentaret, amicumque, animæ dimidium suæ, a fato impetraturus esset:

Duceret exstincto cum Mors Laurente triumphum,
  Lentaque pullatis inveheretur equis,
Respicit insano ferientem pollice chordas,
  Viscera singultu concutiente, virum.
Mirata est tenuitque jugum : furit ipse, pioque
  Laurentem cunctos flagitat ore deos.

---

(1) Vossius, *Hist. lat.*, lib. VII, cap. 8, p. 629.

(2) *Politien tomba d'un escalier comme il chantait sur son luth une élégie qu'il avait composée sur la mort de Laurent de Médicis.* (Bullart, *Académie des hommes illustres*, t. I, p. 278.)

Miscebat precibus lacrymas, lacrymisque dolorem;
Verba ministrabat liberiora dolor.
Risit, et antiquæ non immemor illa querelæ,
Orphei Tartareæ cum patuere viæ:
Hic etiam infernas tentat rescindere leges,
Fertque suas, dixit, in mea jura manus!
Protinus et flentem percussit dura poetam,
Rupit et in medio pectora docta sono.
Heu! sic tu raptus, sic te mala fata tulerunt,
Arbiter Ausoniæ, Politiane, lyræ!

Bembus autem detractoribus Politiani nova videtur arma suppeditavisse, nedum carminibus suis illum ab improbitate inimicorum vindicaverit. Nulla enim neque verborum neque sententiarum habita ratione, et Laurentii nomen in levi habentes, quod omnem infamiæ et opprobrii suspicionem tollere tamen debuisset, purum amicitiæ splendorem qui in poematio relucet, turpissimi amoris teterrimis coloribus obscurare non dubitaverunt. Isti calumniæ magnam fidem præstitit celeberrimus ille Balzacius, qui primus balbutientem gallicam linguam doctrina et judicio feliciter excoluit (1). Alii præterea maledicta ista

(1) Voici ce qu'en dit M. Balzac en l'une de ses lettres : « *Nous savons maintenant la véritable mort de Politien, que le cardinal Bembe a déguisée dans l'épitaphe qu'il lui a dressée. Comme il chantait sur le luth, au-dessus d'un escalier, une chanson qu'il avait faite autrefois pour une fille qu'il aimait, lorsqu'il vint à certains vers fort pathétiques, son luth lui tomba des mains, et lui tomba aussi de l'escalier en bas et se rompit le col. Ce cardinal avait dit en son épitaphe qu'il était mort en chantant des vers lugubres sur la mort d'Alexandre, duc de*

admiserunt et propagaverunt, ut J. C. Scaliger, cujus illud in poematiis :

> Obscœno moreris sed, Politiane, furore.

et Andreas Dactius, majore verborum obscœnitate.

Jacobus Gostanzius, poeta latinus Fanensis, Politiani æquævus, epitaphium decem hendecasyllaborum Angeli memoriæ dicavit, quorum ultimi duo Politianum philtro obiisse nos docent :

> Si mortis ejus genus edoceri
> Poscis, scito hominem periisse philtro.

Rumorem istum per totam Italiam vulgatum fuisse dolet Sabellicus (1), in epistola ad Danielem Ranierum : «Doleo mortem hominis amicissimi, sed multo magis doleo causam, quæ non magis miserabilis fuit, ut mihi dicitur, quam pudenda (2).»

Ad omnes istas inter se pugnantes fabulas feliciter alludit Pamphilus Saxus in hisce carmini-

---

Florence, que Laurent son cousin avait méchamment tué. » (Pierre de Saint-Romuald, *Abrégé chronologique*, tom. III, p. 262, *à l'année* 1509.) Nemo non videt errorem maximum in quem imprudens Balzacius inciderit. Alexander ille, Florentiæ Dux, a Laurentio, vulgo dicto *Lorenzino*, jugulatus est, anno 1537, quadragesimo tertio anno, post mortuum Politianum.

(1) Historiæ Venet. libb. XXXII auctor celeberrimus.

(2) Libro X.

bus, quæ scripsit in honorem Politiani, cujus fuit amicus et popularis :

Quo cecidit fato nostri decus Angelus ævi,
Gentis et Etruscæ gloria, scire cupis?
Icterici non hunc labes tristissima morbi,
Febris ad Elysias vel tulit atra domos;
Non inflans humor pectus, non horrida bilis;
Mortiferæ pestis denique nulla lues :
Sed, quoniam rigidas ducebat montibus ornos,
Frangebat scopulos, decipiebat aves,
Mulcebat tigres, sistebat flumina cantu,
Plectra movens plectro dulcius Ismario.
Non plus Threicium laudabunt Orphea gentes,
Calliope dixit; dixit Apollo, Linum!
Jamque tacet nostrum rupes Heliconia nomen!
Et simul hunc gladio supposuere necis.
Mors tamen hæc illi vita est, nam gloria magna
Invidia Phœbi Colliopesque mori.

Si veritatem nunc de morte Politiani, post tot et tanta mendacia audire velimus, duos æquævos Angeli adeamus scriptores, quos jamdudum bibliothecarum tenebris obrutos, doctissimus abbas Mehus tandem luci reddidit (1). Prior est Petrus Parenzius Florentinus, in sui temporis historia, nondum edita; qui Politianum subita febre correptum obiisse nos docet, cum jam in eo esset, ut a summo Pontifice in purpuratorum sanctissimo collegio admitteretur (2) Posterior vero,

(1) In vita Ambrosii Traversarii, *Florentiæ historia litteraria*, anno 1759.

(2) *Aggiungesi a questo, che il discepolo suo Piero de' Medici stretta pratica col Pontifice tenea di farlo cardinale; e giu im-*

Robertus Ubaldinus, in Indice manuscripto sepulchrorum sancti Marci, Florentinæ ecclesiæ, mortis et exsequiarum Politiani verissimam nobis tradidit narrationem, quam hic habes integram:

Robertus Ubaldinus de Galliano,
Dominicanæ familiæ monachus, de Obitu
Angeli Politiani.

Sepultura *domini Angeli Politiani*. Item ne memoria oblivioni detur omnino, ubi jacet corpus clarissimi, ac doctissimi, et eloquentissimi viri Domini Angeli Politiani, canonici cathedralis ecclesiæ Florentinæ, hic mihi suprascripto fratri Roberto visum est justum et bonum annotare locum sepulturæ suæ, quoniam et teneor, quum fuerit ipse mihi olim magister, et ego illi discipulus, et ejus infirmitati frequenter interfui, una cum venerando patre, Fratre Dominico Pisciensi, familiari suo, ac etiam morti ejus, imo et qui post mortem ipsius, propriis manibus, et commissione reverendi Patris, Fratris Hieronymi Savonarolæ, Ferrariensis, generalis vicarii tunc congregationis nostræ S. Marci, dedi eidem habitum ordinis nostri, et indui corpus ejusdem habitu illo quem antea in vita optaverat et petierat, et sepulturam apud nos requisierat. Unde et domini Canonici ecclesiæ superscriptæ ad funus ejus venerunt una cum omnibus fratribus

---

petrato haveva dei primi, e quali in breve publicare si dovevano, alla predetta dignità promoverlo. (Apud Fabronium, *Elogio di Angelo Poliziano*, p. 146, *Parma*, 1800.)

nostri conventus. Huc detulere corpus ipsius de voluntate etiam suæ sororis, et quorumdam nepotum ipsius, qui tunc aderant ea de causa Florentiuæ urbi, et pro tunc sub deposito quodam in capsa una in cœmeterio secularium quod juxta ecclesiam nostri conventus est, et sub ea portione quæ in cœmeterio ipso est, et in capite portionis ipsius juxta altare, quod ibidem est, fuit conditum ipsum corpus habitu nostri ordinis vestitum. Sed post, quum nullus attinentium suorum adimplesset quod dixerant, faciendo sibi ornatum sepulchrum, ad memoriale perenne, fuit sepultum in dicta capsa in sepulchro, quod ibidem est commune, ubi fratres sepeliunt eos qui apud nos sepeliri petunt, et locum sepulturæ apud nos minime habent. Obiit autem præfatus orator summus, atque poeta insignis, de mense septembris, credo quod in principio illius mensis, non tamen memoria mea hoc tenet adamussim, sed de anno Domini 1494, eo anno quo Comes Mirandulanus, cujus etiam familiari consuetudine utebatur, et ante ipsius obitum per duos menses, et obiit in domo horto, qui dicebatur Giardinus dominæ Claricis, olim uxoris Magnifici Laurentii de Medicis. Fuerat enim præceptor Petri filii majoris natu ipsius Magnifici Laurentii, et hæc ad memoriam rei sint.»

Politiani votis certe satisfecerunt qui cineres ipsius vicinos Pici reliquiis composuerunt. Juxta sepulchrum quod in ecclesia S. Marci videre est, exiguus appositus est lapis cum sequenti disticho,

quem nescio quis poeta, Bavius certe aut Mævius, Politiano sane indignissimum, edidit :

POLITIANUS.
IN. HOC. TUMULO. JACET.
ANGELUS. UNUM.
QUI. CAPUT. ET. LINGUAS.
RES. NOVA. TRES. HABUIT.
OBIIT. AN. MCCCCLXXXXIV.
SEP. XXIV. ÆTATIS.
XL.

CAPUT XXI.

UTRUM POLITIANUS IMPIUS ET ATHEUS FUERIT?

Superest nunc diluendum deforme atheismi impietatisque crimen, in cujus suspicionem apud credulos quosque adductus est immerito Politianus. Primus fuit Ludovicus Vives, qui falsam istam criminationem instruxerit. «Angelus Politianus, inquit, totam sacram lectionem aspernabatur (1).» Idem consignantius dixit Melanchthon (tom. III *Declam.* p. 545.) «semel solum sacras litteras legisse, dixisseque nullum se tempus pejus collocavisse (2).» Calumniam istam sexcenti recantavere. (3).

Id parum credibile judicat Vossius de eo, qui sacerdos fuerit, ac canonicus Florentinus. «Etiam parum, inquit, convenire cum eo videtur, quod ipse Politianus lib. IV Epistolarum scribit, se tempore quadragesimali publice sacras litteras populo enarravisse (4).» Posteriore Vossii

(1) Ludov. Vives, *De veritate fidei christianæ*, lib. II, pag. 264, édit. Basil., 1544.

(2) Apud Vossium, *De poetis latinis*, p. 79.

(3) Inter alios multos Teissier, *in Elogiis.* (*Addit. aux éloges*, tom. I, p. 11.) Hic autem non Melanchthonis, sed Ludovici Vives auctoritatem affert, qui nunquam talia dixit.

(4) *Cum per hos quadragesimæ proximos dies enarrandis populo sacris litteris essem occupatus, perlegi tamen libros*

argumento Melanchthonis accusatione facile dilui posse quidam arbitrati sunt (1). Alii vero utrunque parvi faciunt. « Hæc ratio, ait Voetius, nimis tenuis videbitur iis qui norunt quantopere Atheismus seu Epicureismus sive Libertinismus grassetur inter sacerdotes, non tantum canonicos et monachos papales, sed etiam inter prælatos, cardinales, pontifices.» Hæc ad prius argumentum; sic deinde ad posterius. «Quasi vero postillistæ coram populo istic concionantes, ut plurimum, absque lectione scripturæ, ex inspectis legendis, postillis, homiliariis, dormi secure, thesauris pauperum concionatorum, et similibus myrothecis prædicare non soleant. Prædicavit etiam aliquando coram populo cæsar atheorum Vaninius, quod tamen illum e numero profanorum non eximit (2). » Quis non agnoscat in criminosis istis maledictis Voetium illum qui ecclesiam romanam acerbissimis insectatus est opprobriis, et cæco percitus invidiæ furore, Cartesium nostrum atheum appellavit et jesuitastrum? Frustra Voetius, ut opinionem suam ex aliqua parte firmet, Melanchthonem addit non fuisse solum qui in Angelum tale jecerit opprobrium. Putherbeus (3) enim,

---

carminum tuorum, quos mihi tu pro singulari humanitate tua, mutuoque inter nos amore dedicaveras. (Polit., Joan. Gottio Ragusino, Epp. lib. IV, 10.)

(1) Boxhornius, *in Monument. illust. vir. apud Pope Blount,* (Censura auctorum, p. 359), Borremans, *Var. lect.*, p. 126.

(2) Voetius, *Disp. theol.*, tom. II, p. 1273 et 1274.

(3) Putherbeus, *De tollendis et expurgandis malis libris*, lib. I, p. 81.

inquit, in Lutheranos et Calvinistas odio notissimus, Melanchthonis adstipulatur testimonio. Sed, ut optime animadvertit Bælius (1), Putherbens Ludovicum Vivem ad verbum transcripsit, quod idem fecit Du-Plessis Mornai (2). Omnia ergo illa testimonia in uno continentur, nec majorem ideo Ludovici verbis fidem addere possunt.

Vossii argumenta Cronio non probantur (3), qui prædicatores decimi quinti sæculi demonstrare conatur, nec in sacrosanctis codicibus versatos fuisse, nec in sacris etiam pulpitis res divinas satis digne Deo et argumenti majestate disseruisse. *Aristarchum* præterea adducit *Philosophum*, librum, ut ipse ait, admodum rarum, et inde paucis hic notum (4), in quo multa quidem inveniuntur singularia et notatione digna, sed nihil contra Politianum efficientia. Ut autem uno verbo litem dirimamus, argumentorumque molem penitus evertamus, satis superque erit Politianus ipse, quem inducemus non jam ex vanis rumoribus loquentem, sed propria, quæ ipse manu sua consignavit, verba afferentem.

---

(1) *Dictionnaire philosophique*, tom. IV, p. 720, Amsterdam, 1734.

(2) Mornai, *Vérité de la religion*, chap. 36.

(3) Thomas Cronius, *Animadversiones phil. et hist.*, part. III, p. 22 et sequent., edit. Lugduni Batavorum, 1698.

(4) *Aristarchi philosophi* auctor est Henricus Eruslius, Danorum Regis consiliarius. Editus est Aristarchus Hamburgi, an 1678, in-8°.

Manlius, in Locorum communium collectaneis, quæ pleraque ex Melanchthonis Declamationibus deprompsit, breviarii lectionem præsertim fastidiisse Politianum nos docet : Politianus, inquit, interrogatus an legisset horas canonicas, dixit : « Semel perlegi istum librum, et nunquam pejus collocavi tempus (1). » Nulla autem auctoritate confirmatur Manliana assertio; nec facile dixeris quibus nitatur argumentis falsus iste rumor; dum e contrario Politianus partem noctis in legendis horis canonicis consumere expresse declarat. In epistola enim ad Cæsarem Carmentum, sic loquitur : « Melior diei pars lectionibus variis mihi teritur; reliqua datur amicis opera. Noctem sibi quies et somnus cum precibus, horario, et stylo dividunt. » Idem Politianus Puccio Florentino Romæ, tempore pestilentiæ, degenti, pietatem et preces suadet, ut se a morbo vindicet : « In primis exposce quotidie summi Dei pacem, per sacra et aras : cui non dubito quin salus tua curæ futura sit, cum fides cordi esse debeat ea, quam patriæ præstas (3). »

Politianus, si eidem Melanchthoni est credendum, Dionysii Capnionis verba referenti, psalmos Davidicos minoris faciebat, quam odas Pindaricas. « Dionysius Capnio, qui adolescens audivit Angelum Politianum, narrabat eum interroga-

(1) Joannes Manlius, in *Locorum commun. collectan.*, titulo *De satisfactione*, p. m. 99.

(2) Polit. Epp., lib. IV, 4.

(3) Polit. Epp., lib., VII, 31.

tum aliquando, quid de psalmis Davidicis sentiret, et ad quid prodesse eorum lectionem judicaret, respondisse, sibi vero placere illa antiqua carmina, et continere ea partim honesta præcepta; partim gravissimas conciones de Providentia et de sceleratorum pœnis; partim querelas de infirmitate hominum ad frænandos immoderatos impetus; partim historias ejus gentis. Sed addidit Politianus hanc collationem, res easdem dulcius et splendidius narrari in odis Pindaricis; ibi pingi Ixionem in rota clamantem :

Discite justitiam moniti, et non spernere divos;

ibi describi Bellerophontem, propter priores victorias factum insolentiorem, et vehi Pegaso intra cœlum volentem, id est, res non necessarias ambitiose moventem, excuti a Pegaso et dejici in Ciliciam; ibi celebrari Pelei castitatem, qui expetitus ab Acasti conjuge, et ab ea falso accusatus, et objectus Centauris, servatur accepto gladio divinitus. Denique multas imagines pulcherrimas, multas historias et gravissima præcepta tradi. Hæc Politiani oratio etsi speciosa est, tamen est hominis ignorantis discrimen inter genera doctrinarum, inter legem et Evangelium (1).» Manlius judicium illud de Psalmis non Politiano, sed Lazaro tribuit Bonamico. « Lazarus Bonamicus, vir doctus, cum esset interrogatus quomodo

(1) Melanchtho, in *Epistola ad Adamum Cratonem, præfixa Exegesi Nicolai Asclepii Barbari,* De antiquo et profundo judicio Dei.

ei placeret Psalterium, respondit placere sibi, recitari enim ibi egregias sententias de Providentia; sed tamen nihilo melius esse quam Pindari poema (1).» In his verbis Bonamici, psalmis Davidicis odæ Pindaricæ non dicuntur potiores. Neutri enim, nec Thebano, nec Prophetæ, primæ partes tribuuntur. Gregorius tamen Michael, Caffarellii Curiositatum explanator, Lazarum Bonamicum Pindari carmina lyrica psalmis Davidicis prætulisse, Germani cujusdam theologi innixus testimonio, affirmare non dubitat : « Ejusdem blasphemiæ veneno correptus fuit Lazarus Bonamicus Italus, qui vociferabat se odas Pindaricas præferre hymnis Davidicis, (vid. Beati Dn. Selnecceri Explicationes in 1 Cor. 8, p. 496.) (2). » Politianum Selneccerus ejusdem impietatis reum fuisse dixerat. Testimoniorum ea discrepantia Melanchthonem, et alios qui eum secuti fuerint, sibimet parum constitisse demonstrat. Quæcumque Melanchthonis supra retulimus, in Epistola ad Christophorum Carlowitz Peucer inseruit (3).

Nec solum impietatis, sed etiam atheismi reum Voetius Politianum voluit; eumque Epicureismi, aut saltem Lucianici neutralismi, si Voetio barba-

---

(1) Manlius, in *Loc. commun. collectan.*, titulo *De Vet. et Nov. Testamento*, p. 81.

(2) Gregorius Michael, Præpositus Regius Flensburgensis, *Notæ in Jacobi Caffarelli Curiositates*, p. 110.

(3) Peucer, *Epistola ad Cristophor. Carlowitz.* Vide etiam Saldenum *De libris*, p. 434.

rismum istum concesseris, suspectum habuit (1). Quo quidem modo Politianus et alii vitam finierint se nescire fatetur; sed observata studiorum ratione, inquit Voetius, facile credas omnes istos cum Averroe sensisse, qui, fidem christianam pertæsus, animum suum inter philosophos vitam æternam vivere maluit. Nulla ipse fultus auctoritate, *Petrus de saint Romuald,* dubitanter quidem, easdem calumnias iteravit, Politianumque dixit atheismum clam professum fuisse cum Marsilio Ficino, et Domitio Calderino sacerdote (2).

Nobis autem, quæcumque in Politiani aut aliorum libris tali accusationi locum dare potuissent, diligenter investigantibus, una occurrit sententia quæ malignitatem pateretur interpretationum. Ea enim verba in Pici Mirandulæ libro de *Ente et Uno*, invenimus. « Rectissime tibi (Antonio Citadino) quærenti inter disputandum, quid esset Deus? respondit vir doctissimus Politianus noster, ex Simonidis sententia, se nescire quid esset (3). » Quis autem non videat tali responsione Politianum exprimere in mente habuisse, quam sit arcana et infinita Dei natura, et ab humana cognitione remota?

Præterea mors Politiani, ejusque in ultimis vitæ angustiis maxima pietas, qua voluit Prædicatorum Fratrum habitu vestitum sepeliri, nobis

---

(1) Voetius, *Disput. theolog.*, tom. I, p. 206.

(2) Pierre de Saint-Romuald, *Abrégé chronologique*, t. III, p. 262, à l'année 1509.

(3) Picus Mirandula, *De Ente et Uno,* cap. X.

Roberti Ubaldini narratione sunt notissimæ, qui tenuissima quæque scribendo prosecutus est. Multa quoque ex Angeli scriptis excerpere potuissemus, quæ tibi firmissimis argumentis ipsius pietatem comprobassent, nisi satis et ultra iis quæ diximus fuisset demonstratum, criminosas istas accusationes nullum aliud quam invidiam ignorantiamque fundamentum habuisse.

CAPUT XXII.

DUODECIM EPISTOLARUM LIBRI.

Si corporis deformitas et fœditas vultus perversi et corrupti animi essent iudicium, Politianus certe pravis fuisset moribus et pessima indole. Quod si Jovio fidem adhibeamus : « Erat distortis sæpe moribus, uti facie nequaquam ingenua et liberali, ab enormi præsertim naso subluscoque oculo perabsurda, ingenio autem astuto, aculeato, occulteque livido, quum aliena semper irrideret, nec sua, vel non iniquo judicio, expungi pateretur (1). » Neminem autem fugit nullam fere litteratorum imaginem Jovium veram expressisse et genuinam. Omnia enim naturæ vitia, pro sua malignitate, amplificare gaudebat, nedum in melius officiosus aberraret. Præterea ea est hominum falsa opinio, ut si quis deformis specie nobis inauspicatus et infaustus occurrat, minime bonus esse credatur, cum plerique exteriorem formam corporis occulti animi signum judicent. Sed quemadmodum in gemmis sæpenumero sub ignobili forma latet pulcherrima natura, sic in corpore deformi latet sæpe insignis animus. Quod de Politiano verissime dici potest.

(1) Paulus Jovius, *Elog. doct. vir.*, p. m. 88.

Non fuit certe pulchra facie, aut concinno corpore, ut ipse fatetur, dum Mabilio acerbissime respondet :

Quod nasum mihi, quod reflexa colla
Demens objicis, esse utrumque nostrum
Assertor veniam vel ipse, nam me
Nil nasutius est, sagacinsque,
In te dum liceat vibrare nasum.
Nam quis te rogo sic inelegantem,
Insulsum, illepidum videns, ineptum.
Versus scribere prorsus infacetos,
Non centum cupiat sibi esse nasos,
Centum rhinocerotas, atque barros,
Rhonchos, auriculas, ciconiasque
Cum splene et petulantibus cachinnis? (1)

Nec ideo Politianum perabsurda fuisse facie Jovio concedemus, non paucis repugnantibus numismatibus; illudque solum dicemus quod in Galbam oratorem, eloquentia clarum, sed gibbo deformem lusit M. Lælius, dicens ingenium Galbæ male habitare. Corpus enim animi domicilium est: Porro ingenium ingens inculto sub Politiani corpore latuisse, humanissimamque indolem, satis superque demonstrant duodecim Epistolarum libri, de quibus pauca nunc dicenda sunt, ut absolutam fecerimus omnium Politiani quæ supersunt operum recensionem.

Quantum autem commodi et jucunditatis afferant clarorum virorum epistolæ, adeo apud omnes constat, ut hic nobis de hac re nihil ferme

(1) Politianus, in libro *Epigrammatum*.

animadvertendum sit. Nullum enim est aliud scribendi genus quod sit in declarandis veris animi affectibus et intimis sensibus magis sincerum et verax. Multa præterea in epistolis occurrunt, quæ historias illustrare, obscuras litterarum scientiarumque partes dilucidare, reconditiores etiam populorum usus et mores feliciter explanare possint. Quod quidem experti sunt illi qui Ciceronis epistolas perlegerunt, in quibus vel maxime tantus ille animus comprehenditur et posteritati commendatur.

Non equidem Angelus perpetuum sibi ac unicum exemplum Tullium proposuerat; ideoque epistolæ ejus plus habent delectationis, quia Politianum nobis ante oculos, non Ciceronem, constituunt. Quod si Tullius in epistolis, quæ ab ipso et ad ipsum scriptæ sunt, nobis rempublicam a principibus distractam dilaceratamque, suorumque temporum exhibet mœrores et angustias, Politianus, non pari quidem rerum pondere, nec tanta commendandus argumentorum varietate, magna tamen nobis cum jucunditate omnia proponit quæ tunc temporis litterarum rempublicam commovebant, scriptorum in eruendis e tenebrarum situ veteris sapientiæ monumentis studium et diligentiam, eorumque post inventum librum, qui in angulo quodam lateret, exsultantem lætitiam, nec non simultates et jurgia, et regum in promovendis litteris beatam conspirationem. Tan-

(1) Polit. Epp., lib. I, 1.

tum itaque hujus litteræ suavitatis habent atque utilitatis, ut non leviter eas nec veloci oculo percurrere, sed attenta lectione iterum atque iterum pervolvere debeat litterarum amicus et fautor.

CCLVII epistolas duodecim libri continent, quarum CXLI a Politiano, et CXVI ad Politianum scriptæ sunt. Cum enim sæpissime egisset cum Nostro Petrus Medices, ut suas tandem colligeret epistolas, et in volumen redactas publicaret, Angelus, ne non in omnibus patrono suo obsequeretur, collegit eas quarum sibi exempla retinuerat; nonnullasque etiam missas ad se, sed a doctis duntaxat, ut instar voluminis efficeret, inseruit(1). Magnam igitur in illis personarum argumentorumque invenias varietatem. Omnes enim qui tunc temporis vixerunt viri, doctrina clari aut dignitate conspicui, Neapolitanis tantum, ut supra vidimus, exceptis, nec non multi purpurati, summi etiam Pontifices Regesque, familiari cum Politiano litterarum usi sunt commercio. Suam in epistolis cujusque videas expressam indolem, suum scribendi genus; in Hermolao Barbaro, ornatam ubique verborum et sententiarum concinnitatem; in Joanne Pico Mirandula, mixtam dulci festivitate gravitatem, qua philosophi partes sustinere conatur; in Marsilio Ficino, divini quasi spiritus afflatum qui orationem totam replet et concitat; in Antiquario, in Guarino, in Phosphoro et in multis aliis, doctrinæ haud infaustam curiosita-

(1) Polit. Epp., lib. I, 1.

tem; in Merula et in Bartholomæo Scala, licet dissidentibus, urbanitatem quamdam, et in ira etiam comitatem, quam frustra in eorumdem quæras iambis et hendecasyllabis.

Cui autem veterum in conscribendis epistolis, Politianus sit propior, haud facile diceres. Namque est omnino stylus epistolarum ejus ipse sibi dispar. Non enim, ut sæpius jam animadvertimus, alium imitatione consequitur Politianus, sed proprio gaudet ingenio. Ipse lepidissimis verbis de epistolarum genere suarum scribit ad Petrum Medicem; quas haud inurbanas facetias hic referre placet: « Occurret aliquis forsan qui Ciceronianas esse neget; huic ego dicam, nec sine auctore tamen (1), in epistolari stylo silendum prorsus esse de Cicerone. Rursus alius hoc ipsum culpabit, quod æmuler Ciceronem: sed respondebo, nihil magis esse in votis quam ut vel umbram Ciceronis assequar. Optaret alius ut oratorem Plinium saperem, quod ejus et maturitas et disciplina laudatur: ego contra totum illud aspernari me dicam Plinii seculum; sed et si Plinium cuiquam redolebo, tuebor ita me, quod Sidonius Apollinaris, non omnino pessimus auctor, palmam Plinio tribuit in epistolis. Symmachum si cui referre videbor, non pudebit, ut cujus et brevitas celebretur, et rotunditas; abesse rursus a Symmacho si cui credar, negabo mihi siccitatem placere. Longiores quædam dicentur epistolæ: tales Plato

(1) Sidonius Appolinaris, Epp. lib. I, 1, male intellectus.

scripsit, Aristoteles, Thucydides, Cicero; dicentur aliæ contra nimis breves; objiciam tunc ego Dionem, Brutum, Apollonium, Marcum, Philostratum, Alciphronem, Julianum, Libanium, Symmachum, sed et Lucianum, quem falso Phalarim vulgo putant. Damnabit alius me, quod argumenta non sint hic epistolaria : damnari me patiar, sed cum Seneca. Nolet aliquis in epistolis sententias : provocabo rursus ad Senecam; poscet alius rursum sententias : huic ergo pro me Dionysius resistet, ac pertinere sententias ad epistolam negabit. Stilus esse nimium dicetur apertus : hunc tamen laudat Philostratus; dicetur obscurus : at est ad Atticum talis Marci Tullii. Negligens erit : at epistolis negligentia est ipsa pro cultu; rursus erit diligens : convenit maxime, quoniam pro munere mittuntur epistolæ. Si concinnitas ibi sit, asseretur a Dionysio; si desit, ab Artemone. Tum quoniam romani quoque sunt atticismi quidam, si non erit attica, decebit hoc ipsum; nam quo alio damnatur Herodes, quam quod Atticus homo nimis atticisset? Sin contra nimis attica, Theophrastus hic proferetur, in hoc notatus ab anicula, licet homo non atticus. Non erit festiva : me vero severitas delectat; non erit severa, sed ego deliciis capior. Figuras habebit : has ergo ipsas quasi gestus amat epistola sermoni propior; carebit figuris : at hoc ipsum, carere figuris, figurat epistolam. Promet indolem scribentis : id quoque præcipitur; non promet : non scilicet quæsivit, ut quæ carere ambitione debet. Circulo claudetur : hoc et Græci faciunt; aberit

circulus : nec hoc Philostratus improbat. Soluta erit, et incomposita ; non displicet Aquilæ. Pedes habebit et juncturam, non displicet Quintiliano. Non aget, non est enim dialogus; aget, est affinis dialogo. Communiter dicis, inquit alius, quæ communia, noveque quæ nova : cum stylo res igitur congruit; imo autem communiter nova dicis, nove communia : nempe quoniam memor sum præcepti veteris, τὰ μὲν κοινὰ καινῶς, τὰ δὲ καινὰ κοινῶς. Ad hunc igitur modum, posse usquequaque spero tergiversari (1). »

Nimis elatus et oratorius, haud sane immerito, Scaligero visus est epistolarum Angeli stilus. « Inter eos omnes, inquit, qui bonas litteras suscitarunt in Italia, invideo tantum tribus his : Theodoro Gazæ, magno certe viro et docto, qui tamen in librorum Aristotelis *De animal.* versione lapsus est aliquibus locis; Angelo Politiano, excellenti poetæ, ut in omnibus aliis, præterquam in epistolis, quarum stylum imitari nolim elatum et oratorium, sed potius Cæsaris, Cassii, Planci, Bruti, et aliorum apud Ciceronem, maxime vero Mucii et Cincinnæ, et Plinii Secundi, qui tamen non est superioribus conferendus, ut nec Cicero qui non simplici stylo sæpissime utitur. Tertius est Picus Mirandulanus (2). » Tanti faciebat epistolas Politiani clarissimus noster Dux *de Mon-*

---

(1) Polit. Epp., I, 1.

(2) *Prima Scaligerana, Groningæ apud Petrum Smithæum*, an. 1669, p. 102 et 103.

tausier, ut illarum exemplaria quædam sæpius in perula secum ferret, libentissimeque familiaribus impertiret (1).

(1) *Mélanges d'histoire et de littérature recueillis par Vigneul-Marville, ou plutôt Dom d'Argonne, chartreux, déguisé sous ce nom.* Paris, 3 vol. in-12, vol. 2.

—

CAPUT XXIII.

DE POLITIANI OPERIBUS QUÆ PRÆMATURA EJUS MORTE INTERCEPTA, AUT HOMINUM INCURIA LAPSUQUE TEMPORUM DEPERDITA, NUNC DESIDERANTUR.

Non pauca doctæ antiquitatis monumenta, grassante seculorum barbarie obruta, penitus exciderunt, æternisque nunc jacent tenebris. Multa etiam, injuria temporum mutila et obtruncata, ita pristinæ formæ dignitatem amiserunt, ut in eis divinæ artificisque manus vestigia vix agnoscere queas. Quod quidem majorem luctum quam admirationem movere debet. Adeo enim sunt multæ pestes quæ omni tempore litteras devastant, ut nihil mirari debeamus tot libros interiisse, quorum nomina sola exstant; incendia, tempestates, tineæ, hominum invidia, et cæcus bellorum furor, monachorum etiam, qui tamen de litteris tam bene meriti sunt, nimia pietas, qua, membranis deficientibus, antiquos sapientiæ libros novis opprimebant scripturis, palimpsestosque onerabant orationibus ad Deum et conciliorum decretis. Hæc omnia atque alia monstra, campos

(1) Maximam quidem ex accuratissimis Menckenii disquisitionibus utilitatem hic percipimus. Multa tamen resecuimus, nova etiam quædam adjecimus, omniaque, quod speramus, in meliorem ordinem disposuimus.

sapientiæ saluberrimus aquis fecundatos, felicique fructuum proventu superbientes, miserabilem in modum depopulata sunt.

Minime ergo mirari debemus quosdam Politiani libros communi præstantissimorum laborum fato interiisse, aut magno litterarum incommodo remotissimis bibliothecarum carceribus ad hunc usque diem captivos teneri. Quam quidem sortem nemo, nisi sit omnis expers doctrinæ admodumque inhumanus, satis unquam deflere poterit. Serventur itaque posteritati nomina saltem eorum operum, quæ minus fortasse judicio suo absoluta, Politianus typis mandanda non curavit, aut quæ imperfecta et tantum inchoata, utpote abortivos ingenii fœtus, æterna ipse morte damnavit.

I. Librorum aliquot Homeri, aut etiam totius Iliados latinis carminibus interpretatio, de qua jam longius disseruimus (1).

II. *Quæstiones naturales Alexandri Aphrodisiensis.* Differunt hæ naturales quæstiones a naturalibus problematibus quæ exstant in Politiani operibus. Græce inscriptæ sunt hæ quæstiones : Φυσικῶν Σχολίων ἀποριῶν καὶ λύσεων βιβλία δ'. Latine igitur diceres : Physicorum scholiorum per dubitationes et solutiones libri IV. Sed compendiis verborum studens Politianus, contracte Quæstiones naturales dixit (2).

(1) Capite IX.
(2) Menckenius.

III. *Hippocratis Aphorismi, cum Galeni commentariis.* Fuisse et aphorismos Hippocratis cum commentariis Galeni, laudabili instituto, in latinum translatos a Politiano, testimonio constat præ cæteris Petri Criniti : « Cæterum quod ad Politiani pertinet interpretationem (Alexandri Problematum), tantum pro tempore illud admonuerim, Politianum ipsum, si paulo plus in humanis egisset, multa fuisse vel his additurum, vel inducturum, ut omnino pleniora essent hæc omnia, decoctioraque. Jam nec illud, humanissime Princeps, omiserim, quod oracula quoque ex Hippocrate, cum Claudii Galeni commentariis (ita enim τοὺς ἀφορισμοὺς appellabat) latini homines legerent. Nam et pars adhuc aliqua exstat, ac plurimum in ea re laboris et vigiliarum, quod is olim mihi referebat, exhausit. Sed hunc laborem quidam e charis suppleruut (1). » Qui labor ab amicis completus, omnino tamen excidit, neque ulli postea visus est.

IV. *Xenophon, de Memorabilibus Socratis.* Hæc Xenophontis ἀπομνημονεύματα unus est Jac. Phil. Bergomensis, qui e græco in latinum translata a Politiano doceat (2). Intelligit sine dubio librum Xenophontis, quem is inscripsit ἀπομνημονευμάτων Σωκράτους βιβλία δ', quemque imitaturus Arrianus

(1) *Petri Criniti Epistola ad Joannem Franciscum Mirandulanum, adjecta interpretationi problematum Alexandri.*

(2) Vide *Supp. supp. Chronic.*, p. 435.

Nicomediensis scripsit libros quatuor Ἀπομνημονευμάτων Ἐπικτήτου. In hoc libro latine vertendo desudarunt, qnod constat, Bessarion cardinalis, et Joannes Leunclavius.

V. *Demosthenes, de syntaxi orationis.* Orationis Demostheneæ cui titulus : Συμβουλευτικὸς, ἤτοι ὁ περὶ τῆς Συντάξεως, interpretationem latinam, a Politiano adornatam, memorat Phil. Labbæus, in *nova Bibliotheca manuscriptorum librorum, suppl.* X, p. 372, ubi communicatum secum refert ab Isaaco Heraldo, Desiderii filio, catologum librorum aliquot manuscriptorum, quos, ex Anglia in urbem Parisiensium jampridem translatos, comparaverit sibi an 1652, nobilis quidam Germanus cujus hic tacetur nomen.

VI. *Miscellaneorum centuria altera.* Hoc opus absolutum a Politiano fuisse nos docent, tum Politianus ipse in initio præfationis centuriæ primæ (1), tum Petrus Crinitus in epistola ad Alexandrum Sartium, cui locos aliquot ex altera Politiani centuria mittit. « Dixi alias tecum quemadmodum Politianus alteram centuriam absolverat, quod ab eo te prope hortante factum

---

(1) *Cum tibi superioribus diebus, Laurenti Medices, nostra hæc Miscellanea inter equitandum recitaremus, delectatus arbitror novitate ipsa rerum et varietate non illepida lectionis, hortari cœpisti nos, ut unam saltem ex eis centuriam (nam centenis libri singuli capitibus explicantur) publicaremus.*

est, qui tantopere suis favebas laboribus (1). Idem Crinitus, in *Honesta Disciplina*, queritur quod hoc publicum munus quidam privati juris fecerint : «De hoc, inquit, a Politiano relatum est in secunda centuria; sed ejus commentarii magna ex parte ab his retinentur atque occultantur qui meliores litteras et antiquitatem impudentissime contemnunt (2). »

VII. *Annotationes in Statium*. Politianus adolescens notulas aliquot in Sylvas Papinii adscripserat in marginibus domestici codicis, quas postea in prælectionibus suis auctas atque meliori ordine dispositas, studiosi quidam exceperunt, publicique juris fecerunt (3). In eis præsertim intacta a Domitio Calderino explicavit, aut explicata ab eo meliora reddidit (4).

VIII. *In errores linguæ latinæ liber*. De libro hoc, inquit Menckenius, quem, si scriptus est revera a Politiano, omnium maxime publicatum vellem litterarum causa, nihil habeo quod dicam, nisi in scriptis Politiani numerari hunc a Jo. Trithemio in *Catal. script. Eccles.*, pag. 166, B, nec non a P. Angelo Roccha a Camerino in limine *Bibliothecæ apostolicæ Vaticanæ*, Romæ, anno

(1) Polit. Epp., lib. II, 21.

(2) P. Crinitus, lib. XI, *de Honesta Disciplina*, cap. 13.

(3) Polit. Epp., lib. VI, 1.

(4) Tydeus Acciarinus ad Politianum, Polit. Epp., lib. VII, 3. Vide etiam Miscellan., cap. LXV.

1591, editæ, et a P. Julio Negrio in *Istoria degli scritt. Fiorent.* p. 46. Verisimile autem est hunc librum Politiano falso tributum fuisse a Trithemio, cujus errorem secuti sunt Roccha et Negrius.

IX. *Carmen de Juliani cæde.* Præter Pactianæ conjurationis librum, Politianus carmen de Juliani cæde ediderat; quod nos docet Hieronymus Donatus, his verbis : « Attamen meminisse te suspicor, fere enim quinquennium agitur, cum apud nos versabaris, te Hermolao ac mihi, tunc parentis et patrui morte squalido ac pullato, carmen illud aureum de sacrilega ac sanguinaria Juliani cæde recitasse (1). »

X. *Carmen de Diis Gentilium.* Refert Henric. Brenckmannus in *Hist. Pandect.*, lib. IV, cap. 1, pag. 308, in catalogo manuscriptorum Bibliothecæ Gaddianæ, quæ est gens in Florentinis nobilissima, relatum se vidisse inter poetas formæ majoris (fol°) Politiani carmen *de Diis Gentilium*, opus tamen ipsum non invenire potuisse.

XI. *In Fastos Nasonis Commentarius poeticus.* Tale opus scriptum fuisse a Politiano memorat Jac. Gaddius, cujus verba hic integra damus : « Politiani opus a me non visum, laudat magni judicii adolescens, Michael Verinus, in Epistola ad Petrum Medicem, Laurentii filium, cujus di-

(1) Polit. Epp., lib. XI, 11.

midium non piget exscribere : « Non sine magna voluptate, vel potius admiratione, Politiani tui poema, alterum Nasonis opus, legi. Dum enim Fastos, qui est illius divini vatis liber pulcherrimus, interpretatur, alterum nobis pene effinxit, carmen carmine expressit, tanta diligentia, ut, si titulum non legissem, Ovidii etiam putassem(1).

XII. *Cantatiunculæ et varia Poematia*, de quibus sic Politianus : « Ecce alius Bacchanalibus Fescenninorum argutias, alius conciliabulis sanctas sermocinationes, alius citharæ miserabiles nænias, alius pervigilio licentiosas cantilenas efflagitat(2).

Susceperat præterea Politianus præclaros utilesque labores multos, quorum nobis vestigia, aut ipse passim in scriptis suis Angelus, aut inventa post mortem ejus adversaria præbent. In nobilissimis his institutis nominari præ cæteris merentur præstantissimi ejus in jus civile, Medicos, et Philosophos veteres, artes liberales quascumque, et Prælectionem poeticam, quam Nutricia inscripsit, commentarii, porro imperatorum romanorum(3), Joannis Lusitaniæ regis, et Vice-

---

(1) Jacobus Gaddius, *De Script. non Ecclesiast.*, t. II, p. 136.

(2) Polit. Epp., lib. II, 13. Vide etiam Crescimbeni, *Storia della volg. Poesia*, lib. II, p. 39, e in *Comment.*, v. II, p. 11, lib. III, p. 187.

(3) *Nos ad historiam de Romanis principibus conscribendam, magno spiritu, atque animo adgressi sumus. Et quamvis oram nuperrime solverimus, paulumque adhuc a portu promoverimus, tamen ferentem nacti ventum æquo pede pro-*

comitum Mediolanensium Historiæ, de Historiæ Augustæ scriptoribus dissertatio, denique veterum tam Græciæ quam Latii scriptorum emendationes, et ad hos annotationes, rem Græcam et Latinam, si prorsus elucubratæ prodiissent, luce haud dubie clarissima collustraturæ (1). Nobis igitur Politiano, si præmaturi præsertim exitus rationem habeamus, uberrimam ingenii venam fuisse licet asserere. Nec ideo publica neglexit munera, sed studiosam juventutem quotidianis prælectionibus erudiit, multasque amicitias, et in primis Medicæorum, non interruptis officiis coluit.

---

vehimur. Neque dubitamus, quin prospero Innocentii favente numine, cujus ab auspicio proficiscimur, perpetuo nobis Alcedonia futura sint. (Polit. Epp., lib. VIII, 9.)

(1) Menkenius, sect. II, cap. 4, p. 611.

CAPUT XXIV.

POLITIANI STILUS.

Magna post Angeli mortem inter litteratos orta est contentio, cum plerique ipsius stilum omnino fuisse ciceronianum contenderent, alii vero enixissime negarent. Politianus jam et Paulus Cortesius de ea re quæstionem habuerant. Angelus enim cum epistolas quasdam Cortesio remitteret, talia de Ciceronis imitatione, data occasione, docuit : « Remitto epistolas diligentia tua collectas, in quibus legendis, ut libere dicam, pudet bonas horas male collocasse. Nam præter omnino paucas minime dignæ sunt, quæ vel a docto aliquo lectæ, vel a te collectæ dicantur. Quas probem, quas rursus improbem, non explico. Nolo sibi quisquam vel placeat in his auctore me, vel displiceat. Est in quo tamen a te dissentiam de stilo nonnihil. Non enim probare soles, ut accepi, nisi qui lineamenta Ciceronis effingat. Mihi vero longe honestior tauri facies, aut item leonis, quam simiæ videtur, quæ tamen homini similior est. Nec ii qui principatum tenuisse creduntur eloquentiæ, similes inter se, quod Seneca prodidit. Ridentur a Quintiliano qui se germanos Ciceronis putabant esse, quod his verbis periodum clauderent, *esse videatur*. Inclamat Horatius imitatores, ac nihil aliud quam imitatores. Mihi certe, qui-

cumque tantum componunt ex imitatione, similes esse vel psittaco, vel picæ videntur, proferentibus quæ nec intelligunt (1).» Ad quæ Cortesius respondet talia, utpote qui malebat esse assecla et simia Ciceronis, quam alumnus aut filius aliorum: «Libenter fatebor, cum viderem eloquentiæ studia tamdiu deserta jacuisse, et sublatum usum forensem, et quasi nativam quamdam vocem deesse hominibus nostris, me sæpe palam affirmasse, nihil his temporibus ornate varieque dici posse, nisi ab his qui aliquem sibi proponerent ad imitandum; cum et peregrini expertes sermonis, alienas regiones male possint sine duce peragrare, et anniculi infantes non nisi in curriculo, aut nutrice præeunte inambulent. Cum autem multi in omni eloquentiæ genere floruerint, memini me unum Marcum Tullium ex doctorum acie abduxisse, in quem omnium ingeniosorum hominum studia conferenda putarem. Non quod ignorarem multos dicendi gloria præstitisse, qui et acuere industriam, et multis oratoriis virtutibus alere ingenia possent. Sed et quia videbam hunc unum omnium seculorum consensu principem esse judicatum, et quia a puero didiceram in omni numero semper optimum esse eligendum: corrupti stomachi, et intemperantis ægri esse putabam deteriorem cibum seligere, salutarem et optimum aspernari (2).

(1) Polit. Epp., lib. VIII, 16.
(2) Polit. Epp., lib. VIII, 17.

Nec multo post (1), Desiderius Erasmus ut ab angustâ et servili Ciceronis imitatione scriptores deterreret, Ciceronianum suum edidit, qui tot clamores in litterarum republica concitavit (2). In quo tres inducit actores dialogi, de Tulliano stilo ex professo disserentes, quærentesque non sine magna contentione, quis inter scriptores sit nec ne ciceronianus; Nosoponum nempe, ciceroniano morbo gravissime laborantem, Bulephorum sanius de ea re sentientem, Hypologumque, qui nullius primo jurare in verba addictus, Bulephori tamen argumentis inductus, ad anti-ciceronianos aut potius ad rationem transit. Ex illo igitur dialogo, quæcumque ad Politianum pertinent, excerpta hic habes:

Bulephorus. Bene habet. Unum, ni fallor, reperi, quem non rejicies; Angelum Politianum. Nam Marsilium Ficinum proferre non audeo.

Nosoponus. Fateor Angelum prorsus angelica fuisse mente, rerum naturæ miraculum, ad quodcumque scripti genus applicaret animum, sed nihil ad phrasim Ciceronis, diversis virtutibus, suspiciendus est (3).

---

(1) Anno 1528.

(2) Adeant Erasmi vitam, a doctissimo nostro *de Barigni* accuratissime descriptam, quicumque pauca quidem, sed maxima cura elaborata, de Ciceroniano bello legere cupient. *Paris*, 1757, 2 vol. in-12.

(3) *Dialogus, cui titulus Ciceronianus, sive de optimo genere dicendi.* Vide Desiderii Erasmi Roterodami opera omnia. Lugduni Batavorum, 1703, 11 vol. in-fol., tom. I, p. 1009, D.

Bulephorus. Utrum malles esse, Politianus, an Paulus Cortesius.

Nosoponus. Politianus.

Bulephorus. At alter videri postulat Ciceronianus (1).

Et alibi :

Bulephorus. De Bartholomæo Scala dicam, cui Hermolaus et Politianus visi sunt parum Ciceroniani, ipse sibi Tullianus est visus, utcumque dissimulat. At ego malim somnia Politiani quam quæ Scala sobrius summoque studio elaboravit. Paulus Cortesius non dissimulat hujus affectationis studium, sed, Deum immortalem, quanto longius illius epistola discrepat ab imagine Ciceronis, quam Politianica cui respondet! Sed non alia re mihi videtur Ciceroni dissimilior Cortesius, quam quod toto fere sermone aberrat a scopo. —At Politianus qui audiebat non ciceronianus, quanto melius Ciceronem exprimit, breviori licet epistola, non tantum sententiarum argutia, verum etiam verbis aptis, elegantibus ac significantibus! Etiamsi me non fugit hujus viri meritis famam apud eruditos Italiæ, malignius respondisse, quam ob rem, nescio. Neque vero mihi dicuntur hæc in sugillationem Cortesii; nec enim contumeliosum est postponi vix cuiquam imitabili Politiano, sed ut adolescentibus exemplo commonstretur, quid sit vere Ciceronem exprimere (2). »

(1) *Dialogus, etc.,* t. I, p. 1023.

(2) *Ibidem,* p, 1024, C.

Sæpissime Erasmus Politiani nostri maximis cum laudibus mentionem fecit. In epistola ad Udalricum Zasium : « Politianicam illam venerem ac delicias mire referre videtur, cujus viri ingenio semper ita sum delectatus, ut nullius æque(1). » Idem, in epistola ad Guil. Budæum, Hermolaum Barbarum et Angelum Politianum egregios heroas appellat, et omnium consensu prorsus inimitabiles, et in Adagiis Angelum dicit virum modis omnibus et incomparabilem et inimitabilem(2). Nimios etiam aliquoties Politiano laudes tribuit, ut, verbi gratia, in Libro de conscribendis epistolis, ubi talia legas : « Si quis omissis Græcis patiatur quemque ullo in genere anteponi, M. Tullio, Caio Plinio, et Angelo Politiano primas detulerim. »

Immodicum certe in laudando Politiano Erasmum fuisse confiteri me non piget. Non enim fuit ex omni parte, sive ad res, sive ad verba attendas, absolutus et perpolitus. In eo primum humani aliquid passus est, quod non satis abstinuit in scriptis suis a verbis ejus modi, quæ fastum præ se ferre et ostentationem doctrinæ viderentur. Petrus Crinitus, qui longam cum Angelo familiaritatem habuit, nimium illi placuisse nos docet verba composita et sesquipedalia, ut *reciprocicornes* et *lanicutes arietes*, et similiter *bestiæ exungues et excornes*(3); namque felix et elegans

(1) Erasmi Epp., lib. XII, 7.
(2) In Adag. Chiliade II, Cent. 9.
(3) De Honesta disciplina, lib. II, cap. 13.

illi videbatur talis verborum compositio et conglutinatio, dum sæpissime istæ juncturæ duræ sunt, atque inelegantes, stultæ et perabsurdæ.

Itaque non immerito Bartholomæus Scala ferruminatorem illum vocavit. Quam appellationem animose repellit Politianus: « Et tu mihi superioribus diebus aperte dixisti, et abs te auditum multi retulerunt, non placere genus scribendi meum, propterea quod ascita nimium verba et remota consecter. Me quoque esse quemdam (sic enim soletis dicere) ferruminatorem. Vox enim hæc apud te significare jamdiu cœpit eum, qui verbis istis paulo minus vulgatis uteretur. Nam Hermolaum Barbarum quasi per jocum, vocare ferruminatorem soles, ut audio, quia verbum fortasse istud aliquoties usurpasset (1). » Fontius item ostenta verborum in eo culpat; qua de re queritur Angelus apud Phosphorum, Signinum pontificem : « Portenta igitur verborum, in Miscellaneis, quæ vocent isti, fateor ignoro; nisi si portenta credunt, quæ ipsi nova nunc primum vocabula vel audiunt, vel intelligunt. Nam ego nec verba ulla peperi, cinctutis non exaudita Cethegis, nec ullos habeo, nisi receptissimos auctores. Non tamen ex eorum sum numero, qui cessare latinam linguam ex parte patiuntur, dum quisque illa reformidat, quæ vulgo hactenus ignorata sunt. Si quidem eo res rediit, ut ne magnorum quidem auctorum lingua tuto loquamur, quo-

(1) Polit. Epp., lib. V, 1.

niam vulgo minus innotuerit. Itaque barbaris uti malumus, quam romanis vocibus, et cum siligineus domi sit panis, emendicato furfure magis vescimur. Quod autem mihi eloquentiam sic adimunt, ut doctrinam concedant, non modo equidem non succenseo, sed et gratias ago(1). »

Optime sane Politianus turbæ litteratulorum respondet nimis recondita verborum portenta reprehendentium. Sæpe enim hoc usu venit, et quidem cum magno doctorum vel risu, vel stomacho, ut illa ipsa in scriptis reprehendantur, quæ bonis emendatisque Ciceronis exemplaribus reperirentur. Politianus quidem abundat verbis, nimiasque prodigit eruditionis opes; nec satis vendibilis, quam ut nescias quid ei desit. Sed minime est triviale ejus scribendi genus, cultum quinimo, subactumque velut exercitatione multa, sparsum denique fruge bona veterum lectionum. In omnibus scriptis ejus inest quidam sine ullo fuco veritatis color. Quin etiam comprehensio et ambitus ille verborum apud eum minime contractus est et molliori filo contextus; sed in membra multa, quæ κῶλα Græci vocant, dispertit orationem libentius, genusque scribendi quoddam obtinet, ubi doctam Ciceronis abundantiam, Auli que Gellii eruditionem, felici mixtas temperamento ubique reperias.

Non totus ergo fuit in Ciceronis imitatione Politianus. Quod prudentius quidem, licet incultio-

(1) Polit. Epp., lib. III, 15.

ribus verbis, ut solet, animadvertit Paulus Jovius, in Elogio Andreæ Naugerii : « Politianus et Hermolaus Ciceronem fastidisse videbantur, utpote qui omnis eruditionis exundante copia instructi, aliquid in stilo proprium, quod peculiarem ex certa nota mentis effigiem referret, ex naturæ genio effinxisse nobilius putarint, quam servili imitatione enata ad novam frugem ingenia distorsisse (1). »

(1) Paulus Jovius, *Elogia doctorum Virorum*, cap. 78, pag. m. 180.

—

CAPUT XXV.

CONCLUSIO.

Politianum tibi, lector eruditissime, in oculis tandem constituimus, non utique falsis expressum lineamentis, aut fucatis adumbratum coloribus, sed qualem in ejus scriptis attentissima lectione pervolvendis cognovimus, eum tibi totum atque integrum fideliter reddidimus. Cujus dum vitam et in litteras merita minutissime describeremus, ea nobis potissimum cura fuit, ut omnes falsas criminationes quæcumque tum in hominem, tum in scriptorem illatæ essent, delueremus; ne scilicet tanti viri laus iu æternum famæ et opinionis aleæ traderetur. Utrum propositum finem attigerimus, tu ipse dijudicabis, optime lector. Quod si res nobis parum feliciter cesserit, boni tamen consulas; non enim defuit voluntas aut studium, sed onus tantum humeri nostri ferre non valuerunt.

Si autem a nobis quæsitum erit, cur inter tot viros ingenio præstantes et doctrina, Politianum potissime susceperimus, in cujus vita et operibus describendis tempus et operam collocaremus, delectus nostri rationem haud inviti reddemus. Politianus eo ipso tempore floruit, quo renascentibus in Etruria litteris mira conspiratione faverent Græcorum in Italiam adventus, et Medicæo-

rum munificentia. Præclaram ergo eximius ille scriptor hujus beatæ instaurationis diligentius observandæ nobis præbebat occasionem. Si quidem nulla ætate doctorum in omni genere fœtus uberior fuit. Italia enim, ingenuarum artium litterarumque elegantiorum parens et altrix, eo imprimis tempore incredibili poetarum et eruditorum copia redundavit. Politiano æquales aut amici fuerunt Franciscus Barbarus, Laurentius Valla, Franciscus Poggius, Baptista Guarinus, Hermolaus Barbarus, Petrus Candidus Decembrius, Domitius Calderinus, Jacobus Piccolominæus, Nicolaus Perottus, Franciscus Philelphus, Georgius Merula, Joannes Picus Mirandula, Pomponius Lætus, Marsilius Ficinus, Antonius Codrus Urceus, Matthæus Bossus, Jovianus Pontanus, Philippus Beroaldus, Petrus Crinitus, M. Antonius Coccius Sabellicus, Scipio Carteromachus, Nicolaus Leonicenus et sexcenti præterea alii, quorum nomina in libro nostro passim reperire est.

Hi omnes doctrinam veterem, jampridem tenebris obrutam, et deformi situ marcescentem, ad lucem et ad novam vitam unanimo conatu revocare tentabant. Milites dixisses, qui, unius ducis impulsu, per abrupta montium et paludum uligines sibi novam aperientes viam, ad barbariem e finibus suis detrudendam exturbandamque audacter aciem promoverent. Inter quos Politianus, non gregarius miles, sed omnium judicio, prætor, et, ut ita dicam, primus fuit inter primos. Omnes enim perspicacissimum ejus inge-

nium, et fervens jam inde a pueritia studium, non minus ad philosophiæ doctrinam, quam ad oratoriam atque poeticam capessendam, demirati sunt. In quibus omnibus tantum profecit, ut eo inclyta Florentia omnium liberalium artium usa fuerit præceptore. Miscellanea eum doctissimum fuisse testantur, epistolæ humanissimum, quæ ita et stilo, et sententiis, et concinnitate sunt absolutæ, ut plane appareat Minerva eas dictante fuisse exceptas. Oratio ejus abundat sonantibus verbis uberibusque sententiis, adeo ut, in triplici lingua, tum vel undanti solutæ vocis eloquio, vel immortali Musarum cantu, sine contro versia Politianus primas obtinuerit.

Duplex ergo fuit hujusce operis suscipiendi causa; pius scilicet affectus sollicitudinis, qua Politiani nomen turpissimorum labe vitiorum diutius injuste premi noluimus; et ipsius fama Angeli, quæ sæculi decimi quinti posteriorem partem complevit et nobilitavit. Sed dum in nostro libro vires ingenii periclitaremur, sæpius occurrebat cogitatio quædam, quam tibi nunc, optime lector, brevissimis exponemus verbis, arbitratum tuum exspectantes et judicium. Non pauci quidem fuere, qui, medii ævi annis decedentibus, sibi magnam in Etrusca poesi famam comparaverunt; Aligherius nempe, Petrarcha, Boccacius, Sannazarius, Politianus, aliique multi, quorum nomina memoriæ tuæ subministrare foret supervacaneum. Sed hi omnes patriam linguam, qua sibi immortale decus pepererant, fastidiverunt et aspernati sunt, dum e contrario Musas latinas summo ha-

buerunt honori. Ita Divinam Comœdiam latine scribere Aligherius in animo habuit; opera sua vulgari sermone composita postposuerunt, Boccacius quidem eruditissimis latinis elucubrationibus, Petrarcha autem Africæ; Arcadiam suam Sannazarius contemnebat; vidimusque Politianum quo in despectu etrusca quæcumque composuisset carmina habuerit.

Ita dum latinas Musas docti omnes atque poetæ excolebant, vulgaris eloquentia, omni honore destituta, priscam, ut ita dicam, lugebat dignitatem. Itaque cœpit in dies elanguescere; jamque interitura erat, ut quondam Provincialis lingua, et dulce Druenticarum Rhodanicarumque Musarum eloquium, cum subito novas resumpsit vires, novaque miracula prodidit. Romano scilicet lacte innutrita, per longuam infantiam, ad adolescentiam virilitatemque subito pervenerat, et, quasi remoto custode, e doctissimis Latinorum umbraculis, ad solem et pulverem nunc procedebat. Ita felix ille defectus majorem adduxit splendorem, opesque poeticæ, quasi fenori datæ fuissent, mirum in modum occulte creverunt, fructusque eximios protulerunt.

Eadem fere apud nos fuit linguæ et litterarum fortuna. Ineunte enim decimo sexto seculo, ita prævaluit Latiæ doctrinæ ardor et studium, ut nostri scriptores patrii sermonis usum pene dedidicerint. Quidam etiam, ut optime dixit ille qui Musis nostris justissimas imposuit leges, vulgaribus verbis græca et latina loquentes, adeo nostræ linguæ nativam indolem adulteraverunt, ut in vi-

tium inciderint dignum satira exagitari et omnium reprehensione. Magno tamen emolumento nobis fuerunt, cum docta priorum eruditio, tum posteriorum audax et nimis curiosa temeritas. Nostra enim lingua, saluberrimis antiquitatis fontibus irrigata fecundataque, radices altius in patriam terram demisit, majorem ramorum honorem explicavit, fructusque et umbras benignius nobis impertiit.

Ne doleamus ergo Politianum vulgarem poesin vilem et indecoram habuisse, suæque juventutis versus *nænias* dixisse *et licentiosas cantilenas*. Immortalia certe condidisset poemata, sublimiaque Tassi et Ariosti carmina adæquasset. Sed eo tempore quo floruit, optime de litteris meriti sunt eruditi homines et grammatici, doctas antiquitatis reliquias pie recolligentes, et, eversa Constantinopoli, ubique dispersos naufragio Græcorum libros, fluctibus et Barbaris eripientes. Quæ fuisset præterea recens inventæ typographiæ utilitas, si doctissimi homines in interpretandis et corrigendis veterum exemplaribus, mendorum et ineptiarum farragine dedecoratis, diligentissimam haud navavissent operam? Porro Politianus philologiæ omnis dux et princeps habendus est, cujus leges et exempla tradidit.

Supersunt nunc elicienda proposita quædam, quæ, inter doctos disceptata quondam et parum constantia, hic probare et stabilire tentavimus.

THESES.

I. Nomen Politiani gentilitium fuit de Ambroginis.

II. De Juliani ludis equestribus carmina lyrica scripsit Angelus, cum annum decimum quartum ageret.

III. In græca poesi bonus fuit, in latina et etrusca optimus et excellens.

IV. Politianus, etsi Marsilii Ficini discipulus fuit, Peripateticis est annumerandus.

V. Quæcumque e græco in latinum transtulit, fide simul et elegantia eminent.

VI. Politianus ætatis suæ fuit rhetor celeberrimus.

VII. In emendandis et interpretandis veterum libris philologorum dux et princeps.

VIII. Juris scientiam tenuit, et Pandectas Justinianeas illustravit.

IX. Impietatis et atheismi crimine injuste premitur Politiani nomen.

X. Etsi notissimam antiquitatem Politianus ha-

buit, arctis tamen imitationis vinculis numquam fuit constrictus.

XI. Oratio ejus ac stylus neminem ex veteribus peculiariter redolere videntur; Politianus enim, dum nemini fit propior, omnibus bonis fere similis evadit.

XII. Felix fuit consilium quo Politianus in Etruscæ linguæ fastidium venit; antiquas enim musas, deformi situ squalentes, pius revocavit et excoluit.

XIII. Defectum quidem eo seculo passa est Etrusca lingua, ob nimium apud doctos antiquitatis amorem; sed eo studio novas vires novamque venerem adepta est.

XIV. Politianus decimi quinti seculi scriptor fuit eminentissimus.

Vidi ac perlegi,

Lutetiæ Parisiorum, in Sorbona, prid. non. septemb. ann. MDCCCXLV,

Facultatis Litterarum in Academia parisiensi decanus,

J. Vict. Le Clerc.

APPENDICES.

LECTORI.

Nostris de Politiani vita et operibus disquisitionibus quædam hic subjungimus, optime lector, quæ, utpote minus jam obvia, colligere et in instar voluminis redigere operæ erit pretium. Hæc sunt: Conjurationis Pactianæ commentariolum, quod anno 1478 primo impressum, et editioni Basileanæ anni 1553 additum, Adimarius a. 1770 Neapoli, et Pisis a. 1800 Antonius Peverata ediderunt; Politiani epistola ad Carolum Canalem, Orphei editionibus vulgo præmissa; epistola ad Fredericum de etruscis scriptoribus; quædam tandem cum Politiani, tum Clarices Ursiniæ ad Politianum epistolæ, quæ librum nostrum illustrare et ornare possunt.

APPENDIX I.

CONJURATIONIS PACTIANÆ COMMENTARIUM.

Pactianam conjurationem paucis describere instituo; nam id in primis memorabile facinus tempestate mea accidit, parumque abfuit quin Florentinam omnem Rempublicam penitus everteret.

Cum is igitur esset ejus urbis status, ut omnes boni a Laurentio et Juliano fratribus, reliquaque Medicum familia starent, Pactiorum una gens, ac Salviatorum nonnulli cœpere præsentibus rebus clam primo, mox etiam palam adversari. Invidebant enim Mediceæ familiæ; ejusque summam nostra in Republica auctoritatem, et privatum decus, quantum in eis esset, obterebant.

Erat Pactiorum familia civibus plebique juxta invisa: nam, præterquamquod avarissimi essent omnes, neque eorum contumax, atque insolens ingenium satis æquo animo tolerari poterat: ejus familiæ princeps Jacobus Pactius Equestris ordinis vir, diem noctemque aleæ vacabat; sicubi male jactus caderet, deos atque homines diris agebat: nonnumquam vero et alveolum tesserarium, aut quod aliud irato offerretur, temere in proximum quemque jaculabatur: sæpe et ad ipsum alveolum furiosi instar frontem allidebat. Ipse pallidus et exsanguis, caput jactare semper, et quod levitatis maximum foret argumentum, nunquam ore, nunquam oculis, nunquam manibus consistere. Duo in homine ingentia vitia, eaque, quod mirum esset, maxime inter se contraria eminebant: multa avaritia, multa ambitio. Domum paternam magnifice exstructam a funda-

mentis diruit; novam exædificare adgressus est; mercenarias ibi operas conducere solitus, neque tamen integrum solvere; pauperculosque homines misere sibi vix manuum mercede in diem victum parantes defraudabat; quare omnibus erat invisus. Non ipse, non ejus majores gratiosi populo umquam fuerant. Erat præterea sine legitima prole : quapropter et a suis necessariis, quippe qui hereditatem hominis captarent, præter cæteros colebatur. Incuria in homine maxima, maximaque rei familiaris negligentia: cumque hi essent hominis mores, facile rem facturus videbatur, quod ipsi ad maturandum facinus calcar maximum facesque subdidit. Nom enim sperabat homo insolens et ambitiosus decoctoris ignominiam non iniquissimo se laturum animo; studebat itaque uno incendio sese, suamque omnem patriam concremare.

Franciscus autem Salviatus homo repente fortunatus, quippe qui Pisanum haud multo antea Archiepiscopatum esset adeptus, vix ipse sese, suamque fortunam capiens, cœperat, supra quam dici potest, secundis rebus insolescere; nihilque non sibi de sese, suaque fortuna polliceri. Is Franciscus homo fuit (id quod dii atque homines sciunt) omnis divini, atque humani juris ignarus, et contemptor; omnibus flagitiis, et facinoribus coopertus; luxuria perditus, et lenociniis infamis. Aleæ et ipse studiosissimus : maximus præterea adulator : multæ levitatis, ac vanitatis : idem audax, promptus, callidus et impudens; quibus artibus (adeo fortunam nihil puduit) et Archiepiscopatum est adeptus, et cœlum ipsum votis captabat.

Hic una cum Francisco Pactio, quod propter insitam animo vanitatem ingentes spes sibi proposuerat, consilium Laurentii, ac Juliani necandi, occupandæque Reipublicæ multo antea Romæ dicitur agitasse. Tandem in suburbana Jacobi Pactii villa, quod Montughium

dicitur, una omnis factio in facinus conjuraut, Ejus conjurationis formulam Salviatus ipse præscribit. Franciscus ex Antonio Jacobi fratre erat natus, qui cum contumacis homo ingenii esset, magnos sibi spiritus, magnam arrogantiam sumpserat. Mirifice indignari, præferri sibi Medicam familiam : semper Laurentio, semper Juliano obtrectare, eosque passim traducere: nulli maledicto parcere, nullis contumeliis, nihil pensi habere, dum illis, quantum in se esset, injuriam faceret. Romæ plurimum ad nummariam ipsam Pactiorum mensam ætatem agere : nam Florentiæ nihili suam esse auctoritatem sentiebat, propter eam, quam sibi Medices germani pietate, et bonis moribus vindicarant. Erat autem et ipse (id quod Pactiis omnibus peculiare fuit) supra quam dici potest, ad excandescentiam proclivis. Statura fuit brevi, gracili corpusculo, colore sublivido, candida coma, cujus et in cultu nimium ferebatur occupatus. Is vero ejus corporis vultusque habitus, ii gestus erant, ut facile intelligeres hominis incredibilem insolentiam, quam tamen ipse primis maxime congressibus magnopere obtegere conabatur. Neque id satis ex sententia succedebat. Sanguinarius præterea homo erat, et qui, dum rem quamcumque ipse animo volveret, expeditum iret, nulloque honestatis, nullo religionis, nullo famæ, aut nominis respectu detineretur.

Jacobus dein Salviatus homo ad captandos hominum animos maxime factus, semper iis arridere modis omnibus, laute omnes accipere, scortis, et comessationibus intentus agere : mercaturæ tamen studiosus et gnarus ferebatur.

In his erat et Jacobus tertius, Poggii illius eloquentissimi viri filius. Hic et ob angustiam rei familiaris, æsque alienum, quod grande conflaverat, et ob ingenitam quandam sibi vanitatem, rerum novarum cupidus erat. Ejus præcipua in maledicendo virtus, in qua

vel patrem maledicentissimum referebat. Semper ille aut Principes insectari passim, aut in mores hominum sine ullo discrimine invehi, aut cujusque docti scripta lacessere; nemini parcere. Ipse ex multa historiarum memoria, magnaque loquendi copia mirifice superbus esse : eas omnibus circulis coronisque, vel ad satietatem audientium ingerere. Patrimonium, quod ipsi amplum ex hereditate paterna obvenerat, totum paucis annis profuderat : quare et egestate coactus Pactiis, Salviatoque se totum addixerat : erat enim id, quod semper fuerat, cuicumque emptori venalis.

Fuit in his et quartus Jacobus, Archiepiscopi frater, omnino vir obscurus, ac sordidus.

Bernardus præterea Bandinus, perditus homo, audax, impavidus, quem et ipsum dilapidata res familiaris in omne flagitium præcipitem ageret.

Septem ii fuere cives, qui facinus susciperent; additi his Joannes Baptista ex oppido Montesicco, ac Hieronymi Comitis familiaris, Antonius Volaterranus, quem vel patrium odium, vel facilis quædam hominis, levisque ad obsequendum natura in facinus sollicitabat. Stephanus præterea Sacerdos, Jacobi Pactii scriba, homo impudens, et male audiens omni crimine, qui et in Jacobi domo haud satis honeste versari ferebatur : ejus enim unicam filiam adulterio conceptam litteras docebat.

Conjurationis hujus et Renatum, et Guilielmum Pactios non ignaros fuisse compertum est. Guilielmus ipse Blancam Laurentii Medicis sororem in matrimonium duxerat, eque ea amplam jam sobolem susceperat; quare et duabus (quod dicitur) sellis sedere putabatur. Hic ejus, quem sæpe dicimus, Francisci major natu erat germanus. Renatus autem ex Petro Equestris ordinis viro, Jacobi, atque Antonii fratre genitus, Guilielmi et Francisci patruelis. Erat hic homo haud incal-

lidus, maximusque odii, atque injuriæ dissimulator; animi vero maximi, neque tamen audax, sed qui rem maturius quamcunque is animo agitasset, expeditum iret. Tenax idem, et pecuniæ avidus : quapropter et multitudini minime charus.

Cliens præterea Guilielmi Neapoleo Francesius non ultimas partes in eo negotio assumpserat.

Interfuere ei facinori et nonnulli obscuriores, partim ex Archiepiscopi, partim ex familia Pactiorum. Hos inter et Briglianus quidam homo extremæ conditionis, et Nannes Notarius Pisanus, vir sceleratus et factiosus.

Sed qui ex peregrinis primas partes susceperat, is erat, quem diximus, Joannes Baptista Hieronymi familiaris. Hic rem totum biennium jam ante agitatam, in quintum kalend. Majas anni a Christiana salute octavi et septuagesimi supra mille et quadringentos, inque ipsum Dominicum ante Ascensionem diem rejecerat. Erat is magni vir ingenii, multi consilii, et sagacis animi, ad obeundas res maxime dexter; neque vero in iis non sæpe exercitatus. Magnam in eo fidem Salviatus, magnam conjurati omnes habuerant. Res ipsa jam postulat uti conjurationis consilium explicemus.

Medicum familia cum plerisque in rebus splendida semper, magnificentissimaque est, tum vel maxime in claris hospitibus accipiendis. Nemo unquam vir clarus aut Florentiam aut Florentinum agrum petiit, in quem non illa domus hoc magnificentiæ genere usa sit. Cum igitur in suburbano illo Jacobi rure, ubi supra conjurationem factam ostendimus, Raphael forte Cardinalis, ex Hieronymi Comitis sorore natus, haud multo antea divertisset, hanc tanti facinoris ansam conjurati occupant. Nuntiant Cardinalis nomine geminis fratribus, uti se Fæsulis, quæ ipsorum suburbana villa est, accipiant. Eo Laurentius, atque egomet cum puero Petro Laurentii filio accedimus. Julianus, quod valetudine

impediretur, domi restitit; id, quod rem in ipsum, quem diximus, diem extraxit. Iterum familiarius homini nuntiant cupere Cardinalem et Florentiæ convivio accipi. Urbanæ domus ornamenta, vestem, aulæa, gemmas, argentum, pretiosam omnem supellectilem inspicere. Nullum optimi juvenes dolum suspicantur. Domum parant, ornamenta depromunt, vestem explicant, argentum, signa, toreumata in propatulo conlocant, producunt gemmas in promptuarium : magnificentissime convivium apparatur.

Ecce tibi ante tempus conjuratorum manus scitantur; ubi Laurentius? ubi Julianus? Dicunt, in templo Divæ Reparatæ esse ambos; eo contendunt. Cardinalis in suggestum Chori de more subducitur : dumque Eucharistiæ Mysteria celebrantur, Archiepiscopus cum Jacobo Poggio, et duobus Jacobis Salviatis, aliisque nonnullis comitibus in Curiam contendit, uti Dominos Florentinos arce deturbet, ipse Curiam occupet : reliqui in Templo ad facinus obeundum remanent. Destinatus ad Laurentii cædem Joannes Baptista, negotium detrectarat; Antonius Volaterranus, Stephanusque susceperant : reliqui in Julianum tendebant.

Ibi primum peracta Sacerdotis communicatione, signo dato, Bernardus Bandinus, Franciscus Pactius, aliique ex conjuratis, orbe facto, Julianum circumveniunt. Princeps Bandinus, ense per pectus adacto, juvenem transverberat. Hic moribundus aliquot passus fugitare : ille insequi. Juvenis, cum jam sanguis eum viresque defecissent, terræ concidit. Jacentem Franciscus, repetito sæpe ictu, pugione trajecit. Ita pium juvenem neci dedunt. Qui Julianum sequebatur famulus, terrore exanimatus in latebras se turpiter conjecerat.

Interim et Laurentium delecti sicarii invadunt; ac primo quidem Antonius Volaterranus sinistram ejus humero injicit, ictum in jugulum destinat. Ille imper-

territus humeralem amictum exuit, lævoque advolvit brachio; simul gladium vagina liberat, uno tantum ictu petitur : nam dum sese expedit, vulnus in collo accipit. Mox se homo acer et animosus stricto gladiolo ad sicarios vertere, circumspectare se caute, et tueri. Illi exterriti fugam capiunt. Neque vero segnis in eo tuendo Andreæ, et Laurentii Cavalcantis (quibus ille pedissequis utebatur) opera fuit. Cavalcantis brachium vulneratur. Andreas integer superat.

Videre erat tumultuantem populum, viros, mulierculas, sacerdotes, pueros fugitantes passim quo pedes vocarent. Omnia fremitu plena et gemitu : nihil exaudiri tamen expressæ vocis. Fuere et qui crederent Templum corruere.

Qui Julianum trucidarat Bernardus Bandinus, non contentus suis partibus, ad Laurentium contendit. Ille se commodum cum paucis in Sacrarium conjecerat. Bernardus obiter Franciscum Norium prudentem virum, et mercaturis Mediceæ familiæ præfectum, ense per stomachum adacto, uno vulnere perimit. Ejus cadaver spirans adhuc idem in Sacrarium, quo se Laurentius receperat, invectum est.

Tum ego, qui eodem me contuleram, aliique nonnulli, fores, quæ æneæ essent, occlusimus. Ita periculum, quod a Bandino ingrueret, propulsavimus. Dum fores servamus, trepidare intus alii, de Laurentii vulnere solliciti esse. Ibi Antonius Rodulphus Jacobi filius, honestus adolescens, Laurentii vulnus exsugere. Ipse nullam suæ salutis rationem ducere, sed rogitare continenter; ecquid Julianus valeat? Interdum vero et indignabundus minitari querique, quod a quibus minime æquum fuerat, sua vita peteretur. Continuo juvenum globus, qui Medicæ domui fidi essent, ad Sacrarii fores cum telis constipantur. Clamant unanimes amicos sese et necessarios. « Exeat, exeat Laurentius, priusquam

adversa factio robur capiat. » Nos trepidi intus ambigere, hostes an amici forent; rogitare tamen an incolumis Julianus. Ipsi ad ea nihil respondere. Tum Sismundus Stupha, egregius juvenis, et qui Laurentio jam inde a puero miro amore, mira pietate esset conjunctus, scalas conscendit, speculam, quæ in Templum despiceret, ubi et organa essent musica, festinans petit. Facinus continuo ex Juliani cadavere, quod prostratum viderat, intelligit. Qui præ foribus adstabant, videt esse amicos; jubet aperiri : illi frequentes Laurentium in armatorum globum accipiunt. Domum per dispendia, ne in Juliani cadaver incideret, perducunt.

Ego recta domum perrexi : Julianumque multis confectum vulneribus, multo cruore fœdatum miserabiliter jacentem offendi. Ibi titubans, et præ doloris magnitudine vix satis animi compos, a quibusdam amicis sublevatus, domumque sum deductus.

Omnia ibi armatorum plena erant, omnia faventium clamoribus personabant : strepitu et vocibus tectum omne resultabat. Videres pueros, senes, juvenes, sacros, et prophanos viros arma capere : domum Medicam quasi publicam omnium salutem defensare.

Interim Pisanus Præsul Cæsarem Petrucium Vexilliferum, quod ajunt, Justitiæ, remotis arbitris in colloquium vocat, eo consilio, ut hominem trucidet. Velle se, ait, nonnulla Pontificis referre nomine. Quidam ex Perusinis proscriptis, qui hominem facinoris conscii in Curiam comitabantur, in publici cubiculum Scribæ se conjiciunt, ubi locum idoneum teneant. Fores concludunt cubiculi, neque eas, ubi res postulat, aperire queunt, ita neque sibi, neque suis auxilio esse. At Cæsar ubi titubantem Salviatum contemplatur, dolum suspicatus, lictores ad arma concitat : Salviatus metu perturbatus, e cubiculo se proripit. Ille in Jacobum Poggii filium incidit, eumque, ut est homo ingentis animi,

capillo correptum humi deturbat, custodibusque servandum mandat; mox ad summam turrim cum Dominorum manu festinus evadit. Ibi quantum in se est, correpto e culina veru (nam id ei telum metus atque ira obtulerant) fores tuetur; suam atque publicam salutem magna animi præsentia acerrime defensat. Idem alii pro se quisque viriliter agunt.

Crebræ in Florentina Curia sunt januæ : eæ, a lictoribus occlusæ, capita conjuratorum separant. Ita illi in multos diducti rivulos impetum perdunt. Interea omnis Curia intus fremere, paucique ex civibus eo convenire.

Jacobus autem Pactius, ubi spem necandi Laurentii se fefellisse intellexit, haud ignarus quantum sceleris in se admisisset, utraque palma suam ipse faciem ceciderat. Mox dum se domum corriperet, priusquam de Templo egrederetur, ad terram præ angustia collapsus est. Tandem ubi rem in angusto esse vidit, fortunam periclitari deliberans, cum paucis ex necessariis recta in forum contendit : populum ad arma convocat. Nihil succedere illi; verum omnes hominem scelestum, et tum præ formidine vix sonum vocis, qui exaudiretur, erumpentem, contemptui habere, facinusque detestari. Is ubi nihil in populo auxilii videt, trepidare, animoque destitui.

Qui in summam Curiæ arcem receperant se, saxa ingentia telaque in Jacobum jaculantur : homo pavitans domum se refert. Eodem et Franciscus, acceptis in eo tumultu gravibus vulneribus, repente confugerat.

Interim Laurentiani Curiam recipiunt. Perusini, effracto ostio, trucidantur : tum et in reliquos sævitum. Jacobum Poggii e fenestris suspendunt; Cardinalem comprehensum magno præsidio in Curiam subducunt, ægreque hominem a populi impetu tuentur. Qui eum assectari consueverant, plerique a plebe occisi; omnia direpta, cadavera ipsa fœde lacerata. Jam ante Laurentii

fores caput humanum lanceæ præfixum, jam humeri partem attulerant. Nihil tamen undique magis exaudiri, quam populi voces : Pilas, Pilas; id enim Mediceæ familiæ insigne est, clamitantes.

At Jacobus Pactius desperatis rebus fuga sibi consulit : portam, quæ ad Crucis dicitur, cum armatorum manu petit; inde erumpit.

Interim ad Medicum ædes miro studio, miro favore populus confluere; proditores ad supplicium flagitare; nulli maledicto, nullis minis parcere, dum ad pœnam sceleratos rapi cogerent. Ibi Jacobi Pactii domus vix a direptione defensa, Franciscus nudus, ac saucius, ex ipsis patrui ædibus a Petro Corsino, qui magna clientum manu stipatus eo accurrerat, ad laqueum rapitur pene semivivus : non enim facile aut pronum erat furenti populo temperare. Mox et Pisanus Præsul ex ea, qua et Franciscus Pactius fenestra pendebat, supra ipsum exanimum corpus suspenditur. Cum dejiceretur (id quod mirum omnibus visum iri arbitror, nemini tamen ignotum eo tempore exstitit), sive id casus aliquis, seu rabies dederit, ipsum illud Francisci cadaver dentibus invadit, alteramque ejus mamillam vel cum laqueo suffocatus, apertis furialiter oculis, mordicus detinebat. Post hunc et duo Jacobi ex Salviatorum familia laqueo guttur franguntur. Memini me tum venire in forum (nam domi quieta jam res erat), ibique multa cadavera fœde lacerata passim videre projecta : multa in ea populi ludibria, multæ detestationes.

Erat enim Medicea domus multis causis popula grata. Tum Juliani cædem detestari omnes, indignum facinus clamitare. Juvenem egregium, delicias Florentinæ juventutis, per scelus, per dolum, ac proditionem, a quibus minime oportuit, interemptum; familiam impotentem, ac sacrilegam, Diis hominibusque infestam, tantum facinus perpetrasse. Stimulabat plebem et me-

moria recens ejus virtutis. Nam cum paucis ante annis equestre illud cataphractorum equitum certamen celebraretur, mira virtus Juliani exstiterat, palmamque et spolia domum reportaverat; quæ res magnopere vulgi animos conciliat. Ad hæc et facinoris indignitas accedebat. Neque enim quicquam tam scelestum dici aut excogitari poterat, quod hujus atrocitatem sceleris adæquaret. Fremebant omnes, Juvenem pium, innocentem, in templo, inter aras et sacra, crudeliter trucidatum, violatum hospitium, violata sacra, pollutum humano sanguine Templum; ipsum autem Laurentium, in quem unum Florentina omnis Respublica recumberet, ipsum illum Laurentium, in quo spes omnes opesque populi sitæ forent, ferro petitum, id vero indignissimum clamitabant.

Jam ex omnibus municipiis, ut quæque urbi proxima essent, magna vis armatorum in forum, in trivia, in Mediceam præcipue domum confluere; ostentare pro se quisque suum studium : cives catervatim cum liberis et clientibus polliceri suam operam, suas vires atque opes : omnes ex uno Laurentio, et publicam et privatam pendere ipsorum salutem, dictitare. Videre erat continuos aliquot dies undique in domum Laurentianam arma convehi, importari carnes et panes, quæque essent victui opportuna. Ipse Laurentius non vulnere, non metu, non dolore, quem ex fratris nece maximum ceperat, impediri quo minus rebus suis prospiceret : prehensare cives omnes; gratiam se singulis habere; ipsis omnibus suam dicere salutem referre acceptam; populo sese de ipsius salute anxio nonnunquam e fenestris ostentare : ibi acclamare omnis populus, manus ad cœlum tollere, gratulari ejus saluti, exsultare gaudio. Ipse rebus omnibus intentus agere, neque animo, neque consilio destitui.

Dum hæc aguntur, nuntiatum est Joannem Francis-

cum Tollentinatem Fori Cornelii Præfectum cum delecta equitum manu in nostrum agrum ex ipsis Fori Cornelii finibus irrupisse. Idem mox et Tiphernatem fecisse Laurentium, qua parte Senensium fines Florentinum discriminant agrum, multorum nuntiis litterisque admonemur. Tum utcumque a nostris pulsum domum suam recepisse se. Nocte atra, vigiliæ per urbem dispositæ; domus Laurentiana diligenter custodita; stationes armatorum in quadriviis, in foro, tota urbe. Postridie ejus diei Joannes Bentivolus Bononiensis Eques, suæque princeps reipublicæ, vir multis officiis familiæ Medicum conjunctissimus, in Mugellanum cum aliquot equitum turmis, multisque peditum cohortibus auxilio venerat. Jamque tota urbs peditibus oppleri cœpta. Sed veriti Octoviri, quorum princeps Dionysius Puccius, ne quid milites prædæ avidi tumultuarentur, delectis, qui custodiæ urbis præessent, reliquos, ut primum in urbem venerant, suam quemque domum, aut sicubi usu fore decernerent, regredi jubent.

Renatus interim Pactius, qui pridie ejus diei, quo facinus gestum est, in villam Mugellanam se receperat, ibique milites cogebat, cum duobus fratribus Joanne, Nicolao captus ducitur. Guilielmi, ac Francisci frater Joannes Pactius in horto quodam suæ domui contiguo deprehenditur. Qui Jacobum sequuti sunt, ab omnibus jam destitutum in Castaneo Vico comprehendunt. Qui primus hominem assequutus est, is fuit Alexander quidam agricola annis plurimum xx natus; ipse homini manum injicit. At Jacobus septem prolatis aureis obsecrare rusticum incipit, uti se neci dedat; neque vero id homini persuadet. Ut vero magis hoc magisque precibus contendit, a fratre Alexandri scipione verberatur. Tum intellexit homo pavitans, verum esse quod dicitur : « Ducunt volentem fata, nolentem trahunt. » Ibi Florentiam cum præsidio Octovirum, ne a plebe

laniaretur, in Curiam prolatus, expressa nullo tormento totius facinoris confessione, paucis post horis laqueo pœuas luit. Hic homo jam letho vicinus, haudquaqum sui illius rabidi furiosique ingenii obliviscitur; manes suos adverso Dæmoni dedere se clamat. Post eum et de Renato supplicium sumptum. Reliqui fratres in vincula conjecti : eorum minimus natu Galeottus, impubes adhuc, muliebri stola amictus, fugam trepidus moliebatur : ibi agnitus in eundem carcerem conjicitur : eodemque haud multo post et Andream Pactium Renati fratrem ex fuga retractum obtrudunt.

Bandinus fugitans in Tiphernatem incidit, a quo in aciem receptus Senas pervasit. Neapoleo a Petro Vespuccio adjutus, fuga sibi salutem petiit. Aliquot post dies et de Joanne Baptista supplicium sumptum.

Qui Laurentium percusserant Antonius Volaterranus, et Stephanus, in Florentina Abbatia aliquot dies latuere. Id ubi rescitum, continuo gregatim eo populus convolat; vixque ab ipsis Monachis, quod religione prohibiti non eos indicassent, manum abstinent, abreptos sicarios fœde lacerant : ibi demum mutilato naso, truncis auribus, multis colaphis contusi, ad laqueum post confessionem sceleris rapiuntur. Præmia deinde publice his decreta, ac per præconem denuntiata, qui Bandinum, et Neapoleonem aut occiderent, aut viventes agerent captivos. Guilielmus Pactius, qui affinitate fretus in Laurentianam domum confugerat, una cum liberis ejus vigesimum trans quintum ab urbe lapidem proscribitur. Multæ præterea insequutæ cædes, atque omnes conscii partim cæsi, partim in vinculis habiti, aut proscripti sunt.

Romæ ubi nuntiatum est, maximus dolor, mira omnium de Laurentii incolumitate exsultatio.

Funus Juliano magnifice ductum, et justa manibus in Divi Laurentii Templo persoluta. Pleraque juventus

vestem mutavit. Ipse undeviginti vulneribus perfossus erat. Annos vixerat quinque et viginti.

Ubi rescitum est a Petro Vespuccio Neapoleonem adjutum, continuo et ipsum capiunt. Hic homo prodigus jam inde a pueritia bona paterna dilapidaverat : quamobrem et hereditatis jure parentis testamento mox cecidit. Domi erat illi summa inopia, foris grande æs alienum : quare et præsenti republica offendebatur, et rerum novarum cupiens erat. Atque is, ut primum Juliani cædes patrata est, cœpit, ut erant hominis subita ac repentina consilia, Pactiorum facinus verbis attollere : mox, ut omnem populum, omnes cives videt a Laurentio stare, confestim se ad diripiendam Pactiorum domum corripuit; nactusque prædam inhiantes milites parum abfuit (nisi Petrus Corsinus egregius juvenis ejus ferociæ occurrisset) quin civitatem omnem, bona fortunasque civium in summum periculum adduceret; adeo homo præceps ac furiosus populum, militesque omnes ad prædam animaverat. Demum et ipse in carcerem conjectus, et Marcus filius ad quintum ab urbe lapidem proscriptus.

Paucis post diebus cum juges pluviæ essent insequutæ, repente ex omnibus agris magna vis hominum in urbem confluit. Nefas esse clamitant Jacobi Pactii corpus in sacro conditum. Ideo tandiu perpluisse, quod hominem nefarium, et qui ne in morte quidem religionis ullam, aut Dei rationem habuerit, contra jus, fasque in Templo condiderint. Officere id (quæ vetus est rusticorum superstitio) lactentibus adhuc frumentis : idem et plebs omnis, ut in tali re assolet, passim dictitare. Mox vero ad ipsum sepulcri locum conveniunt frequentes, effossumque hominis cadaver in pomerio defodiunt : statimque fœdatus nubibus aer (adeo plebis opinioni fortuna favebat) solis fulgorem cœpit ostendere.

Postridie ejus diei, id quod monstri simile visum est, puerorum ingens multitudo, velut quibusdam furiarum arcanis facibus accensa, conditum rursus cadaver effodiunt; prohibentem nescio quem, parum abfuit, quin lapidibus necarent. Eum, quo fuerat suffocatus laqueo apprehendunt, multis conviciis ac ludibriis per omnes urbis vivos raptant. Alii enim per ridiculum præeuntes, decedere viæ obvios jubere, quod se Equitem insignem dicerent adducere; alii baculis, stimulisque increpitantes monere hominem, ne præstolantibus se in foro civibus esset in mora: mox ad suas adductum ædes, januam capite pulsare subigunt, simul exclamant, ecquis intus familiarium sit, ecquis redeuntem magno comitatu domum excipiat. In forum venire prohibiti, ad Arni flumen contendunt, eoque cadaver abjiciunt. Id cum supernataret, magna vis rusticorum convicia fundentes subsequebantur. Unde et quidam non irridicule dixisse fertur: fuisse illi omnia ex sententia successura, si quem exstinctus habuit populi comitatum, et vivens habuisset.

Multa præterea jocularia carmina in Jacobi Pactii contumeliam, inque omnium conjuratorum detestationem passim per urbem a pueris cantitata; multi undique famosi libelli in eosdem conscripti.

Bona eorum in publicum adducta; factumque Senatusconsultum, ne quis post eam diem ejus nomen familiæ usurparet; ne qua usquam Pactiorum insignia remanerent; neve quis nostra in Republica affinitatem cum ipsis contraheret: qui contra faceret, eum contra Rempublicam, contraque Senatus auctoritatem facere.

Ex hac tanta rerum commutatione, sæpe ego de humanæ fortunæ instabilitate sum admonitus, maximeque admiratus incredibilem omnium de Juliani interitu dolorem. Cujus quæ forma corporis, quive habitus, qui mores fuerint, paucis absolvam. Statura fuit procera,

quadrato corpore, magno, et prominenti pectore; teretibus ac musculosis brachiis, validis articulis, compressa alvo, amplis femoribus, suris aliquando plenioribus, vegetis nigrisque oculis, acri visu, subnigro colore, multa coma, capillo nigro, et promisso, atque in occiput a fronte rejecto : equitandi, juculandique gnarus : saltu et palæstra excellens : venatu mirum in modum delectari solitus : vigiliæ atque inediæ juxta patiens : potionis adeo exiguæ, ut ea aliquando vel integrum diem sponte abstinuerit. Magni erat animi; maximæ constantiæ; religionis, et bonorum morum cultor; picturam maxime amplectebatur et musicam, atque omne munditiarum genus; ingenio erat ad poesin non inepto. Scripsit nonnulla Etrusca carmina mire gravia, et sententiarum plena : amatoria carmina libens lectitabat. Facundus erat et prudens, minime tamen promptus. Idem et urbanitatum mirus amator, et ipse non inurbanus : mendaces magnopere oderat, et injuriarum memores. In cultu corporis mediocris, mire vero elegans, et lautus. Gravis decorusque erat ejus incessus, atque omnino dignitatis plenus. Obsequii erat multi, multæ humanitatis. Magnæ in fratrem pietatis atque observantiæ; magni roboris, et virtutis. Hæc illa, atque alia charum populo, charum suis, dum vixit, reddebant. Hæc eadem nobis omnibus luctuosam egregii juvenis, atque acerbissimam memoriam relinquunt. Deum tamen optimum, maximumque ne prohibeat precamur:

« Hunc saltem everso Juvenem succurrere sæclo. »

APPENDIX II.

ANGELO POLIZIANO A MESSER CARLO CANALE, SALUTE.

Solevano i Lacedemoni, umanissimo Messer Carlo, quando alcun loro figliuolo nasceva o di qualche membro impedito, o delle forze debile, quello esponere subitamente, nè permettere che in vita fusse riservato, giudicando tale stirpe indegna di Lacedemonia. Così desideravo ancor io, che la Fabula di Orfeo, la quale a requisizione del nostro reverendissimo Cardinale Mantuano, in tempo di duo giorni, intra continui tumulti, in stilo vulgare perchè dagli spettatori fusse meglio intesa, avevo composta, fusse disubito, non altrimenti che esso Orfeo, lacerata; cognoscendo, questa mia figliuola essere di qualità da fare piuttosto al suo padre vergogna, che onore; e piuttosto atta a dargli malinconia, che allegrezza. Ma vedendo che voi ed alcuni altri troppo di me amanti, contro alla mia volontà in vita la ritenete; conviene ancora a me avere più rispetto allo amore paterno e alla volontà vostra, che al mio ragionevole instituto. Avete però una giusta escusazione della volonta vostra; perchè essendo così nata sotto lo auspicio di sì clemente Signore, merita d'essere esenta dalla commune legge. Viva adunque, poichè a voi così piace; ma ben vi protesto che tale pietà è una espressa crudeltà: e di questo mio giudizio desidero ne sia questa epistola testimonio. E voi che sapete la necessità della mia obedienzia, e l'angustia del tempo, vi priego che colla vostra autorità resistiate a qualunque volesse la imperfezione di tale figliuola al padre attribuire. *Vale.*

APPENDIX III.

EPISTOLA AL SIGNOR FEDERIGO.

Ripensando assai volte meco medesimo, illustrissimo Signore mio Federigo, quale intra molte ed infinite laude degli antichi tempi fussi la più eccellente; una percerto sopra tutte le altre esser gloriosissima e quasi singulare ò giudicato, che nessuna illustre e virtuosa opra nè di mano nè d'ingegno si puote immaginare, alla quale in quella prima età non fussino e in pubblico e in privato grandissimi premi e nobilissimi ornamenti apparechiati. Imperocchè, siccome dal mare Oceano tutti i fiumi e fonti si dice aver principio; così da questa una egregia consuetudine tutti i famosi fatti e le maravigliose opre degli antichi uomini s'intende esser derivati. L'onore è veramente quello che porge a ciascuna arte nutrimento; nè da altra cosa, quanto dalla gloria, sono gli animi dei mortali alle preclare opre infiammati. A questo fine adunque a Roma i magnifici trionfi, in Grecia i famosi giuochi del monte Olimpo, appresso ad ambedue il poetico e oratorio certame con tanto studio fu celebrato. Per questo solo il carro ed arco trionfale, marmorei trofei, ornatissimi teatri, le statue, le palme, le corone, le funebri laudazioni; per questo solo infiniti altri mirabilissimi ornamenti furono ordinati: nè d'altronde veramente ebbono origine i leggiadri ed altri fatti e col senno e colla spada, e tante mirabili eccellenzie de' valorosi antichi, in li quali senza alcun dubbio, come ben dice il nostro toscan poeta, non saran mai

. . . . Senza fama,
Se l' nniverso pria non si dissolve.

Erano questi mirabili e veramente divini uomini; come di vera immortal laude sommamente desiderosi, così d'un focoso amore inverso coloro accesi, i quali potessino i valorosi e chiari fatti delli uomini eccellenti colla virtù del poetico stile rendere immortali: del qual gloriosissimo disio infiammato il Magno Alessandro, quando nel Sigeo al nobilissimo sepolcro del famoso Achille fu pervenuto, mandò fuor sospirando quella sempre memorabile, regia, veramente di sè digna voce:

Oh fortunato, che sì chiara tromba
Trovasti, e chi di te sì alto scrisse!

E senza dubbio fortunato, imperocchè se'l divin poeta Omero non fusse stato, una medesima sepultura il corpo e l'alma d'Achille avrebbe ricoperto: nè questo poeta ancora, sopra tutti gli altri eccellentissimo, sarebbe in tanto onore e fama salito, se da un clarissimo Ateniese non fussi stato di terra in alto sullevato, anzi quasi da morte a sì lunga vita restituito. Imperochè essendo la sacra opera di questo celebratissimo poeta, dopo la sua morte per molti e varj luoghi della Grecia dissipata e quasi dimembrata; Pisistrato ateniese principe, uomo per molte virtù e d'animo e di corpore prestantissimo, preposti amplissimi premj a chi alcuno de'versi omerici gli apportasse, con somma diligenza ed esamine tutto il corpo restituì del santissimo poema. Così lui a sè stesso immortal gloria e clarissimo splendore acquistonne. Per la qual cosa nessuno altro titolo sotto la sua statua fu intagliato, sennon questo uno, che dello insieme ridurre il glorioso onerico poema lui primo fussi stato autore. Oh veramente divini uomini al mondo nati! Conosceva questo egregio principe, gli altri suoi virtuosi fatti, comecchè molti e mirabili fussino, tutti nientedimeno a questa una laude essere inferiori; per la quale ed a sè e ad altri eterna vita partorissi. Cotali erano adunque que-

gli primi uomini, dei quali li virtuosi fatti non sola a' nostri secoli imitabili non sono, ma appena credibili. Imperocchè essendo già intutto i premj de' virtuosi fatti mancati, insieme con essi ogni benigno lume di virtute è spento; e non facendo gli uomini alcuna cosa laudabile, ancora questi sacri laudatori ánno del tutto disprezzati. La qual cosa se ne' prossimi superiori secoli stata non fussi, non sarebbe dipoi la dolorosa perdita di tanti e si mirabili greci e latini scrittori con nostro grandissimo danno intervenuta. Erano similmente in questo fortunoso naufragio molti venerabili poeti, li quali primi il deserto campo della toscana lingua cominciarono a coltivare in guisa tale, che in questi nostri secoli tutta di fioretti e d'erbe e rivestita. Ma la tua benigna mano, illustrissimo Federigo, quale a questi porgere ti se' degnato, dopo molte loro e lunghe fatiche in porto finalmente gli á condotti. Imperocchè, essendo nel passato anno nell' antica Pisana città venisti in ragionar di quelli che nella toscana lingua poeticamente avessino scritto, non mi tenne punto la tua Signoria il tuo laudabile desiderio nascoso: ciò era che per mia opra tutti questi scrittori si fussino insieme in un medesimo volume raccolti. Per la qual cosa, essendo io come in tutte le altre cose, così ancora in questo desideroso alla tua onestissima volontà, non senza grandissima fatica fatti ritrovare gli antichi esemplari, e di quelli alcune cose men rozze eleggendo, tutti in questo presente volume ò raccolti; il quale mando alla tua Signoria, desideroso assai ch'essa la mia opra, qual ch'ella si sia, gradisca, e la riceva siccome un ricordo e pegno del mio amore inverso lei singulare. Nè siá però nessuno che questa toscana lingua come poco ornata e copiosa disprezzi. Imperocchè se bene e giustamente le sue ricchezze ed ornamenti saranno estimati, non povera questa lingua, non rozza, ma abbondante e politissima sarà riputata.

Nessuna cosa gentile, florida, leggiadra, ornata; nessuna acuta, distritta, ingegnosa, sottile; nessuna ampla e copiosa; nessuna altra magnifica, sonora; nessuna altra finalmente ardente, animosa, concitata, si puote immaginare, della quale non pure in quegli due primi Dante e Petrarca, ma in questi altri ancora, i quali tu, Signore, ái suscitati, i chiarissimi esempli non resplendano. Fu l'uso della rima, secondochè in una latina epistola scrive il Petrarca, ancora appresso gli antichi Romani assai celebrato. Il quale per molto tempo intermesso, cominciò poi nella Sicilia non molti secoli avanti a rifiorire; e di quì per la Francia sparto, finalmente in Italia, quasi in un suo ostello, è pervenuto. Il primo adunque che dei nostri a ritrarne la vaga immagine del novello stile pose la mano, fu l'Aretino Guittone; ed in quella medesima era il famoso Bolognese Guido Guizinello: l'uno e l'altro di filosofia ornatissimi, gravi e sentenziosi; ma quel primo alquanto ravido e severo, nè d'alcuno dolce lume d'eloquenza acceso. L'altro tanto di lui più lucido, più soave e più ornato, Dante padre appellavalo suo, e degli altri suoi migliori

. . . . Che mai
Rime d' amore usar dolci e leggiadre.

Costui certamente fu il primo da cui la bella forma del nostro idioma fu dolcemente colorita, quale appena da quel rozzo Aretino era stata adombrata. Riluce dietro a costoro il dilicato Guido Cavalcante Fiorentino, sottilissimo dialettico, e filosofo del suo secolo prestantissimo. Costui percerto, come del corpo fu bello e leggiadro, così negli suoi scritti, non so che più che gli altri, bello, gentile e peregrino rassembra, e nelle invenzioni acutissimo, magnifico, ammirabile, gravissimo nelle sentenze, copioso e rilevato nell' ordine, composto, saggio ed avveduto; li quali tutte sue beate virtù

d'un vago, dolce e peregrino stile, come di preziosa veste, sono adorne. Il quale se in più spazioso campo si fusse esercitato, arebbe senza dubbio i primi onori occupati. Ma sopra tutte le altre sue opre è mirabilissima una canzone nella quale sottilmente questo grazioso poeta, d'amore ogni qualità, virtù, accidente descrisse: onde nella sua età di tanto pregio fu giudicata, che da tre suoi contemporanei prestantissimi filosofi, fra' quali era il romano Egidio, fu dottissimamente comentata. Nè si deve il lucchese Bonagiunta, ed il Notaro da Lentino con silenzio trapassare; l'uno e l'altro grave e sentenzioso, ma in modo d'ogni fior di leggiadria spogliati, che contenti dovrebbero restare se fra questa bella manata di sì onorati uomini li riceviamo. E costoro e Piero delle Vigne nella età di Guittone furono celebrati; il quale ancora esso non è senza gravità o dottrina alcuna, avvengachè piccole opre compose: costui è quello che, come Dante dice, tenne

. . . . Ambo le chiavi
Del cor di Federigo,

e che le volse

Serrando e disserando sì soavi.

Risplendono dopo costoro quelli dui mirabili soli che questa lingua ánno illuminata: Dante, e non molto dietro ad esso Francesco Petrarça; della laude dei quali, siccome di Cartagine dice Sallustio, meglio giudico essere tacere, che poco dirne. Il Bolognese Onesto e li Siciliani che già primi furono, come di questi dui sono più antichi, così della loro lima arebbono mestiero; avvengachè nè ingegno nè volontà ad alcuno di loro si vide esser mancata. Assai bene alla sua nominanza risponde Cino da Pistoia, tutto delicato, e veramente

amoroso; il quale primo, al mio parere, cominciò l'antico rozzore intutto a schifare, dal quale nè il divino Dante, peraltro mirabilissimo, si è potuto per ogni parte schermire. Segue costoro dipoi più longa gregge di novelli scrittori, i quali tutti di lungo intervallo si sono da quella bella coppia allontanati. Questi tutti, Signore, con essi alcuni dell' età nostra, vengono a renderti immortal grazie, che della loro vita, della loro fama e luce sie stato autore molto di maggior gloria degno, che quello antico Ateniese di cui avanti è fatta menzione; perchè lui ad uno, Tu a tutti questi ái renduto la vita. Abbiamo ancora nello estremo del libro, perchè così ne pareva ti piacessi, aggiunti alcuni de' nostri sonetti e canzone; acciochè quelli leggendo, si rinnovelli nella tua mente la mia fede ed amor singular verso la la tua Signoria: li quali se degni non sono fra sì maravigliévoli scritti de' vecchi poeti essere annumerati, almeno per fare agli altri paragone, e per fare quelli la loro comparazione più ornati parere, non sarà forse inutile stato averli con essi collegati. Riceverà adunque la tua illustrissima Signoria e questi e me, non solamente nella casa, ma nel petto ed animo suo; siccome ancora quella nel core ed animo nostro giocondamente del continuo alberga. *Vale.*

APPENDIX IV.

LAURENTIO DE MEDICIS FLORENTIÆ, ANGELUS POLITIANUS.

Magnifice domine, etc. Mona Clarice sta bene, et così tutta questa brigata. Quì non s' era ancora udito nulla del romore occorso del quale ne ha per questo medesimo apportatore dato adviso ad me il franco, che si ha levata ogni sospitione, perchè ci siamo assai fondati in sulla sua lettera che mona Clarice dubitava non fussi la cosa più grave, et che voi de industria l'allegressi. In somma è restata di buona voglia et acquievit. A noi non manca nulla; et solamente habbiamo passione delle molestie vostre, che sono pure troppe. Iddio ci adjuterà. Spes enim in vivis est, desperatio mortui.

Vorrebbe mona Clarice, che quando costà non havessi troppo bisogno di Giovanni Tornabuoni, lo rimandassi in quà, che gli pare esser sola senza epso, et per ogni rispetto gli pare sia a proposito la stanza sua quì.

Io attendo a Piero, e sollecitolo a scrivere: et in pochi dì credo vi scriverà, che voi vi maraviglierete, che habbiamo quà un maestro che in quindici dì insegna a scrivere, et fa maraviglie in questo mestiero. E fanciulli s'attendono a vezzeggiare più che l'usato, et sono tutti rifatti. Iddio ajuti loro e voi. Piero non si spina mai da me, o io da lui. Vorrei esservi a proposito in maggiori cose, ma poichè tocca questo, lo farò volentieri. Rogo tamen, ut aliquid aut litterarum aut nuntii huc perlatum iri cures, desque operam, ne quidquid est in me

auctoritatis, patiaris exolescere, quo et puerum facilius in officio teneam, et meo munere ut par est defungar. Sed hæc si commodum; sin minus, quod sors feret, feremus æquo animo. State di buona voglia, et fate buono animo, che e grandi uomini si fanno nelle adversità. Durate, et vosmet rebus servate secundis. Raccomandomivi. Pistorii, die 26 augusti 1478.

Magnifice mi patrone, desidero assai, che la magnificentia vostra non si sia turbata d'una mia li scripsi stamani dettatami dalla passione, la quale ho non d'altro, che di non potere havere patientia. Spero in bonam partem acceperis, rebusque nostris prospectum curabis.

Mona Clarice vi manda tre fagiani et una starna. Dice ne habbiate cura come ne venissimo da nemici: perchè non sà chi, o quale sia questo apportatore, il quale è il padre del ragazzo vostro, che ruppe la gamba, cavallaro di Pistoja.

Per costui vi mando e consigli di messer Bartolommeo Sozzini. Holli sollecitati a ogni hora, et trovato li scriptori; et elli ancora vi ha usata diligentia somma. Ma non si è potuto far più presto.

Piero stà bene et io li ho grandissima cura. Così tutti li altri sono sani. Governiamoci il meglio possamo, ma a me toccano tutte le botte, pure te propter Libycæ, etc.

Io aspetto con desiderio novelle, che la moria sia restata per il sospetto ho di voi, et per tornare a servire voi, che con voi volevo et credevomi stare. Ma poichè voi, o più tosto la mia mala sorte mi ha assignato questo grado appresso di vostra magnificenza, lo sopporterò, quamvis durum nec levius fit patientia. Raccomandomi a V. M. Pistorii, die 24 augusti 1478.

Magnifice mi domine, tutta questa vostra brigata sta bene: Piero studia così modice, et ogni di andiamo

a piacere per la terra : visitiamo questi horti, che ne è piena la città, et qualche volta la libreria di maestro Zambino, che ci ho trovate parecchie buone cosette et in greco, et in latino. Giovanni se ne va tutto il dì in sul cavallino, et tirasi drieto tutto questo popolo. Mona Clarice si porta molto bene: piglia però poco piacere, se non delle novelle buone si sentono di costà. Poco esce di casa. Non ci manca in effetto nulla. Non si accepta presenti, da insalate, fichi et qualche fiasco di vino, o qualche beccafico, o simili cose infuori. Questi ciptadini ci porterebbero acqua cogli orecchi; et da Andrea Panciatichi siamo trattati tanto onorevolmente, che tutti ci pare esserli obbligati. In effetto a ogni cosa di quà s' a l' occhio. Et già si comincia a far buona guardia alle porte. Attendete ancora voi a darvi buon tempo, et vincere; et quando si può, venite a vedere questa vestra brigata, che vi aspetta a mangiunte. Raccomandomi à V. M. Pistorii, 31 augusti 1478.

Magnifice domine mi, mona Clarice s' è sentita da hiersera in quà un poco chioccia: scrivelei a mona Lucretia, che dubita di non si sconciare, o di non havere il male, che ebbe la donna di Giovanni Tornabuoni. Cominciò dopo una a giacere in sul lettuccio. Stamanni si levò del letto tardi. Desinò bene, et doppo desinare se tornata a giacere. Quì sono con lei queste donne de Panciatichi, che è molto intendente. Dicemi Andrea, che ella gli ha decto, che mona Clarice, non è senza pericolo di sconciarsi. M' è paruto d' avvisarvi di tutto. Dicono però tutte queste donne, che credono non harà male. Lei a vederla non mostra altro segno di malata, nisi quod cubat, et quod paullo commotior est quam consuevit.

Piero andò incontro stamattina a questo signore, et fu il primo. Disse poche parole nella sentenza gli scrivete, et molto bene. El signore solo mise innanzi, et

così entrò in Pistoja. Mona Clarice gli presentò un bel mazzo di starne : stasera andremo a visitarlo alle 22 hore, che siamo hora a hore 19. Fe compagnia a Piero Giovanni Tornabuoni, et lui riprese le parole di Piero. Mostra questo illust. sig. secondo dicone questi sui, di venire con una voglia troppo grande di farsi honore, et di satisfare a cotesta excelsa signoria et maxime alla V. M.

Clarice vi manda non so quante starne gli sono state donate, poichè presentò questo signore. Io starò intento a quanto seguirà; et in quello saprò, farò mio debito, e di tutto avviserò V. M. la qualle Iddio conservi. Raccomandomivi. Pistorii, die 7 septembris 1478.

APPENDIX V.

ANGELUS POLITIANUS MAGNIFICÆ DOMINÆ LUCRETIÆ DE MEDICIS, FLORENTIÆ.

Magnifica domina mea; le novelle che noi vi possiamo scrivere di quì, sono queste. Che noi habbiamo tanta acqua, et sì continua, che non possiamo uscir di casa, et habbiamo mutata la caccia nel giuoco di palla, perchè i fanciulli non lascino l'exercitio. Giuchiamo comunemente o la scodella o il savole o la carne, cioè che chi perde non ne mangi: e spesso spesso quando questi miei scolari perdono, fanno un cenno a ser humido. Altro non cè che scrivervi per ora di nostre novelle. Io mi sto in casa al fuoco in zoccoli et in palandrano, che vi parrei la malinconia, se voi mi vedessi, ma forse mi pajo io in ogni modo, et non fo, nè veggo, nè sento cosa che mi dilecti, immodo mi sono accorato per questi nostri casi. Et dorendo et vegliando sempre ho nel capo questa albagia. Eravamo due dì fa tutti in se l'ale, perchè intendemo non esse costà più moria : hora tutti siamo rimasti basosi, intendendo, che pur va pizzicando qualche cosa. Quando siamo costà, habbiamo pur qualche refrigerio, quando non fussi mai altro se non vedere ritornare Lorenzo a casa. Qui tuttavia dubitiamo, et d'ogni cosa : et quanto a me vi prometto, che io affogo nell' accidia, in tanta solitudine mi truovo. Dico solitudine, perchè monsignore si rinchiude in camera accompagnato solo da pensieri, et sempre lo truovo addolorato, et inpensierito per modo, che mi rinfresca piu la malinconia a essere con lui. Ser Alberto del Malerba tutto

di biascia ufficio con questi fanciulli : rimangomi solo, et quando sono restucco dello studio, mi do a razolare tra morie et guerre, et dolore del passato et paura dell' advenire; nè ho con chi crivellare queste mie fantasie. Non truovo qui la mia mona Lucretia in camera, colla quale io possi sfogarmi, et muojo di tedio : quanto allegerimento ci habbiamo, sono le lettere di costà, cioè quelle del Malerba, che pur ci ha scripte a questi dì delle novelle; et sovi dire, che le scrive tutte buone per l' ordinario. Et noi per un pocco ogni cosa ci crediamo, tanto habbiamo voglia che sieno vere. Ma si convertono pur poi in bozzachini queste susine. Nientedimeno quanto posso io per me, mi vo armando di buona speranza, et a ogni cosa m' appicco per non irne così al primo tratto in fondo.

Altro non ho che scrivervi. Raccomandomi a V. M. Ex Cafagiolo die 18 decembris 1478.

APPENDIX VI.

LAURENTIO MEDICI FLORENTIÆ, CLARICE URSINI.

Magnifice conjux, etc., intendo costì la moria far danno più che l' usato. Quanto possono e prieghi di vostra donna et figliuoli vi exhorto a dovervi guardare, et anche se possete con riguardo di qui venire a vedere questo feste, ci sarà consolatione. El tutto rimetto in vostra prudentia. Harei caro non essere in favola del francho, come fu Luigi Pulci, nè che messer Agnolo possa dire che starà in casa vostra a mio dispesto; et anche l' habbiate facto mettere in camera vostra a Fiesole. Sapete vi dissi, che se volevi che stessi, ero contentissima, e benchè habbia patito, che mi dica mille villanie, se e di vostro consentimento, sono patiente, ma non che lo possa credere. Credo bene che ser Niccolò, per voler fare pace con lui, me habbia tanto sollecitata. E fanciulli sono tutti sani, et hanno voglia di vedervi, et maxime io, che non ho altro struggimento che questo, habbiavi a star costì a questi tempi. Sempre a voi mi raccomando. In Cafaggiolo 28 maii 1479.

APPENDIX VII.

MAGNIFICO VIRO LAURENTIO MEDICI PATRONO OPTIMO.

Magnifice patrone mi, voi mi havete più volte dato animo et ricordato che io stessi intento a qualche cosa honorevole, che io per me havendo horamai da vivere colla mia brigata, et non cognoscendo richiedersi, nè alla qualità mia nè a meriti, più che quello mi havete dato, non haverli avuto animo di molestarvi ulterius; ma voi credo havete pensato quello si convengha alla grandezza dell' animo et fortuna vostra, che non suole essere contento, ne debba dell' ordinario, etc. Intendo di buon luogho, chel figliolo di Giovanni d'Orsino sta molto male, quello che ha la pieve di Laterina. Se V. M. non vi facessi su disegno per altri, me gli ricordo. La pieve è comoda, anzi vicina a Gruspina, et a me sarebbe un vescovado, non saria così a un altro. Questo solo vi ricordo, che per experientia vedrete, che li benefici mi farete non saranno mal collocati, perchè non spendo, nè la roba, nè l' tempo, se non in cose honorevole nè meno a V. M. che a me. Mandovi una elegia di uno discendenti di Dante Alighieri, che si chiama Dante quinto del poeta, et terzo del nome, et quale a Verona conobbi, e vedrete uno pistola di sua mano, dove si ricorda di me; m'è paruta una novellitia di cotesto luogho et tempo.

Vorrei che V. M. intendessi, si maestro Pier Lione volessi durar fatica in riveder quella mia traductione di Hippocrate, e Galieno, che è quasi al fine, et così el commento, che fo sopra, dove dichiaro tutti termini e

medicinali che venghono dal greco, et truovo come si possino chiamar latine. Se sua Exc. volessi durar fatica, poi al tempo lo manderei fuori più arditamente; che stimo sara bella cosa et utile, se l'amor non me ne inganna. Mes. Hermolao e'l conte, monstrino pur d'haverne buone opinione.

Udii cantar improviso, hierser l'altro, Piero Nortio, che mi venne assaltare a casa con tutti questi improvisanti; satisfecemi a maraviglia, et præsertim ne' motti, et ne'l rinbeccare, et nella facilità et pronuntia, che mi pareva tutta via veder et udirlo. Va.Mia. Prego Iddio che mantengha lungho tempo, hoc est, semper dum vivimus, et a voi dia vita lunghissima con questo godimento, et delli altri. Raccomandomi a Va. Mia.

V. M. Servulus,

Angelus Politianus.

Florentiæ, die V junii 1490.

APPENDIX VIII.

LAURENTIO DE MEDICIS ANG. POLITIANUS.

Magnifice patrone, di Ferrara vi scripsi l'ultima. A Padova poi trovai alcuni buoni libri, cioè Simplicio sopra el cielo, Alexandro sopra la topica, Giovan grammatico sopra le posteriora et gli Elenchi, uno David sopra alcune cose de Aristotile, li quali non habbiamo in Firenze. Ho trovato anchora uno scriptore greco in Padova, et facto el pacto a tre quinterni di foglio per ducato.

Maestro Pier Leone mi mostrò e libri suoi, tra li quali trovai un M. Manilio astronomo et poeta antico, el quale ho recato meco a Vinegia, et riscontrolo con uno in forma che io ho comprato. E' libro che io per me non ne viddi mai più antiqui. Similiter ha certi quinterni di Galieno de dogmate Aristotelis et Hippocratis in greco, del quale ci darà la copia a Padova, che si è facto pur frutto.

In Vinegia ho trovato alcuni libri di Archimede et di Herone mathematici che ad noi mancano, et uno Phornuto de Deis; e altre cose buone. Tanto che papa Janni ha che scrivere per un pezzo.

In libreria del Niceno, non abbiamo potuto vedere. Andò al principe messer Aldobrandino, oratore del duca di Ferrara, in cujus domo habitamus. Fugli negato a lettere di scatole: chiese però questa cosa per il conte Giovanni, et non per me, che mi parve bene di non tentare questo guado col nome vostro: Pure messer Antonio Vinciguerra, et messer Antonio Pizammano,

uno di quelli due gentilhomini philosophi, che vengono sconosciuti a Firenze a vedere el conte, et un fratello di messere Zaccheria Barbero son drieto alla traccia di spuntare questa obstinatione. Sarassi el possibile; questo è quanto a' libri. M. Piero Lioni è stato in Padova molto perseguitato, et non è chiamato nè quivi nè in Vinegia a cura nissuna. Pure ha buona scuola, et ha la sua parte favorevole: hollo fatto tentare dal ridursi in Toscana. Credo sarà in ogni modo difficil cosa. In Padova sta malvolentieri, et la conversatione non li può dispiciare ut ipse ait. Negat tamen se velle in Thusciam agere.

Niccoletto verrebbe a starsi a Pisa, ma vorrebbe un beneficio, hoc est, un di quelli canonicati; ha buon nome in Padova, et buona scuola. Pure, nisi fallor, è di questi strani fantastichi; lui mi ha mosso questa cosa di beneficii: siavi adviso.

Visitai stamattina messer Zaccheria Barbero, et monstrandoli io l'affectione vostra, ec. mi rispose sempre lagrimando, et ut visum est d'amore: risolvendosi in questo, in te uno spem esse. Ostendit se nosse quantum tibi debeat. Sicchè fate quello ragionaste, ut favens ad majora. Quello legato che torna da Roma, et qui tecum locutus est Florentiæ, non è punto a loro proposito ut ajunt.

Un bellissimo vaso di terra antiquissimo mi mostrò stamattina detto messer Zaccheria, el quale nuovamente de Grecia gli è stato mandato: et mi desse, che sel credessi vi piacessi, volentieri ve lo manderebbe con due altri vasetti pur di terra. Io dissi che mi pareva propria cosa da V. M. et tandem sarà vostro. Domattina farò fare la cassetta, et manderollo con diligentia. Credo non ne habbiate uno si bello in eo genere. E' presso che 3 spanne alto esce di casa, ne è uscito poichè venne a Vinegia.

Item, visitai hiersera quella Cassandra Fidele litterata, et salutai, ec., ec. per vostra parte. È cosa, Lorenzo, mirabile, nè meno in volgare che in latino, discretissima et meis oculis etiam bella. Partimmi stupito. Molto è vostra partigiana, et di voi parla con tutta practica, quasi te intus et in cute norit.

Verrà un dì in ogni modo a Firenze a vedervi, sicchè apparecchiatevi a farle honore.

A me non occorre altro per hora, se non solo dirvi, che questa impresa dello scrivere libri greci, et questo favorire e docti, vi dà tanto honore et gratia universale, quanto mai molti e molti anni non ebbe homo alcuno. E particolari vi riserbo a bocca. A. V. M. mi raccomando sempre. Non ho anchora adoperata la lettera dal cambio per non essere bisognato. Venetiis, 20 junii 1491.

—

APPENDIX IX.

EXSTAT ROMÆ IN BIBLIOTHECA CORSINIANA, CATULLI, TIBULLI, AC PROPERTII EDITIO, ANNI MCCCCLXXII, UNA CUM STATII SILVIS, QUÆ FUIT ANGELI POLITIANI, CUJUS MANU HÆC IN FINE NOTATA SUNT.

(*Band.*, *Cat. Bib. Laur. vol.* II, *p.* 97).

Catullum Veronensem, librariorum inscitià corruptum, multo labore multisque vigiliis, quantum in me fuit, emendavi, quumque ejus poetæ plurimos textus contulissem, in nullum profecto incidi, qui non itidem, ut meus, esset corruptissimus. Quapropter non paucis Græcis et Latinis auctoribus comparatis, tantum in eo recognoscendo operæ absumpsi, ut mihi videar consecutus, quod nemini bis temporibus doctorum hominum contigisse intelligerem. Catullus Veronensis, si minus emendatur, at saltem maxima ex parte incorruptus, mea opera, meoque labore et industria in manibus habitat. Tu labori boni consule, et quantum in te est, quæ sunt, aut negligentia, aut inscitia mea nunc quoque corrupta, ea tu pro tua humanitate corrige et emenda; memineris-que Angelum Bassum Politianum, quo tempore huic emendationi extremam imposuit manum, annos decem et octo natum. Vale jucundissime lector. Florentiæ, MCCCCLXXIII pridie idus sextiles. Tuus Angelus Bassus Politianus.

Similis nota in fine Propertii occurrit, et quidem ita: Catulli, Tibulli, Propertiique libellos cœpi ego, Angelus Politianus, jam inde a pueritia tractare, et pro ætatis ejus judicio, vel corrigere, vel interpretari; quo fit, ut

multa ex eis ne ipse quidem satis, ut nunc est, probem. Qui leges, ne quæso, vel ingenii, vel doctrinæ vel diligentiæ nostræ hinc tibi conjecturam aut judicium facito. Permulta enim infuerint (ut Plautino utar verbo) me quoque qui scripsi judice digna lini. Anno 1745.

EDITIONUM POLITIANI CATALOGUS

JUXTA ORDINEM CHRONOLOGICUM.

Editiones seculi XV.

1478. — Pactianæ conjurationis Commentariolum, anno M. CCCC. LXXVIII, in-4, formæ minoris. (Liber rarissimus, decem ff. complectens, Florentiæ probabiliter impressus, ed. pr.) 1

1482. — Politiani silva, cui titulus *Manto*, Florentiæ, in-4., ed. pr. 2

1483. — Politiani silva, cui titulus *Rusticus*, Florentiæ, in-4., ed. pr. 3

1485. — Politiani silva, cui titulus *Ambra*, Florentiæ, in-4., ed. pr. 4

1489. — Angeli Politiani Miscellaneorum centuria prima ad Laurentium Medicem. Impressit ex archetypo Antonius Miscominus, familiares quidam Politiani recognovere, Politianus ipse nec horthographiam se ait, nec omnino alienam præstare culpam. Florentiæ, anno salutis M.CCCC.LXXXIX, decimo tertio Kalendas octob., in-f., formæ minoris, 94 ff., ed. pr. 5

1491. — Politiani Nutritia. Impressit Florentiæ Antonius Miscominus, VII Cal. Junias, M.CCCC.LXXXXI, in-4., ed. pr. 6

1491. — Politiani silva, cui titulus *Nutritia*, Bononiæ, per Platonem, impressorem accuratissimum, M.CCCC.LXXXXI, decimo Kal. Julias, in-4. 7

1492. — Politiani silva, cui titulus *Rusticus*, Bononiæ, per Platonem, impressorem accuratissimum, M. CCCC. LXXXXII, in-4. 8

1492. — Politiani silva, cui titulus *Ambra*, Bononiæ, per Platonem, impressorem accuratissimum, M. CCCC. LXXXXII, in-4. 9

1492. — Prælectio in priora Aristotelis Analytica, Bononiæ per Platonem, M. CCCC. LXXXXII, in-4. 10

1492. — Angeli Politiani Prælectio in priora Aristotelis Analytica, cui titulus *Lamia. In fine*, Impressit Florentiæ Antonius Miscominus, decimo octavo Kal. decembris, M. CCCC. LXXXXII, 29 pp. in-4. 11

1493. — Herodiani Historiæ, latine e græco, ex interpretatione Politiani, Romæ, M.CCCC.LXCIII in-fol. 12

1494. — Stanze de Messer Angelo Poliziano, facte per la giostra de Giuliano, fratello del Magnifico Lorenzo di Medici. *In fine leguntur hæc verba* : « Qui finischono le stanze cōposte da Messer Angelo Politiano facte p la giostra de Giuliano fratello del Magnifico Lorenzo di Medici de Fiorēze insieme con la festa de Orpheo stampate curiosamente a Bologna per Platone delli Benedicti impressore accuratissimo, del anno M. CCCC. LXXXXIIII a di nove de agosto. » in-4. formæ minoris, 42 ff. ed. pr., (rarissima.) 13

1496. — Miscellaneorum centuria prima, Panepistemon, et prælectio in Aristotelem, cui titulus *Lamia*, Brixiæ, Bernardinus Misinta, M. CCCC. LXCVI, in-fol. 14

1497. — Angeli Politiani Panepistemon, ejusdem Lamia, seu in priora Analytica Prælectio. Venetiis, Simo Papiensis, M. CCCC. LXCVII, in-fol. 15

1498. — Angeli Politiani opera omnia, et alia quædam lectu digna. Venetiis, in ædibus Aldi Romani, mense Julio, M.IID, in-fol. 16

1499. — Illustrium virorum epistolæ, scilicet Angeli Politiani, Joannis Pici Mirandulæ, etc. Parisiis. Nicol. Wolf, 1499, in-fol. 17

1499. — Angelus Politianus, opera et impensa Leonardi de Arigis de Gesoriaco, 1499, in-fol., 208 ff. conti- 18

nens. (In ea editione, quæ Aldina rarior est, desunt Herodiani translatio et liber Miscellaneorum.)

1490 — 1500. Stanze di Messer Angelo Poliziano, cominciate per la giostra del magnifico Giuliano di Piero de' Medici. *In fine* : « La soprascripta opera dallo auctore non fu finita. » in-4., formæ majoris, 42 ff. Credi potest hanc editionem prodiisse Florentiæ, decedente seculo decimo quinto. Orphei fabulam continet. (Oltre a l'edizione 1494, l'Audifredi) specimen edit. sæc. XV., p. 392.) Descrive altra stampa fatta *senza nota di luogo, di anno e di stampatore*, in-4., in tutto simile all'edizione 1494, a cui contende il primato. Questo però non le venne concesso dal P. Affò (Pref. all'Orfeo ed. 1776) nè dall' ab. Michele Colombo in una scrittura di cui gli piacque gentilmente mandarmi copia, e con cui rafferma l'anzianità dell' edizione del Benedetti. (Gamba, *serie dei testi di ling. Ital. n°* 642.) 19

1490 — 1500. Exstat operum vulgarium Politiani collectio antiquissima, quam Apostolus Zeno typis mandatam fuisse credit inter annos 1490 et 1500, nullo neque loci neque temporis dato indicio, cui titulus : Ballatette del Magnifico Lorenzo de' Medici, di M. Agnolo Poliziano e di Bernardo Giambullari. (Apost. Zeno, note alla Bibliot. dell' Eloquenza Ital. del Fontanini, tom. II. p. 83.) 20

Editiones seculi XVI.

1503. — Herodiani Historiarum libri VIII, quos Angelus Politianus latinos fecit. Venetiis, Aldus M.DIII, in-fol. 21

1505. — Cose volgare del celeberrimo messer Angelo Policiano novamento impresse. *In fine.* « Finiscono le stanze..... et insieme la festa di Orpheo et altre gentilezze molto dilectevole, stampate in Venetia, par maestro Manfredo di Bonello de Monteferrato, 22

1507, a di X del mese de octobro, in-8, formæ minoris. (Bibliotheca Grenvilliana.)

1507. — Athanasii in Psalmos opusculum, ex Politiani interpretatione, Parisiis, 1507, in-4.

1511. — Ph. Beroaldi, Angeli Politiani et aliorum orationes, Parisiis, in-4.

1511. — Annotationes doctorum virorum in Grammaticos, oratores, poetas, philosophos, theologos et leges. Venundantur a Joanne Parvo et Jo. Badio Ascensio, 1511, 1 vol. in-fol. (Ibi inveniuntur Angeli Politiani centuria prima miscellanorum, prælectio ejusdem in Analytica Aristotelis, quæ dicitur *Lamia*, et Panepistemon.).

1512. — L'Orfeo, Siena, per Simone de Nicolò e Gio. d'Alixandro librai, el di di carvanale che fù a di 9 di febraio, 1512, in-8. (Rarissima.)

1512. — Omnium Angeli Politiani operum, quæ quidem extare novimus, tom. I II, Lutetiæ M. D. XII, Jehan Petit, in-fol.

1513. — Stanze di Poliziano, Firenze, per Gian Stephano di Carlo di Pavia a' estanza di ser Piero Pacini de Pescia, 1513, in-4, formæ minoris, cum figuris ligneis. (Rara.)

1513. — Le medesime, Venezia, Zorzi di Rusconi, 1513, in-8.

1514. — Junius Juvenalis, cum annotationibus Angeli Politiani, Philippi Beroaldi, Baptistæ Egnatii. Impressum Modiolani per Johannem Angelum Scinzenzeler, impensis nobilium virorum Joannis Jacobi et Fratrum de Lignano, mercatorum Mediolanensium. Anno Domini M. D. XIIII, 1 vol. in-fol.

1518. — Stanze di Poliziano con l' Orfeo. In Firenze, Bernardo Phil. di Giunta, 1518, in-8.

1518. — Sylva, cui titulus est Rusticus, cum Nic. Beraldi interpretatione, Basileæ, 1518, in-8.

1518. — Epistolarum Horatii commentum a Jodoco Ascensio auctum, cum Phil. Beroaldi et Angeli Politiani

annott., et additamentis Guil. Morillonis. Rothomagi, 1518, in-4.

1519. — Omnium Angeli Politiani operum tom. I et tom. II. Accessit omnium quæ in toto opere græca sunt accuratissimi Jacobi Tusani interpretatio; Epistolarum et Miscellaneornm explanationes cum earum indice. Venundantur in ædibus Ascensianis, M. D. XIX, 1 vol. in-fol.

1520. — Stanze di Angelo Poliziano con l' Orfeo, Bologna, Hieronymo di Benedetti, 1520, in-8.

1520. — Illustrium virorum Epistolæ ab Angelo Politiano partim scriptæ, partim collectæ, cnm Sylvianis commentariis et Ascensianis Scholiis, non parum auctis, et diligenter repositis. Venundantnr sub gratia et privilegio ad calcem explicaudis, apud Iodocum Badium Ascensium. Paris, M. D. XX, in-4.

1521. — Stanze per la giostra di Giuliano de' Medici, e la fabola di Orpheo, Venetiis Nic. Zoppino, 1521 et 1524, in-4.

1521. — L'histoire de Herodian, autheur grecq des empereurs romains depuis Marcus, tournée de grecq en latin par Auge Politian, et de latin en françoys par Jehan Collin, licencié-ès-loix, Bailly du comte de Beaufort, 1521, Paris, en la rue Saint-Jacqnes, à l'enseigne du Mortier d'or, 1 vol. in-12.

1522. — Miscellaneorum centuria una, Basileæ, M. D. XXII, in-8.

1523. — Illustrium virorum epistolæ, ab Angelo Politiano partim scriptæ, partim collectæ, cum commentariis Æneæ Sylvii et Scholiis J. B. Ascensii, 1523, in-4.

1524. — Angeli Politiani prælectio in priora Aristotelis analytica, cui titulus *Lamia*, ubi non sine fabellis amœnissimis saluberrimisque, humanæ vitæ cæcos errores et labyrinthos aperit, lectorem ad divina sapientiæ studia mire instituens, atque acriter impellens. Romæ, in ædibus F. Minitii Calvi, M. D. XXIIII, 1 vol. in-4.

1526. — Stanze per la Giostra di Giul. de Medici, et la fabola di Orpheo, Venetiis, Giac. di Lecca, 1526, in-8, formæ minoris.

1526. — Illustrium virorum epistolæ ab Angelo Politiano partim scriptæ, partim collectæ; cum Sylvianis commentariis et Ascensianis Scholiis, non parum auctis et rursum diligenter expositis, cumque vocularum minùs idonearum aut minus rite usurpatarum adnotatione. Jehan Petit, Paris, M. D. XXVI, 1 vol. in-4.

1527. — Sylva cui titulus est *Rusticus*, cum Nic. Beraldi interpretatione, Parisiis, 1527, in-8.

1528. — Angeli Politiani operum tomus primus, epistolarum libros duodecim et Miscellaneorum centuriam unam complectens; alter tomus, ea continens quæ elenchus paginæ sequentis indicat. Sebastianus Gryphius Germanus excudebat Lugduni, M. D. XXVIII, 2 vol. in-8.

1531. — Ex Moscho poeta de Cupidine fugitivo Carmina, Angelo Politiano interprete, Lugduni, 1531, in-8.

1532. — Panepistemon, seu omnium scientiarum liberalium et mechanicarum descriptio, 1532, in-8.

1533. — Angeli Politiani opera omnia, jam recens a mendis repurgata, apud Seb. Gryphium, 1533, 2 vol. in-8.

1535. — De imitatione epistola cum Pauli Cortesii responsione, Argentinæ, 1535, in-8.

1535. — In Horatii poemata annotationes D. Erasmi, Angeli Politiani et aliorum, ex collectione Georgii Pictorii, Antuerpiæ, 1535, in-8.

1537. — Stanze per la giostra di Guil. de Medici, et la fabola di Orpheo, 1537, Nic. d'Aristotile detto Zoppino, in-8.

1538. — P. Ovidii Nasonis Heroides, cum commentariis Variorum, et annotationibus Angeli Politiani et aliorum, Venetiis, 1538, in-fol.

1538. — Angeli Politiani Nutritia versibus, cum commentariis Joannis Ludovici Brassicani, 1538, Norimbergæ, in-4.

1539. — Angeli Politiani epistolarum lib. XII, apud Seb. Gryphium, Lugduni, 1539, 1 vol. in-8.

1539. — Herodiani historiæ latine e græco, ex interpretatione Politiani, cum Epist. Jacobi Omphalii, Paris. 1539, in-8.

1541. — Stanze di Messer Angelo Politiano, Vinegia, in casa de' figliuoli di Aldo, 1541, in-8 (rara). Eadem editio Venetiis prodiit a. 1544.

1542. — Angeli Politiani, viri eloquentissimi, et aliorum ejus temporis illustrium virorum Epistolæ, Basileæ, M. D. XLII, 1 vol. in-8.

1546. — Angeli Politiani opera, Lugduni, apud Seb. Gryphium, 1546, 2 vol. in-8.

1554. — Epicteti enchiridion Gr. Lat. ex interpretatione Angeli Politiani, Basileæ, in-4.

1554. — Angeli Politiani opera omnia, quibus accessit Historia de Conjuratione Pactiana, Basileæ, apud Nicolaum Episcopium Juniorem, M. D. LIII, 1 vol. in-fol.

1554. — Arrianus Nicomediensis; accessit Epicteti Enchiridion, Angelo Politiano interprete, Basileæ, per Joannem Oporinum, M. D. LIIII, 1 vol. in-4.

1555. — Opera Q. Horatii Flacci, antiquissimis Acronis et Porphyrionis commentariis illustrata, Basileæ, 2 tom. in-fol. (In tomo altero continentur annotationes multorum eruditorum, inter quos Politiani nomen ocurrit.)

1568. — Stanze di Messer Angelo Poliziano, Firenze, 1568, Bartol. Sermartelli, in-8. (Quæ editio a. 1577 rursus prodiit Florentiæ.)

1572. — Athanasii in Psalmos opusculum, ex Politiani interpretatione, Venetiis, 1572.

1577. — Stanze di Messer Agnolo Poliziano fatte per la Giostra del Magnifico Giuliano de' Medici, nuovamente ristampatte, e corrette in Fiorenza, appresso Bartolomeo Sermartelli, MDLXXVII, in-8.

1581. — Herodiani Histor. lib. VIII, cum Angeli Politiani interpretatione, cum Henrici Stephani emendationi-

bus. Excudebat Henricus Stephanus, anno M. D. LXXXI, in-8.

Editiones seculi XVII.

1611. — Herodiani Hist. lib. VIII, juxta editionem anni 1581, Henricus Stephanus, 1611, in-8.

1913. — Auli Persii Flacci satiræ, cum antiquissimis commentariis qui Cornuto tribnuntur, et annotationibus Variornm, Lutetiæ, apud Clandium Morellum, via Jacobæa, ad insigne Fontis, M. DC. XIII, 1 vol. in-fol. (In ea editione Angeli Politiani in Persium Prælectio videre est.)

1619. — Angeli Politiani notæ ad Martialis quædam loca, Lugduni Batavorum, 1619.

1624. — Herodianus, juxta editionem anni 1581, Henricus Stephanus, 1624, in-8.

1627. — Herodiani Historiæ de snis temporibus libri VIII, e græco quondam in linguam latinam conversæ ab Angelo Politiano, nunc vero a variis mendis castigatæ, et notis brevioribus illustratæ : studio et opera Danielis Parei, Philip. filii, Dav. Nepotis, Francofurti ad Mœnum, typis Joh. Friderici Weyssii, impensis Guilielmi Fitzeri, anno MDCXXVII, 1 vol. in-8.

1685. — Herodiani de Romanorum imperatorum vita post Marcum nsque ad Gordianum nepotem libri VIII, Angelo Politiano interprete, Patavii, M. DC. LXXXV, ex typographia seminarii, opera Petri Antonii Brigoncii. 2 vol. in-8.

1694. — Herodiani Historiæ, cum notis et animadversionibus Jo. Henrici Boecleri, Argentoracti, 1694, in-8.

Editiones seculi XVIII.

1728.—Stanze di Messer Angelo Poliziano, ridotte alla loro vera lezione, ed accresciute d'nna canzone e di varie notizie, Padova, Gius. Comino, 1728, gr. in-8. (Edizione citata dalla Crusca.)

1747.—Le medesime, Bergamo, Lancelloti, 1747, in-4. (Edizione data dall' ab. P. Ant. Serassi, colla vita di Poliziano, e la *Ninfa Tiberina* di Molza.)

1749.—L'Orfeo, favola, Padova, Comino, 1749, in-8.

1750.—Serassi a fait imprimer chez Lancelloti, vers 1750, un recueil des autres poésies de Politien, lequel recueil n'a été ni terminé, ni publié. C'est un volume fort rare, contenant 100 ff. chiffrés avec un simple faux titre, et où sont réunies diverses poésies, alors en partie inédites. A la fin se trouve *la Giostra* en 48 pages. (Gamba, cité par Brunet, article Politien.)

1751.—Stanze di Angelo Poliziano, Padova, Comino, 1751, in-4.

1753.—Stanze di Messer Agnolo Poliziano, di Messer Pietro Bembo, e di Messer Luigi Tansillo, riviste e corrette sopra varii antichi testi a penna, ed alla loro vera lezione ridotte da un' accademico della Crusca. In Fiorenza, MDCCLIII, 1 vol. in-8.

1765.—Stanze di Poliziauo, con l'Orfeo, Padova, Comino, 1765, in-8. (Editio accuratissima quam dedit Serassius.)

1769.—Angeli Politiani V. Cl. Conjurationis Pactianæ anni MCCCCLXXVIII Commentarinm, documentis, figuris, notis nunc primum inlustratum cura et studio Joannis Adimari, ex Marchionibus Bumbæ, Neapoli, 1769, 1 vol. in-4.

1792.—Le Stanze di Angelo Poliziano, di nnovo pubblicate, Parma, nel regal Palazzo, (Bodoni), 1792, in-4.

1794.—Le medesime, Firenze, stamperia granducale, 1794, in-4.

1797. — Le medesime, Parma, Bodoni, 1792 (anno 1797), gr. in-8.

—

Editiones seculi XIX.

1800. — Angeli Politiani Conjurationis Pactianæ Commentarium, Pisis, ex typographœo Antonii Peveratæ et soc. MDCCC. 1 vol. in-4.

1804. — Rime di Angelo Poliziano, Roma, 1804, nella stamperia Caetani.

1806. — Stanze di Angelo Poliziano, Pisa, 1806, in-fol.

1806. — Le medesime, Brescia, Nic. Bettoni, 1806, in-4.

1814. — Rime di Mr Angelo Poliziano con illustrazioni dell' abbate Vincenzo Nannucci e di Luigi Ciampolini, Firenze, presso Niccolo Carli, 1814, 2 vol. in-12.

1819. — Opere Volgari di Messer Angelo Poliziano, contenenti le elegantissime stanze, alcune rime, e l'Orfeo, colle illustrazioni del P. Affò, Venezia, 1819, Molinari, 2 vol. in-12.

1822. — Rime di Poliziano, Firenze, Giacomo Moro, 1822, in-8.

1825. — Poesie Italiane di Messer Angelo Poliziano, Milano, per Giovanni Silvestri, M.DCCC.XXV, 1 vol. in-8.

1826. — Venti Stanze del Poliziano, tolte da un codice Riccardiano, Lugo, Melandri, 1826, in-8.

1826. — Le Stanze e l'Orfeo di Messer Angelo Poliziano, colla giunta di alcune rime scelte, Milano, dalla società tipografica di Classici Italiana, MDCCCXXVI, in vol. in-18.

——

DE ANGELO POLITIANO

PRÆCIPUI FONTES.

(*N. B.* — Asterisco notantur quos adire non potui.)

I. — Elogia Doctorum Virorum ab avorum memoria publicatis ingenii monumentis illustrium, Authore Paulo Jovio Novocomense, Episcopo Nucerino. Præter nova Joan. Latomi Bergami in singulos epigrammata, adjecimus ad priora italicæ editionis, illustrium aliquot poetarum alia. Basileæ. M. D. LXXI. 1 vol. in-8. (Cap. XXXVIII, pag. 88 et sqq.)

II. — Gerardi Joannis Vossii, de Historicis latinis lib. III, Editio altera, priori emendatior, et duplo auctior. Lugduni Batavorum, ex officina Joannis Maire, 1651, 1 vol. in-4. (Lib. III, cap. VIII, pag. 628 et 629.)

III. — Vossius : De veterum poetarum temporibus lib. II, qui sunt de poetis græcis et latinis. Amstælodami, 1654. — De poetis latinis, pag. 79.

IV. — Julii Cæsaris Scaligeri Poetices libri septem, in Bibliopolio Commeliano, 1617. (Lib. VI. Hypercriticus, pag. 789.)

V. — Desiderii Erasmi Roterodami opera omnia, Lugduni Batavorum. 1703, 11 vol. in-fol. (Dialogus cui titulus Ciceronianus, sive de optimo genere dicendi, et Epistolæ, passim.)

VI. — Varillas : Anecdotes de Florence, ou Histoire secrète de la maison de Médicis. La Haye, 1685, in-12. (Passim.)

VII. — Jugement des savants sur les principaux ouvrages des auteurs, par Adrien Baillet, 7 vol. in-4. Paris, 1722. (Vol. II, pag. 243 et suivantes.)

* VIII. — Danieli Guilielmi Molleri : De Angelo Politiano Dissertatio. Altorfii, anno 1698.

IX. — Dictionnaire historique et critique par M. Pierre Bayle, cinquième édition, 5 vol. in-fol. Amsterdam, M. DCC. XXXIV. (Tome IV, pag. 718 et suivantes.)

* X. — Wernerus Jacobus Clausius : Politianus, sive de Angeli Bassi Politiani, canonici olim Florentini, atque ingeniorum ætatis suæ facile principis vita, scriptis et moribus liber. Magdeburgi, anno 1718, in-8.

XI. — Henrici Brencmanni Historia Pandectarum, seu fatum exemplaris Florentini; accedit gemina dissertatio de Amalfi. Utrecht, 1722, in-4. (In capite integro hujus historiæ, Brencmannus de rebus Politiani ample et copiose agit.)

XII. — Friderici Ottonis Menckenii (Mencke Frédéric Othon) historia vitæ et in litteras meritorum Angeli Politiani ortu Ambrogini, Italorum sæculi XV nobilissimi philosophiæ, jurisprudentiæ, grammatices, et omnis doctrinæ elegantioris instauratoris felicissimi, atque omni laude majoris. Lipsiæ, venditur in officina Gleditschiana, 1736, 1 vol. in-4.

XIII. — Vita di Angelo Poliziano scritta dall' abbate Pierantonio Serassi. (Hoc aureum opusculum vulgaribus Politiani carminibus vulgo præmittitur.)

XIV. — Istoria della volgar poesia scritta da Giovan Mario Crescimbeni. In Venezia, MDCCXXXI, 6 vol. in-4. (Passim.)

XV. — Storia della Letteratura Italiana del Cav. Abbate Girolamo Tiraboschi. Firenze, presso Molini Landi,

MDCCCV, 8 vol. en 20 tom. (Vol. 6, pag. 1068 et sqq. et passim.)

XVI. — Del Risorgimento d'Italia negli studi, nelle arti e nei costumi dopo il mille dell' abbate Saverio Bettinelli. Milano, presso Paolo Cavalletti e comp. 1820, 4 vol. in-12. (Vol. III, pag. 142 et sqq.)

XVII. — Della Storia e della Ragione d'ogni poesia, di Saverio Quadrio. Bologna, 1739, 7 tom. in-4. (Vol. I, pag. 70 et passim.)

*XVIII. — Meiners, Lebensbeschreibungen, etc. Tome II, pag. 111, 120.

XIX. — Dell' origine, dei progressi e dello stato attuale d'ogni Letteratura dell' abate Giovanni Andres. Pistoja, per i frat. Manfredini, MDCCCXXI. 23 vol. in-8. (Passim.)

*XX. — Greswel : Memoirs of Politiano.

XXI. — Vie de Laurent de Médicis, surnommé le Magnifique, traduite de l'Anglais de William Roscoe, sur la seconde édition par Thurot. Paris, an VII, 2 vol. in-8. (Passim.)

XXII. — Vie et Pontificat de Léon X, par William Roscoe; ouvrage traduit de l'anglais par P. F. Henry. Paris, de l'imprimerie des frères Mame, 1808. 4 vol. in-8. (Passim.)

XXIII. — Fabroni Elogj di Dante Alighieri, di Angelo Poliziano, di Lodovico Ariosto e di Torquato Tasso. Parma, dalla stamperia reale, MDCCC. 1 vol. in-8.

XXIV. — Storia della Toscana sino al Principato con diversi saggi sulle scienze, lettere e arti di Lorenzo Pignotti, Istoriografo regio. Livorno, 1820, 5 vol. in-12. (Saggio Quarto, dello stato delle scienze, lettere e arti, alla fine del secolo XV e al principio del XVI, IVe vol.)

Vide etiam Ginguené, *Histoire de la Littérature Italienne*; Sismondi, *Littérature du Midi*, tom. II, pag. 43; Villemain, *De la Littérature au moyen âge*, tom. II, etc.

INDEX

RERUM MEMORABILIUM

QUÆ IN DISQUISITIONIBUS CONTINENTUR.

(*N.* In quo adverte litteram N significare notas.)

A.

Acciajolius; citat., p. 17, N.
Acciarius (Michael), Politiani Herodianum laudat, p. 81.
Acquetinius (Joannes), poeta comicus, p. 48, N.
Actius Syncerus (Sannazarius), Politianum carpit, p. 142.
Adimarius; ejus sententia de gentilitio Politiani nomine, p. 2. — Conjurationis Pactianæ commentarium edit, p. 71, N.
Affò; Politianum nimis laudat, p. 37. — Orpheum restitnit, p. 47.
Agnanum, villa Laurentii, p. 131.
Alamannius (Antonius), poeta comicus, p. 50.
Albiera Albitia; epicedion Politiani in ejus immaturum exitum, p. 58.
Albertinus Mussatus, poeta tragicus, p. 49.
Aldus Manutius, Politiani amicus, p. 123.
Alexander Aphrodiseus; ejus liber solutionum super nonnullis physicis dubitationibus a Politiano translatus, p. 87. — Ejusdem Quæstiones naturales, p. 183.
Alfierius, notatus, p. 74.
Aligherius; quem stylum vocaverit tragicum, p. 49.
Altissimo (L'), citatus, p. 139.
Ambra, Politiani sylva, laudata, p. 56.
Ambrogini, Politiani nomen gentilitium, p. 1 et sqq.
Andreas Magnanimus; ejus de Politiani Miscellaneis judicium, p. 115.
Andres; Politianum laudat, p. 36. — Orpheum notat, p. 47.
Andronicus Thessalonicensis, Politiani magister, p. 15. — Ejus adventus in Italiam, *Ibid.* — In celebri de Platone et Aristotele contentione magnam habet partem, *Ibid.*
Angelus Todinus, Landini magister, p. 14.
Antenoreus (Carolus), Politiani discipulus, p. 99.

ANTIQUARIUS (Jacobus), Sfortiæ Ducis amicus, p. 139.
ARGELATIUS, citatus, p. 48, N.
ARGYROPULUS, Politiani magister, p. 15. — Florentiæ scholam publicam aperit, p. 16. — Patsviensis universitatis rector, *ibid.* — Peripateticam philosophiam Florentiæ docet, *ibid.* — Aristotelis Naturalia atque Moralia transfert, p. 17. — Romæ moritur, *ibid.* — Ciceronem græcas ignorasse litteras prædicat, *ibid.*
ARIOSTUS, versus aliquot Politiani in suum transfert poema, pp. 26 et 27, N.
ATHANASIUS; opusculum in Psalmos a Politiano translatum, p. 88.
AULUS Gellius; Noctes Atticæ Miscellaneis comparantur, p. 115.

B.

BÆLIUS; Varillasium confutat, p. 80, N.
BALZACIUS, confutatur, p. 160.
BANDINIUS (Angelus-Maria), Landini vitam describit, p. 13, N. — Citatus, p. 14. — Florentinum Pandectarum codicem illustrat, p. 106.
BARBARUS (Hermolaus); veterum libros, hortante Laurentio colligit, p. 112. — Ejusdem epitaphium, *ibid.*, N. — Politiani amicus, p. 122. — Quo tempore mortuus fuerit, p. 155.
BARTHIUS; ejus de Politiani græcis carminibus judicium, p. 30.
BASSI, nomen Politiano falso datum, pp. 3 et sqq.
BASSUS (Angelus Colotius), poeta siculus, p. 5. — Politiani ad eum carmina, p. 5, N.
BAZALIERIUS (Caligula), Orphei editor, p. 47.
BEMBUS · ejus de Sannazario epigramma, p. 143, N. — Ejusdem de morte Politiani carmina, p. 159.
BENCIUS; ejus sententia de Politiani nomine, p. 2. — Herodiani translationem laudat, p. 82.
BENDEDEI (Timotheus), citatus, p. 47, N.
BENIVIENIUS (Antonius), medicus, p, 59.
BENIVIENIUS, poeta, p. 35.
BEROALDUS (Philippus) senior, Politiani amicus, p. 122.
BESSARION, Cardinalis, p. 15.
BETTINELLIUS; Orpheum ad an. 1472 refert, p. 44.
BICIUS Pittorius, Politiani amicus, p. 122.
BOECLERUS, Politiani Herodianum laudat, p. 82.
BOCCACIUS, p. 52.
BOISSANNUS; ejus error de Politiani institutione, p. 10.
BONAMICUS (Lazarus); quid de Psalmia sentiret, p. 187.
BORRICHIUS (Ol.); ejus de Politiani Sylvis judicium, p. 54.
BOSSUS (Matthæus), Canonicorum abbas in cœnobio Fæsulano, p. 130. — A Politiano laudatur, p. 131.
BOTTARIUS; de matre Politiani, p. 7, N.
BRACCIUS (Alexander), Politiani Homerum laudat, p. 64, N.

BRENCKMANNUS, Pandectarum historicus, p. 106. — Citatus, p. 187.
BRUCKERUS; ejus falsa opinio de adventu Argyropuli in Italiam, p. 16.
BRUTIUS; ejus opinio de tempore ludorum equestrium, in quibus Julianus palmam obtinuit, p. 22. — Politianum notat, p. 74.
BUDÆUS; furtum Politiani litterarium narrat, p. 92. — A Menckenio et Tiraboschio notatus, p. 94.
BULLARTUS; ejus de morte Politiani opinio, p. 159.
BUMALDIUS, citatus, p. 49.
BUONARROTTIUS (Mich.-Ang.), Politiani discipulus, p. 100.
BURCHIELLUS, poeta, p. N.

C.

CAFERRUS; ejus sententia de Politiani nomine, p. 1.
CAFFAGIOLUM, villa Laurentii, p. 70.
CAFFARELLIUS (Jacobus), p. 171.
CAIADUS Ermicus, Politiani discipulus, p. 101.
CALANDRA, comœdia Bernardi Divizii Bibbienensis, p. 50.
CAMELLIUS (Antonius), poeta comicus, p. 50.
CANALE (Carolus), autographum Orphei a Politiano accipit, p. 46.
CANTALICIUS, poeta, citatus, p. 127.
CAPNIO (Dionysius), de Politiano fabulam narrat, p. 170.
CAROLUS VIII, Francorum rex, Italiam invadit, p. 155.
CARREGGIANUM, villa Pici Mirandulæ, p. 130.
CARTEROMACHUS (Scipio), Politiani discipulus, p. 97.
CARTESIUS; Voetii in eum maledicta, p. 167.
CASSANDRA Fidelis; Politiani ad eam epistola, p. 123.
CATINIA, comœdia Secci Polentonis, p. 49.
CATULLUS, a Politiano annotatus, p. 3.
CEPHALUS, fabula Nicolai Correggiani, p. 49.
CERESARA (Paris), Aulularium in etruscum transfert, p. 48, N.
CHALCONDYLES (Demetrius), Florentiæ græcas litteras docet, p. 90.
CHALCUS (Bartholomæus), Merulæ scripta a Sfortia Duce accipit, p. 138.
CHISIANA Bibliotheca, p. 38.
CHYTRÆUS (Nathan), citatus, p. 154.
CIAMPOLINUS, citatus, p. 8, N.
CICERONIANUS, dialogus D. Erasmi, p. 192.
CIMABUÆUS, pictor celebris, p. 51.
CINELLIUS; ejus sententia de Politiani nomine, p. 2.
CINIS, Politiani nomen contractum, p. 5.
CIRIFFO Calvaneo, poema di Luca Pulci, p. 35, N.
CLARICES Ursinia; ejus cum Politiano jurgia, p. 70.
CODRUS Urceus; ejus de Politiani græcis carminibus judicium, p. 32.
COMMINES (Philippe de), citatus, p. 150, N.
CORTESIUS (Paulus), veterum libros, hortante Laurentio, colligit, p. 112.
COSMUS Medices, Pater patriæ, p. 71.
CRESCIMBENIUS; ejus de etrusca decimi quinti sæculi poesi judicium, p. 35,

N. — Politianum laudat, p. 36. — Ejus Sententia de Politiani nomine, p. 2. — Ejus opinio de tempore ludorum equestrium Juliani, p. 23.
CRINITUS (Petrus), Politiani Problemata ex Alexandro supprimenda censet, p. 87. — Politiani discipulus, p. 98. — Ejus epitaphium, p. 99. N. — Politiani epitaphium scribit. p. 155. — Quid de Politiani stylo sentiret, p. 194.
CRONIUS (Thomas), confutatus, p. 168.

D.

DACTIUS (Andreas), Politiani amicus, p. 122. — Deinde inimicus, p. 144.
DATIUS; ejus sententia de Politiani nomine, p. 2.
DELÉCLUZE; Michaelem Angelum Politiani discipulum fuisse credit, p. 100.
DEMOSTHENES, de Syntaxi Orationis, a Politiano translatus, p. 185.
DIALECTICA, prælectio philosophica, p. 109.
DISPUTATIONES Camaldulenses, opus Landini, p. 14.
DIVIZIUS (Bernardus), poeta comicus, p. 50.
DOMITIUS Calderinus, celebris grammaticus, p. 61.
DONATUS (Hieronymus), veterum libros, hortante Laurentio, colligit, p. 111. — Politiani amicus, p. 122.
DONESMONDIUS, citatus, p. 45.
DUARENUS (Franciscus); ejus de Politiani latrocinio litterario faceta historia, p. 92.

E.

EBERUS; citatur, p. 154.
ECNATIUS (J. Bapt.) Politiani discipulus, p. 99.
ELETTUS (Ludovicus), ejus ad Timotheum Bendedei epistola, p. 48, N.
EPICTETI enchiridion, a Politiano translatum, p. 85.
Erasmus; Joannem Medicem a Politiano institutum fuisse affirmat, p. 68. — Politiani translationes laudat, p. 85. — Ejus de Marullo judicium, p. 141, N. — Ciceronianum dialogum edit. p. 192. — Politianum laudat, p. 194.
ERUSTIUS (Henricus), auctor *Aristarchi philosophi*, p. 168.
EZZELINUS, tragœdia Albertini Mussati, p. 49.

F.

FABRICIUS; ejus falsa opinio de adventu Argyropuli in Italiam, p. 16.
FABRICIUS, poeta Bononiensis, p. 49.
FABRONIUS, ejus sententia de Politiani nomine, p. 2. — Citatus, p. 10, N. — Citatus, p. 21, N. — Ejus opinio de tempore ludorum equestrium Juliani, p. 23. — citatus, p. 113.
FACCIOLATUS, citatus, p. 16.
FÆSULANUS Ager, p. 70.
FAYDIT (L'abbé) ejus de morte Politiani opinio, p. 158.

FERDINANDUS Del Migliore; ejus sententia de Politiani nomine, p. 2.
FLORENTINA civitas, novarum rerum cupida, p. 71.
FLORENTINI Oratores, ad Alphonsum Siciliæ regem, p. 118.
FLORENTINUS Pandectarum Codex, p. 106.
FLORIANA, comœdia, p. 49.
FONTANINIUS; Carteromachi vitam describit, 97, N.
FONTIUS (Bartholomæus), Politiani inimicus, p. 143. — Angelum provocat, p. 144, N. — Politiani stylum notat.
FORTIGUERRA seu Carteromachus, Politiani discipulus, p. 67.

G.

GADDIUS (Jacobus) citatus, p. 187.
GAZA (Theodorus); Aristotelem in latinum transfert, p. 17. — Alexandri Aphrodisei Solutiones vertit, p. 87.
GETA et Byrrhia, Fabula Joannis Acquetinii, p. 48, N.
GIBBON; Politianum notat; confutatur, p. 105.
GINGUENÉ, confutatus, p. 25, N. — Politiani latina carmina laudat, p. 54.
GIRALDIUS; ejus de Politiani etruscis carminibus judicium, p. 43.
GONZAGA (Franciscus), cardinalis, p. 44.
GOSTANZIUS (Jacobus), poeta Fanensis, citatus p. 161.
GREGORIUS Tiphernas, Herodianæ translationis auctor creditus, p. 79.
GROCINUS (Guilielmus), Politiani discipulus, 101.
GUARINUS (Baptista); Plautum etrusce transfert, 48, N. — Politiani amicus, p. 122.
GUICCIARDINUS, citatus, p. 133, N.

H.

HEINSIUS; ejus de Politiani carminibus græcis judicium, p. 130.
HERODIANUS, a Politiano in latinum translatus, p. 77. — Quas sibi Politianus in Herodiano transferendo leges fecerit, p. 81.
HERODOTUS; ejus de Homeri poemate opus Politianus ut suum recitat, p. 93.
HIPPOCRATIS Aphorismi, a Politiano translati, 184.
HISTORIA Augusta, a Politiano annotata, p. 118.
HODIUS; ejus falsa opinio de adventu Argyropuli in Italiam, p. 16.
HOMERI Præfatio, a Politiano conscripta, p. 117.
HORATIUS, citatus, p. 12.

I.

INNOCENTIUS VIII, Pontifex maximus, Politianum singulari accipit benevolentia, p. 26. — Ejus ad Politianum epistola, p. 78.
IRA (De), prælectio philosophica, p. 109.

J.

Jacobus, Cardinalis Papiensis; ejus de Homeri translatione judicium, p. 63.
Joannes Medices, Laurentii filius, p. 67.
Joannes, pater Cosmi, Patris patriæ, p. 71.
Joannes II, Lusitaniæ rex, Politiano epistolam scribit, p. 102.
Joctus, pictor celebris, p. 51.
Jovius (Paulus), confutatus a Tiraboschio, p. 17, N. — Ejus opinio de tempore ludorum equestrium in quibus victor fuit Julianus, p. 22. — Politiani Pactianam historiam laudat, p. 72. — Herodianam translationem Gregorii fuisse Tiphernatis suspicatur, p. 79. — Politianum græcas latinasque litteras profitentem laudat, p. 92. — Absurdus error Jovii de Criniti nomine, p. 98, N. — Ejus error de ætate Politiani, p. 154 — Mortem Angeli more suo narrat, p. 156. — Politiani stylum laudat, p. 195.
Julianus Medices, in ludis equestribus victor, p. 21. — Politiani discipulus, p. 68.
Justinianeæ leges, a Politiano illustratæ, p. 106.

L.

Lagomarsinius; ejus sententia de Politiani nomine, p. 3.
Lamia, prælectio philosophica, p. 108
Landinus (Christophorus), Politiani magister, p. 13. — Florentiæ natus, *ibid.* — Volaterris educatus, p. 14. — Scholam publicam Florentiæ aperit, *ibid.* — Laurentium et Julianum instituit, *ibid.* — Politianum laudat, p. 67. — Horatii editor, p. 19.
Lascaris; ejus carmina in Politiani epigrammata græca, p. 31. — Politianum in manifesto latrocinio litterario olim deprehendit, p. 92. — Libros veterum, hortante Laurentio, colligit, p. 112.
Laurentiana Bibliotheca, p. 38.
Laurentius Medices; Lippio pictori tumulum exstruendum curat, p. 7. — Quo tempore natus sit, p. 10. — Quo tempore Florentiæ auctoritatem comparaverit, p. 11. — Ejus commentarii citati, p. 24, N. — Poeta, p. 35. — Filios suos educandos Politiano tradit, p. 66. — Platonicas amplectitur doctrinas, p. 107. — Libros summa ope conquirit, p. 111. —Dulci Politiani familiaritate utitur, p. 124. — Ejus obitus, p. 133.
Leo X; ejus de Jovii virtutibus nimia opinio, p. 90, N.
Leoni (Piero), Patavii professor, p. 114.
Limernus Pittocus (Teofilo Folengi), ridet eos qui Politiano partem Morgantis tribuere, p. 37.
Linacer (Thomas), Politiani discipulus, p. 101.
Lippius, pictor celebris, Politiani frater falso creditus, p. 7. — Politiani in eum carmina, p. 8, N.

LUCA Pulcius; vide PULCIUS.
LUCRETIA, mater Laurentii, p. 70.

M.

MABILIUS, seu potius Marullus; Politiani in eum maledicta, p. 59. Vide etiam, p. 141.
MABILLON; Politianum anno 1509 mortuum fuisse affirmat; confutatur, p. 154.
MACHIAVELLIUS, citatus, p. 21. — Historicus Florentinus, p. 75.
MAFFEUS (Augustinus); Politiani Herodianum laudat, p. 81.
MAFFEUS (Raphaelus seu Volaterranus), Politiani discipulus, p. 78. — Amicus, p. 122. — Confutatur, p. 126.
MAFFEUS (Scipio), citatus, p. 50.
MANLIUS (Joannes), confutatur, p. 169.
MANTO, Politiani sylva, laudata, p. 55.
MARIA Magdalena, comœdia Antonii Alamannii, p. 50.
MARSILIUS Ficinus; cum Politiano non institutus fuit, p. 10. — Politiani magister, p. 19. — Platonem, Plotiuum, Jamblichum, Proclum, Porphyrium, in latiuum trausfert, *ibid.* — Verba ejus obscuritate involuta, *ibid.* — In suspicionem magices incidit, *ibid.* — Apud Medicæos accipitur, p. 20. — Ejus mors, *ibid.* — Ejus de Homeri translatione judicium, p. 63. — Quid de Politiani Miscellaneis sentiret, p. 115. — Mortem Politiani Germano de Ganai nunciat, p. 155.
MARULLUS (Michael); Alexandram Scalam uxorem accipit, p. 141. — Ejus cum Politiano acerbissima contentio, *ibid.* — Marulli carmina laudes Alexandræ Scalæ continentia, p. 141, N. — Politiani in eum maledicta, p. 59.
MELANCHTHON, citatus, p. 166.
MENAGIUS; ejus sententia de Politiani nomine, p. 1. — Falso Scioppium accusat, p. 5, N.
MENCKENIUS; ejus error de Philippo, fratre Politiani, p. 7. — Falso asserit Politianum institutum fuisse impensis Cosmi, Patris patriæ, p. 10. — Ejus opinio de tempore ludorum equestrium Juliani, p. 23. — Julianum, Laurentii filium, a Politiano prima tantum elementa accepisse affirmat, p. 69. — Budæum notat, p. 94. — Henrici Brenckmanni litteras de vita Politiani a fratre accipit, p. 106, N.
MERULA (Georgius), Politiani inimicus, p. 134. — Ejus mors, p. 137.
MICHAEL Gregorius, Caffarellii Curiositatum explanator, p. 171.
MISCELLANEA; quæ fuerit prima editio, p. 114, N. — Nicolao Perotto tribuuntur, p. 116.
MODESTUS (Jacobus), Politiani discipulus, p. 96.
MONETA (la Monnoye), Lascareos epigramma gallice reddit, p. 31, N.
MONGAULT (l'abbé); Henrici Stephani in Politiani Herodianum animadversiones notat, p. 83, N.
MONS Politianus, Angeli Patria, p. 1.

MONTAUSIER (le Duc de); quanti Politiani epistolas fecerit, p. 180.
MORGANTE Maggiore, poema di Luigi Pulci, p. 35, N.
MOSCHUS; Amorem Fugitivum Politianus in latinum transfert, p. 65.

N.

NEGRIUS, notatus, p. 70, N. — Citatus, p. 187.
NICOLAUS Correggianus, citatus, p. 47, N. — Cephali fabulam docet, p. 49.
NICOLAUS Leonicenus; Joannem Picum Mirandulam laudat, p. 103.
NUTRITIA, Politiani sylva; laudantur, p. 55. — Quo tempore fuerint composita, p. 129.

O.

ODAXIUS (Ludovicus), Politiani amicus, p. 122.
ORLANDINO, poema di Teofilo Folengi, p. 37.
ORPHEUS, Politiani fabula, p. 44. — Quo modo adulteratus sit Orpheus, p. 46.
OVIDIUS, a Politiano annotatus, p. 118. — Politiani in Fastos commentarius poeticus, p. 187.

P.

PACIFICUS Maximus, Politiani inimicus, 144.
PACTII, gens Florentina, p. 72.
PANEPISTEMON, prælectio philosophica, p. 108.
PAPADOPOLIUS, citatus, p. 16.
PARENZIUS; Politiani mortem narrat, p. 162.
PARRHASIUS (Joannes), Politiani inimicus, p. 144.
PEROTTUS (Nicolaus), auctor *Cornucopiæ*, p. 116.
PERSIUS; Politiani in eum prælectio, p. 117.
PETRARCHA, poeta, p. 52. — Citatus, p. 145.
PETRUS Medices, Laurentii filius, p. 67. — Ejus in Angelum liberalis munificentia, p. 133. — Laurentii de illo judicium, p. 133, N.
PETRUS Medices, pater Laurentii, p. 72.
PEUCER; ejus epistola ad Christophorum Carlowitz, p. 171.
PHILELPHUS, citatus, p. 15
PHILIPPUS, Politiani frater falso creditus, p. 7.
PHILOSTRATUS et Pamphila, comœdia Antonii Camellii, vulgo dicti *il Pistoja*, p. 50.
PICCOLOMINÆUS (Franciscus), cardinalis Senensis, p. 76.
PICUS Mirandula (Joannes); ejus testamentum, p. 6. — Politianum laudat, p. 29, N. — Ejus de Politiani etruscis carminibus judicium, p. 37. — Auditor Politiani, p. 99. — Eum ad studium philosophiæ impellit, p. 103. — Quo tempore mortuus fuerit, p. 155. — Ejus liber de Ente et Uno citatur, p. 172.
PIGNOTTIUS, Florentinus historicus, p. 75.
PLATINA; Joannem Medicem a Politiano institutum fuisse affirmat, p. 96.

PLATINUS Platus, Politiani amicus, p. 122.
PLATO de Benedictis, Bononiensis typographus, p. 16.
PLATONIS Charmides, a Politiano translatus, p. 86.
PLAUTUS, etrusce translatus, p. 48.
PLINIUS Junior, a Politiano annotatus, p. 118.
PLUTARCHUS; Amatoriæ narrationes a Politiano translatæ, p. 88. — Ejus de Homero librum ut suum Politianus recitat, p. 93.
POLITIANA (Maria) soror Politiani, p. 8.
POLITIANUS (Angelus); ubi et quo tempore natus sit, p. 1. — Nomen ejus gentilitium, p. 2. — Doctor in legibus canonicis, p. 2. — Quæ fuerit ejus familia, p. 7. — Quo tempore in Medicæorum domum acceptus fuerit, p. 10. — A Laurentio institutus, p. 11. — Ejus magistri, p. 12. — Argyropulum confutat, p. 17. — Marsilium laudat, p. 20. — De Juliani ludis equestribus carmen, p. 21. — Liber græcorum epigrammatum, p. 28. — Notatus, p. 33. — Hebraicæ linguæ peritus, p. 34. — Etrusca poemata lyrica, p. 35. — Nullam in Morgante Maggiore componendo Ludovico Pulcio navavit operam, p. 37. — *Canti Carnascialeschi*, p. 40. — *Ballata*, ibid. — Ipsius de suis etruscis carminibus judicium, p. 42. — Orphei Fabula, p. 44. — Orphei autographum Carolo Canali mittit, p. 46. — Ejus carmina latina, p. 52. — Homeri Iliadem latinis versibus reddit, p. 61. — Laurentius ei filios suos educandos tradit, p. 66. — Pactianæ conjurationis liber, p. 71. — Romam cum Florentinis legatis mittitur, p. 76. Græcarum et latinarum litterarum professor eligitur, p. 80. — Quas sibi in vertendis antiquis scriptoribus leges scripserit, p. 85. — Epicteti Enchiridion, p. 85. — Platonis Charmides, p. 86. — Alexander Aphrodiseus, p. 87. — Plutarchi amatoriæ narrationes, p. 88. — Athanasii in Psalmos opusculum, p. 88. — Ejus furta litteraria, p. 92. — Discipuli, p. 95. — Senecam imitatur, p. 97, N. — Philosophiæ professor, p. 103. — In jure canonico civilibusque legibus versatus, p. 104. — Peripateticis videtur annumerandus, p. 107. — Prælectiones philosophicæ, p. 108. — Miscellanea et variæ prælectiones litterariæ, p. 111. — Veterum libros, hortante Laurentio, colligit, p. 113. — Ad Landinum carmen lyricum, p. 119. — Ejus amici, p. 121. — Dulci Laurentii familiaritate utitur, p. 125. A Laurentio vestes petit, p. 127. — Fæsulanam villam accipit, p. 128. — Prior secularis Collegiatæ sancti Pauli, p. 133. — Canonicus ecclesiæ metropolitanæ, p. 134. — Contentio inter illum et Georgium Merulam, p. 134. — Bartholomæo Scalæ inimicus, p. 139. — Marullo, p. 140. — Pontano, p. 142. — Ejus bibliotheca, p. 145. — Mors Politiani, p. 153. — Monodia de Laurentio mortuo, p. 157. — Ejus epitaphium, p. 165. — Utrum Politianus impius et atheus fuerit, p. 166. — Duodecim epistolarum libri, p. 174. — Mabilio acerbissime respondet, p. 175. — Non sibi Tullium imitandum proposuit, p. 176. — Politiani opera deperdita, p. 182. — Stilus Politiani non fuit Ciceronianus, p. 190 et sqq.
PONTANUS (Jovianus), Politiani inimicus, p. 121. — Quæ fuerit Pontanum inter et Angelum simultatis causa, p. 142. — Notatur, p. 143, N.
POPEBLOUNT; ejus sententia de Politiani nomine, p. 1. — Error de Politiani institutione, p. 10.

Puccius (Franciscus), Politiani discipulus, p. 95.
Pulcius (Luca), *Giostra di Lorenzo*, citata, p. 24.
Pulcius (Ludovicus), Politiano gratias agit, p. 38.
Putherbeus, citatus, p. 168.

Q.

Quadrius; ejus opinio de tempore ludorum equestrium Juliani, p. 23. — Orpheum notat, p. 47. — In theatrum decimi quinti sæculi invehitur, p. 48, N. — Ejus opinio de morte Politiani, p. 153, N.
Quatremère de Quincy; Michaelum Angelum Politiani fuisse discipulum credit, p. 100.
Quintilianus, citatus, p. 13. — Politiani oratio super Fabio Quintiliano, p. 117. — Annotatus, p. 118.

R.

Rabelesius; Politiani Rusticum laudat, p. 56, N.
Reggiensis Bibliotheca, p. 47.
Reuchlinus (Dionysius), Politiani discipulus, p. 101.
Reuchlinus (Joannes), Politiani amicus, p. 123.
Reusnerus, citatur, p. 154.
Riccardiana Bibliotheca, p. 38.
Riccius (Bernardus), Politiani discipulus, p. 95.
Riccobonius, citatur, p. 49.
Robortellus (Franciscus), Politianum et Picum Mirandulam laudat, p. 104.
Roccha (P. Angelus a Camerino), citatus, p. 186.
Romuald (Pierre de saint), citatus, p. 154. — Confutatus, p. 172.
Ronsardus, citatus, p. 40, N.
Roscoæus; ejus opinio de tempore ludorum equestrium Juliani, p. 23. — Michaelem Angelum Politiani discipulum fuisse credit, p. 100.
Roverius (Franciscus), ad gradum doctoris promotus, p. 16.
Ruccellai (Bernardus), Medicæorum calamitatem deflet, p. 149.
Rusticus, Politiani Sylva, laudatus, p. 55. — Quo tempore fuerit compositus, 129.

S.

Sabellicus, citatus, g. 161.
Salutaribus animi gaudiis (de), opus Matthæi Rossi, p. 131.
Salviati, gens Florentina, p. 72.
Salvinius (Antonius Maria); ejus sententia de Politiani nomine, p. 2.
Salvinius (Salvinus); ejus sententia de Politiani nomine, p. 2.
Sannazarius (Actius Syncerus), Politiano inimicus, p. 121. — Politianum carpit, p. 142. — Ejus epitaphium, p. 143, N.
Sartius, Orpheum publicat, p. 46.

SAVONAROLA (Hieronymus), Prædicatorum generalis Vicarius, p. 163.
SAXUS (Pamphilus); ejus de morte Politiani carmina, p. 162.
SCALA (Alexandra); ejus de Politiano epigramma, p. 34. — Ad Politianum epistolæ et carmina, p. 123.
SCALA (Bartholomæus), Politiano amicus primum, et postea inimicus, p. 122. — Ejus et Politiani inimicitia, p. 139. — Politianum Ferruminatorem vocat, p. 195.
SCALIGERANA prima, citata, p. 180.
SCALIGERUS (Josephus); ejus de Politiani græcis carminibus judicium, p. 29. — Latina carmina laudat, p. 54.
SCALIGERUS (Julius Cæsar); ejus de Politiani carminibus græcis judicium, p. 29. — Poemata ejus a Moneta notantur, *ibid.* N. — De sylvis judicium, p. 52 et sqq. — Politianum carpit, p. 161,
SCIOPPIUS (Gaspardus); ejus sententia de Politiani nomine, p. 1. Ejus Paradoxa litteraria, p. 5, N. — De Politiani carminibus græcis judicium, p. 29. — Politianum laudat, p. 104. — De Miscellaneis judicium, p. 114.
SECCUS Polento, poeta comicus, p. 49.
SENECA, citatus, p. 97.
SENENSES oratores, ad Alexandrum VI; Politiani oratio, p. 117,
SFORTIA Ascanius, Cardinalis, p. 76.
SFORTIA, Dux Mediolanensium; ejus ad Politianum epistola, p. 138.
SISMONDE de Sismondi; Politiani latina carmina laudat, p. 54, N.
STATIUS; Politiani in Papinii sylvas oratio, p. 117. — A. Politiano annotatus, p. 118 et p. 186.
STEPHANUS (Henricus); Politiani Herodianum notat, p. 83.
STEPHANUS (Robertus); Politianum laudat, p. 118.
STROZZA (Titus Vespasianus), Politiani amicus, p. 122. — Ejus carmina, p. 150.
SUETONIUS; Politiani præfatio in ejus expositionem, p. 117. — Annotatus, p. 118.

T.

TARUGI (Agnes), mater Politiani, p. 7.
TEBALDEUS (Antonius), citatus, p. 47, N.
TEISSIER, citatus, p. 166, N.
TEIXIRA (Joannes), Lusitanus, p. 101.
TEOFILO Folengi, vid. Limernus Pittocus.
TERENTIUS, etrusce translatus, p. 48.
TIRABOSCHIUS; ejus sententia de Politiani nomine, p. 2 et p. 4. — Landini ortum ad annum 1534 refert, p. 13, N. Ejus opinio de tempore ludorum equestrium Juliani, p. 23. — Politianum laudat, p. 36. — Orpheum ad an. 1480 differri posse credidit, p. 45. — Ejus de Orpheo epistola, p. 51, N. — Latina Politiani carmina laudat, p. 54. — Joannem Medicem a Politiano institutum fuisse dubitat, p. 68. — Budæum notat, p. 94.

Tommasus, Politiani frater, p. 8.
Tornabonus (Laurentius), Politiani discipulus et amicus, p. 57 et p. 68.
Torquato Tasso, versus aliquot Politiani in suum poema transfert, p. 26, N.

U.

Ubaldinus Robertus; Politiani mortem narrat, p. 163.
Ugolinus Baccius, Politiani discipulus, p. 99. — Politiani amicus, p. 122.
Ugolinus Verinus, citatus, p. 8, N.
Ursinia Clarices, vid. Clarices.

V.

Valerianus (Joannes Pierius), mortem Politiani narrat, p. 153.
Valla (Georgius); Alexandri Aphrodisei Solutiones transfert, p. 87.
Valorius, Florentinus historicus, p. 75.
Varchi (Benedetto); ejus de poesi decimi quinti sæculi judicium, p. 35, N. — Politianum Statio superiorem judicat, p. 52.
Varillasius; confutatur ejus opinio de Politiani paupertate, p. 9. — Epithalamium in nuptiis Laurentii et Clarices Politiano falso tribuit. p. 28, N. — Fabulam de Pactianæ conjurationis libro narrat, p. 73. — Citatus notatusque, p. 91, N. — Ejus in Laurentium calumnia, p. 126, N. — Politianum carpit, p. 139.
Varius Camertes, Politiani discipulus, p. 97. — Citatus, p. 98.
Vigneul Marville (Dom d'Argonne), citatus, p. 181.
Villemain, Latina Politiani carmina laudat, p. 54, N.
Vindobonæ Musæum, numos Politianum ostentantes asservat, p. 8.
Vitalis Bussetanus, novum Orphei exemplar invenit, p. 47, N.
Vives (Ludovicus); Politianum atheismi et impietatis insimulat, p. 166.
Voetius, confutatur, p. 167.
Vossius; ejus sententia de Politiani nomine, p. 1. — Quæ fuerit prima *de Hist. lat.* editio, p. 5, N. — Ejus opinio de Politiani pietate, p. 166.

X.

Xandra, Landini elegorum libri tres, p. 14.
Xenophon, de Memorabilibus Socratis, a Politiano translatus, p. 184.

Z.

Zoppinus (Nicolaus), Orphei editor, p. 47.

FINIS.

TABULA.

Pag.
ANTIQUISSIMÆ ALBIGENSIUM CIVITATI. D. D. v
PRÆFATIO .... vij

CAPUT I.

De Angeli patria et vero nomine gentilitio........... 1

CAPUT II.

Politiani familia. Quo tempore Florentiam venerit acceptusque in Laurentii Medicis domo fuerit........ 7

CAPUT III.

De Angeli magistris............................. 12

CAPUT IV.

De Juliani ludis equestribus carmen heroicum........ 21

CAPUT V.

Liber græcorum epigrammatum; alia quædam opuscula Græca.................................. 28

CAPUT VI.

Politiani etrusca poemata lyrica................... 35

CAPUT VII.

Orphei fabula................................. 44

CAPUT VIII.

Politiani carmina latina......................... 52

CAPUT IX.

Politianus Homeri Iliadem et quædam græcorum poe-

Pag.
tarum carmina latinis versibus reddit. Medicæorum magister eligitur............................ 61

CAPUT X.

De Pactianæ conjurationis libro.................. 71

CAPUT XI.

Politianus Romam cum florentinis legatis mittitur. Herodianum e græco in latinum convertit........... 76

CAPUT XII.

Cæteræ Politiani latinæ interpretationes............. 85

CAPUT XIII.

Politianus grecas et latinas litteras Florentiæ publice docet.................................... 90

CAPUT XIV.

Politiani discipuli............................ 95

CAPUT XV.

Politianus philosophiæ professor et civilium legum peritus.................................... 103

CAPUT XVI.

Miscellanea et variæ prælectiones litterariæ.......... 111

CAPUT XVII.

Politiani amici. Ejusdem et Laurentii familiaritas. De villa Fæsulana............................... 121

CAPUT XVIII.

Politiani inimicitiæ............................ 133

CAPUT XIX.

Politiani bibliotheca............................ 145

CAPUT XX.

Politiani mors.................................. 135

Pag.

CAPUT XXI.

Utrum Politianus impius et atheus fuerit? 166

CAPUT XXII.

Duodecim epistolarum libri 174

CAPUT XXIII.

De Politiani operibus quæ præmatura ejus morte intercepta, aut hominum incuria lapsuque temporum deperdita nunc desiderantur.................... 182

CAPUT XXIV.

Politiani stilus.................................. 190

CAPUT XXV.

Conclusio.. 198
Theses... 203

APPENDICES.

Lectori.. 207

APPENDIX I.

Conjurationis pactianæ commentarium............ 209

APPENDIX II.

Angelo Poliziano a messer Carlo Canale, salute....... 225

APPENDIX III.

Epistola al signor Federigo....................... 226

APPENDIX IV.

Laurentio de Medicis Florentiæ, Angelus Politianus... 232

APPENDIX V.

Angelus Politianus magnificæ dominæ Lucretiæ de Medicis Florentiæ.............................. 236

APPENDIX VI.

Laurentio Medici Florentiæ, Clarice Ursini. 238

Pag.

APPENDIX VII.

Magnifico viro Laurentio medici patrono optimo...... 239

APPENDIX VIII.

Laurentio de Medicis Ang. Politianus.............. 241

APPENDIX IX.

Angeli Politiani in varios auctores annotationes........ 244

Editionum Politiani catalogus juxta ordinem chronologicum.................................. 247

De Angelo Politiano præcipui fontes............... 257

Index rerum memorabilium quæ in disquisitionibus continentur.................................. 261

FINIS.